ANNOTATIONES IACOBI LOPIDIS STVNICAE CONTRA IACOBVM FABRVM STAPVLEN.

PROLOGVS

IACOBI LOPIDIS STVNICAE IN LIBRVM ANNOTATIONVM AD
uersus Iacobi Fabri Stapuleñ errata in traductiõe Ep̄larũ beati Ap̄li Pauli ꝓlogus felici
ter incipitur.

AD LECTOREM.

Essario Nicenus Cardinalis natiõe grecus diuinarũ atq̧ humanarũ l̄rarũ
grece & latine vir pitissim9 egregiũ cõscripsit opus cõtra Georgiũ Trape
zuntiũ Creteñ quē ille suppresso noie calũniatorē Platonis appellauit: il=
ludq̧ in quinq̧ diuisit libros quorũ primis quattuor aduersus ea q̄ Geor=
gius Platoni obiecerat elegãtissime simul ac sapiẽtissime r̄ndit. In quinto
vero quo magis aduersarii imperitiã doctis oib9 manifestã faceret: errores quosdã ex m̄
tis vt ipse ait quos in tralatiõe platonicarũ legũ Trapezunti9 cõmiserat: studiosissime se=
lectos acri diligẽtia subnotauit. Nec est vt video dedignat9 vir in amplissima Cardinalat9
dignitate cõstitut9 de re l̄raria cũ litterato viro in certamẽ descẽdere ac librũ ea de re ede
re eruditiõe quidẽ sũma refertissimũ. Hũc ego sequut9 auctorē librũ scribere aggressus
sũ quo Iacobũ Fabrũ Stapuleñ virũ alioq doctũq Parisiis paucis ab hinc ãnis beati Ap̄li
Pauli ep̄las de greco in latinũ trãstulit errata multo plura grauioraq̧ in tralatiõe sua cõ=
misisse demõstratur9 sum quã Trapezũti9 ille in Platõis cõmisit legib9. Tãtoq̧ labores
meos Bessariõis laborib9 digniores existimãdos cẽseo: licet indign9 ego plane sim q cũ tã
to viro quouismõ cõparari debeã: quãto Platõis legibus Ap̄lice ep̄le vñ xp̄iana fere ois
institutio post sacras euãgelii scripturas emanauit meliores sũt ac veriorẽ sanctioremq̧ do
ctrinã siue dubio cõtinẽtes. Hac tñ in re a Bessariõe diuersus ero qd̄ nõ vt ille aduersarii
nomẽ subticẽdũ cẽsui. Dedit illud Nicen9 Georgii necessitudini dedit antiq̄ familiarita=
ti. At vero Faber neq̧ mihi not9 est hacten9: neq̧ aliquo familiaritatis iure deuinct9. Q̄d
si aliqd amicitie vinculũ inter nos aliqñ intercessisset: nihilo magis ea de re impune dimit
tend9 erat quũ vel ex gẽtilis philosophi sentẽtia veritatẽ amicis afferre oporteat. Satis
fuisset vt ego existimo Stapuleñ Fabro i suis illis artiũ ac philosophie studiis cũ laude cõ
senescere. Theologie sciarũ oim pricipis secreta p̄scrutari. Sacros noui testamẽti codices
latine tralatiõis si libitũ iderat cũ grecis exẽplarib9 studiosissime cõferre. In his se ille stu
diis exercere libere potuisset: atq̧ hic laudẽ cũ vtilitate nõ exiguã reportare. Nulla ex hoc
hoi inuidia suboriri poterat: calũnie null9 fortasse sup fuisset loc9. Ea vero aggredi q̄ alieni
iuris erãt: q̄q̧ nõ dialecticen aut mathematicas reqrebãt artes: s3 vtriusq̧ poti9 ligue exa
ctissimã doctrinã: icõsiderati hois fuit ac plane arrogãtis ignorãtiaq̧ vulgi aptissime abu
tẽtis. Quanq̧ ista a Fabri ingenio aliena ꝓrsus arbitror: quē nõ popularis aure captatorē
nõ ambitiõis cupiditati addictũ: s3 modestũ poti9 virũ ac virtutis egregiũ cultorē oẽs p̄=
dicãt. Q̄d si pio vt credit̄ zelo ad hoc opus mouebat̄ Faber: vires suas metiri pri9 debuiss3.
Vt eñ nõ cuiusuis erat vt greco fert̄ ꝓuerbio Corithũ adnauigare: sic nõ est q̄liscũq̧ l̄rati
viri ex greca in latinã linguã quoduis opus sine offensa trãsferre. Dura est eñ oino hec ꝓ
uincia adeoq̧ oim difficillima vt vel doctissimi & exercitati viri nusq̧ nõ hereãt. Testis
est is de quo paulo añ dixi Georgi9 Trapezũti9 vir suo t̄pe pitissim9 vtriusq̧ lingue hit9.
Multa op̄a grece & latine cõdidit: traduxit e greco complures codices: sũt qui hoies ingē
niosissimũ vocẽt ac plane diuinũ & tñ a Bessariõe tot illũ locis in traductiõe platonicarũ
legũ hallucinatũ esse facile dep̄hẽsũ est. Nã qui ex greco in latinũ libros trãsferre aggre
diunt̄: vt omittã vtriusq̧ lingue pitiã nõ vulgarẽ qua iprimis pollere debẽt: ingenio qdē
p̄spicaci & acerrimo iudicio p̄ditos esse op3 adeoq̧ vt ita dixerim circũspectos Argoq̧
illo ex fabulis oculatiores: vt nihil eos possit subterfugere qd̄ ab aliis interlegẽdũ depre
hendi queat. Q̄d si hec in secularib9 libris expetunt̄ maxime: quãto magis in sacris codi
cib9 exigẽda sunt quorũ nõ solũ verba sed & verborũ ordinẽ ac sitũ mysteriũ cõtinere di
uus Hiero. auctor est. Proinde Faber tralatiõe cõtet9 veteri nouã facere nequaq̧ debuiss3.

PROLOGVS.

Quod si id animo omnino insederat quo melius vulgata editio a sacrarū litterarū stu-
diosis intelligeretur: cōsiderati⁹ hoc opus aggredi debuisset: ne dum grece lingue igna-
ros docere nitebatur in errores poti⁹ & scopulos ineuitabiles cōsulto ptraheret. Cū pre
sertim multa loca in editione vulgata ex greco optime traducta imo q̄ aliud significare
nō possunt nisi vt vet⁹ interpres trāstulit: Stapulensis Faber perperam latinitati reddide
rit: pleraq̧ etiā ex greco ἀνερμήνευτα idest nō interpretata reliquerit. Qm̄ vero nō de Pla
tonis legib⁹ ethnici quidē philosophi & nihil ad nos attinētis res in presentia agebatur:
sed de apostoli Pauli quē dn̄s & de⁹ nr̄ vas electiōis appellauit sanctissimis ep̄lis: cui⁹ ver-
ba cū diuus Hieronymus legeret nō verba sed tonitrua vt ipse ait se audire existimabat:
nō quedā selecta loca quod Bessarionē in Trapezuntii traductiōe fecisse diximus: sed oīa
prius Fabri errata in apostolicarū epistolarū noua tralatione minima etiam colligenda
erant summaq̧ diligentia annotāda: quo vel labore nr̄o studiosus quilibet (qm̄quidē Fa
bri opa per totum iam orbē diuulgata sunt) liquido cognoscere posset nō tot locis vul
gatam editionē a grecis exēplarib⁹ differre quot Faber existimauit. Atq̧ id nobis in ani
mo prius fuerat ne quid videlicet ex ope illo pretermitterem⁹ quod in censuram cadere
quouis modo videretur. Sed vicit ppositum nostrū laboris magnitudo. Tot enim erra
ta cū tralationem illā Fabri discuteremus se se nobis offerebant: vt si oia ad plenum an-
notanda ac refellenda forent: nō paruum volumen exposcerent: ac nescio fastidium ne
potius diligentia nr̄a lectoribus fuisset allatura: quam vtilitatē aliquam cum legendi vo
luptate cōiunctam. Minutula igitur quecūq̧ occurrerunt breuitatis gratia pretermitten
tes quanq̧ & in illis minutiis dū aliquid semp nouitatis aucupari Faber voluit: a greca
veritate sepissime aberrauit: maiora quidē exequi decreuim⁹ queq̧ nobis examinatiōe
digna pre ceteris videbantur. ex quibus perspici facile poterit quam parum in greca lin
gua eruditus erat Faber cum opus illud edidit. Quantumq̧ idem pietatis pretextu in-
traductione illa deceptus fuerit: luce clarius ostendere conabimur his de rebus & si nō
absolutam (neq̧ enim tantū mihi arrogo) scholasticam tamē sentētiam pro captu nr̄o
in medium platuri. Quod si nos forsan decepti sumus (fieri enim id potuit) liberum
est Fabro aut cuicūq̧ eius ptes tueri volenti quicquid de hoc sentiat mādare litteris quo
& sua meliora ostendat: & nos his de rebus quas fortassis adhuc ignoramus pitiores red
dat. Si autē nos a veritate alieni nō incessimus: cōniueat Faber scriptis nr̄is suaq̧ ptinaci
ter defendere nō conetur. Vt enim errata ingenue fateri humanitatis est: candoremq̧
pre se ferre vel hac in re sacrarū lrārū cultores decet: sic ecōtra defendere illa velle cauil
lari hinc inde circunferri ac veluti in medio agone desudare & barbarū omnino est &
ab scholasticis morib⁹ alienū. Nec est quod hec ad impssorū referātur negligentiā mul
ta eni sunt q̄ ab eo p incuriā ptermissa aut ita vt iacent cōsulto interp̄tata negari nō pos
sunt. Nō igr̄ autoris errores calchographis imputādi sunt sint illi quātū vis pposteri &
antigraphorū veluti dedita opa inuersores. Qm̄ vero Faber apologiā opi suo antepo
suit qua pcipue pbare nititur vulgatā hanc editionē ep̄larū ap̄li Pauli nō eā esse quā diu⁹
Hiero. recognouit ac grece fidei reddidit: visū & nobis est ad oia eidē apologie r̄ndere ac
q̄ntū ingenii nr̄i vires ferebāt multis ac vt putam⁹ nō cōtēnēdis argumentis pbare hāc
ap̄licarū ep̄larū traductionē q̄ in ecclesiis vbiq̧ terrarū legitur: eā esse quā iussu pape Da-
masi diuus Hiero. emēdauit: quo & Fabrū hoc errore liberem⁹: atq̧ adeo plerosq̧ alios q
idē quoq̧ existimare videntur. Tu vero studiose lector in cui⁹ manus opusculū hoc pue-
nerit: nec nostra statim pba neq̧ aliena iproba nisi & grece & latine lingue mediocrē sal
tē pitiā obtinueris. Quod si vel hac oio destitut⁹ fueris: caue de ea re in alterutrā ptē iudiciū
feras cui⁹ tu iudex esse nequaq̧ potes. Scitū est eni illud Aristotelicū ac oīm ore passim de
cantatū. ἕκαστος δὲ κρίνει καλῶς ἃ γινώσκει, καὶ τούτων ἐστὶν ἀγαθὸς κριτής. Vale lector.

IACOBI LOPIDIS STVNICAE ANTAPOLOGIA QVA ADVERSVS Iacobum Fabrum Stapulensem editionem hanc vulgatam Apostolicarum Epistolarū qua Ecclesia vtitur eam esse quam diuus Hieronymus recognouit ac grece fidei reddidit euidentissimis probat argumentis.

Ditūrus stapulēsi Faber grecam quam vocat intelligentiā: imo Beati apostoli Pauli epistolas ex greco in latinum de nouo traducturus: apologia inprimis seipsum purgare aggressus est: ne videretur ad diui Hieronymi tralationem aliquid adiecisse. Ex ipso quoqꝫ diuo Hieronymo multis auctoritatibus adductis probare nititur vulgatam hanc apostolicarum epistolarum editionem qua ecclesia catholica vtitur a diuo Hieronymo nō fuisse traductam: sed neqꝫ eam esse que ab eo recognita est ac grece fidei reddita. Argumētumqꝫ ad eam rem imprimis validissimum affert: quod idem Hieronymus editionem hanc vulgatam pluribus in locis reprehendat: quos Faber diligentissime annotatos apologie sue inseruit: multaqꝫ adducit alia quibus neqꝫ ipsum Hieronymum epistolas Pauli aliquando traduxisse ex eiusdem verbis probari posse contendit. Nos vero sicut hanc apostolicarum epistolarum traductionē que in ecclesia legitur Hieronymi esse demōstrare non possumus: sic econtra eam esse que ab illo recognita est ac grece fidei reddita facile a nobis ostendi posse cōfidimꝰ. Quin etiam & diuū Hieronymū Paulinas epistolas aliquando traduxisse ex eiusdē verbis aperte mōstrabimꝰ. Sꝫ vt altius rē ipsā repetamꝰ: & occasiōe oblata questionē hanc de noui testamēti traductione q̄ sacrarū scripturarū studiosos iterdū torq̄re solet: semel absoluamꝰ: ac frustra Fabrū ea de re apologiā fecisse ōſidamꝰ quā prius videtur ignorasse: lōgiore orōne vtēdū erit.

Sciendum itaqꝫ est a principio nascentis ecclesie vsqꝫ ad diui Hieronymi tempora non vnicam apud latinos noui testamenti fuisse traductionem sed plures ac inter se differentes. quod ex eiusdem Hieronymi verbis in euangeliorum prologo ad Damasum papā manifestius liquet. Sic enim illic ait. Beatissimo pape Damaso Hieronymꝰ. Nouum opus me facere cogis ex veteri vt post exemplaria scripturarum toto orbe dispersa quasi quidam arbiter sedeam: & quia inter se variant que sunt illa que cum greca cōsentiant veritate decernam. & infra. Si enim latinis exemplaribus fides est adhibenda: respōdeant quibus tot sunt exemplaria pene quot codices. Sin autē veritas est querenda de pluribꝰ: cur nō ad grecam originem reuertentes ea que vel uitiosis interpretibꝰ male edita vel p̄sumptoribꝰ imperitis emēdata peruersius vel librariis dormitantibꝰ aut addita sūt aut mutata corrigimꝰ? & infra. De nouo nūc loquor testamēto quod grecū esse nō dubiū est excepto apostolo Mattheo qui primꝰ in iudea euāgeliū xp̄i hebraicis litteris edidit. hoc certe cū in n̄ro sermōe discordat & in diuersos riuulorū tramites ducitur vno de fōte querendū est. Idē apertissime cōstat ex libris diui Augu. de doctrina xp̄iana ac ex eo precipue loco vbi in tertio eiusdē opis libro ait p̄ eo q̄d in ep̄la ad corinthios legitur Quotidie morior per v̄ram gloriā fratres: quendā interpretē dixisse per v̄ram iuro gloriā q̄d in greco vox iurātis manifesta sit sine ambiguo sono. Patet id etiā ex opibꝰ Cypriani Lactātii Hilarii Ambrosii Hieronymi & Augustini apud quos multis in locis testimōia ex nouo testamēto aliis interdū verbis licet in eūdē sensū tēdētibꝰ citata legimꝰ quā in traductiōe ecclesiastica hodie cōspicimꝰ: aliq̄n etiā & verbis & sēsibꝰ oīo ab ea differētibꝰ. Ex quibus exēpli grā vnū ex Lactātio locū i mediū afferre volui q oīo diuersus est ab euāgelica historia. Is em̄ libro. 4. diuinarū institutionū aduersus gētes vbi agit de baptismo xp̄i

Tunc vox inquit de celo audita est filius meus es tu ego hodie genui te. que vox apud
dauid predicta inuenitur. Hoc autem manifestum est nō sic in euangelio contineri licet
superiora verba de christo dauid p̄dixerit: sed tu es fili9 meus dilectus in te cōplacuit mi
hi. Id vero non a se tunc primum Lactantium dixisse sed fuisse euangeliorum exempla
ria que sic olim habebant ex Augustino in libro secundo de consensu euangelistarum
capite. decimo quarto perspici potest: vbi ille sic ait. Illud vero quod nonnulli codices
habent secundum lucam hoc illa voce sonuisse quod in psalmo scriptuȝ est filius meus
es tu ego hodie genui te: quanq̄ in antiquioribus codicibus græcis non inueniri perhi
beatur: tamen si aliquibus fide dignis exemplaribus confirmari possit: quid aliud quaȝ
vtrumq̄ intelligendum est quolibet verborum ordine de celo sonuisse?

Cum itaq̄ Damasus Papa huius nominis prim9 natione Hispan9 vir quidē doctissi
mus pariter ac sanctissimus tantam in ecclesiasticis libris cerneret dissonantiam: sucur=
rendum fore parti huic existimauit: ac diuo Hiero. viro preter sanctarum scripturarum
eminētissimam scientiam in linguis quoq̄ quibus ille ab ipsa sui origine spiritu sancto
dictante edite fuerunt peritissimo hanc curam demādauit vt latinis videlicet tralationi
bus cum greca veritate collatis vnam ex omnibus editionem conflaret qua imposterū
catholica vteretur ecclesia. Desumpsit sibi eam prouintiam Hiero. beatissimus quanq̄
non ignorabat ex illo labore non parū se inuidie subiturum ac pro laudibus calumnias
potius reportaturum quod ipse apertissime in euangeliorum prologo his verbis pro=
sequitur. Pius inquit labor sed periculosa presumptio iudicare de ceteris ipsum ab om
nibus iudicandum senis mutare linguam & canescentem mundum ad initia retrahere
paruulorum. Quis enim doctus pariter & indoctus cum in manus volumen assumpse=
rit & a saliua quam semel imbibit viderit discrepare quod lectitat: nō statim erumpat in
vocē me falsariū me clamans esse sacrilegū qui audeā aliquid in veteribus libris addere
mutare corrigere. Aduersus quā inuidiā duplex causa me cōsolatur qd & tu qui summ9
sacerdos es fieri iubes: & verū nō esse qd variat etiā maledicorū testimōio cōprobatur.

Ex his que dicta sunt patet manifeste nouum testamentum iussu Damasi pape a diuo
Hiero. recognitum ac grece fidei redditum. Restat vt quod reliquum erat ac difficilius
probatu existimabatur pariter ostendamus: hanc videlicet noui testamēti traductioneȝ
qua ecclesia vtitur eam esse quam diuus Hiero. emendauit. Ac primum quidem quantū
ad euangelia attinet: manifestum est exceptis scriptorum mendis que nō pauce sunt vt
nos olim ex grecorum exemplarium cum antiquissimis latinorum codicib9 collatione:
hortatu ac iussu patris Reuerendissimi Francisci Gisnerii Cardinalis Toletani & His=
paniarum primatis presulis nostri viri quidem ingeniosissimi ac sanctarum scriptura=
rum studiosissimi diligenter annotauimus: in reliquis latina cum grecis optime conue=
nire. Greca autem cum dico non qualiacunq̄ exemplaria significare volo sed ea tantum
que apud grecos antiquissima simul & emendatissima reputantur: qualia vȝ illa fuerūt
ad quorum collationem diuus Hiero. nostra olim emendauit. Non enī que passim fere
bantur exemplaria in recognitione illa Hiero. sequutum sed vetera ipsemet asserit cuȝ
in prefato euangeliorum prologo sic ait. Igitur hec presens prefatiuncula pollicetur
quattuor tantum euangelia quorum ordo est iste. Mattheus Marcus Lucas Ioannes co
dicum grecorum emendata collatione sed veterum. Quod si alicubi preter librariorū
mendas latini codices a greca origine variare videntur: in verbis id tantum erit non in
sensu. Vbi enim idem sensus erat noluit diu9 Hiero. quicq̄ innouare quod ipse in eodē
prologo sic refert. Que ne multum a lectionis latine consuetudine discreparent: ita cala
mo imperauimus vt his tantum que sensum videbantur mutare correctis reliqua ma=
nere pateremur vt fuerant. Idem in epistola quadā ad Marcellā qua aduersus eos respō

det qui eum temeritatis accusabant quod euangelia emendasset sic ait. Post priorem epi stolam in qua de hebreis verbis pauca perstrinxeram: ad me repente perlatum est quosdam homunculos mihi studiose detrahere cur aduersum autoritatem veterum & totius mundi opinionem aliqua in euangeliis emendare tentauerim. Quos ego cum possem meo iure cotemnere (asino quippe lyra superflue canit) tn̄ ne nos superbie vt facere solent arguant: ita responsum habeant non adeo me hebetis fuisse cordis & tam crasse rusticitatis quam illi solā pro sanctitate habent piscatorū se discipulos asserentes quasi iccirco iusti sint si nihil scierint: vt aliquid de dominicis verbis aut corrigendum putauerim⁹ aut non diuinitus inspiratum: sed latinorum codicum viciositatem que ex diuersitate librorum omniū comprobatur: ad grecam originem vnde & ipsi tralata nō denegant voluisse reuocare. Idem in epistola ad Suniam & fretelam de questionibus psalmorum p̄s. 49. Sacrificium laudis honorificabit me pro quo in greco scribitur. θυσία αἰνέσεως δοξάσει με. idest glorificabit me de quo & supra dixim⁹ & in euangelio in eo loco vbi in greco legimus. πάτερ δόξασόν με. in latino scribitur pater clarifica me. Noluimus igitur immutare quod ab antiquis legebatur quia idem sensus erat. Ex predictis autoritatibus satis superq; probatum putamus nō omnia ab illo immutata fuisse: sed ea tantum que sensum mutare videbantur. Ex isto quoq; vltimo Hiero. testimonio liquido cōstat tralationem hanc euangeliorum qua hodie vtimur eam esse quam ille recognouit cum in ea sic is locus hodie legatur vt ipse citauit. Nō enim solum in emendatione psalmorum sed et in libris noui testamenti eo vsus est temperamēto vt nihil prorsus immutaret nisi quod sensum penitus mutare videretur ne nimia nouitate vt ipse ait lectoris studium deterreret. Sed quia nō vnicum testimonium in re presertim tam ardua satis est sufficiens: afferamus & alia vnde id clarius probemus. Matthei secundo sic in latina editione legimus. Cum natus esset Iesus in bethleem iude. greci omnes codices quotquot sūt & nos hactenus vidimus ἐν βηθλεὲμ τῆς ἰουδαίας idest in bethleem iudee habent nō iude. Improbat hanc lectionem que ex greco est diuus Hiero. in explana. super Mattheū ac eam esse veriorem que iude cōtinet manifeste asserit cum ait. Putamus autē ab euangelista primū editum sicut in hebraico legimus iude: que est enim aliarum gentiū bethleem vt ad distinctionem eius hic iudee poneretur. Inde autem iccirco scribitur: quia & aliam in iudea legimus in libro iesu filii naue. In eodem capite matthei. 2. in vulgata editione sic legitur. Tunc adimpletū est quod dictū est per hieremiam prophetam dicentem. Vox in Rama audita est ploratus & vlulatus mult⁹. Hanc hieremie prophetiā in grecis euangeliorum exemplaribus sic legimus. φωνὴ ἐν ῥαμᾶ ἠκούσθη θρῆνος καὶ κλαυθμὸς καὶ ὀδυρμὸς πολύς. idest vox in rama audita est lamentatio & fletus & vlulatus multus. Ad eundem quoq; modum hic hieremie locus in hebraica legitur veritate & .lxx. interpretum traslatione. Neq; hanc quoq; lectionem idem Hiero. probat sed que in nostris habetur codicibus: ac sic Mattheū scripsisse vt nos hodie legimus in explana. super hieremiā apertissime docet his verbis. Neq; iuxta hebraicum inquit nec iuxta .lxx. Mattheus sumpsit testimonium. Legimus in eo post descriptionem infantum necis Tunc impletum est quod dictum est per Hieremiam prophetam dicentem vox in rama audita est ploratus & vlulatus multus Rachel plorans filios suos & noluit consolari quia non sunt. Ex quo perspicuum est euangelistas & apostolos nequaquam ex hebreo interpretationem alicuius sequutos: sed quasi hebreos ex hebreis quod legebant hebraice suis sermonibus expressisse. Legimus item Marci capite primo. Initium euangelii iesu christi filii dei sicut scriptum est in esaia propheta. grece nō sicut scriptum est in esaia propheta sed ὡς γέγραπται ἐν τοῖς προφήταις idest sicut scriptum est in prophetis legitur. At vero diuus Hieronymus in libro de optimo genere interpretandi ita hunc locum citat vt latina

editio cōtinet. Marcus eni; inquit discipulus petri ita suū orditur euangeliū. Principiū euāgelii iesu christi filii dei sicut scriptū est in esaia ꝓpheta. quanq̄ nō ignorabat nō ex vno tantū propheta sed ex duobus exēplū illud ab euangelista fuisse cōflatū idest ex esaia & Malachia. Possem & alia ad hanc rē ex euāgeliis afferre testimonia. Sed cū scriptū sit in ore duorū aut triū testiū stabit om̄e verbū: satis fuerit nō tm̄ tria sed etia; quattuor atq̄ea quidē nō inualidissima adduxisse quib⁹ hanc euāgeliorū latinā editionē qua hodie vtimur eam esse quam diuus Hierony. recognouit euidentissime probatur: cū in omnib⁹ his locis ita hodie in ea legam⁹ vt ipse citauit emēdauit ac verius esse diffiniuit.

Superest vt de Apostolicis epistolis quarū causa laborē hunc assumpsimus idē ostendamus vt Faber frustra a se factā apologiā vel inuitus concedat. Sed quanq̄ multa sunt que nobis ad hanc rem optime sufragari possent: illis tamen interim omissis ad eiusdem sanctissimi Hieronymi testimonia reccuramus. Quis enim hac de re melius poterit testificari quā idē ipse Hieronym⁹ qui istinc huius editionis epistolarum diui apostoli Pauli recognitor fuit & diligens emēdator. Is eni in ea epistola quā supra citauimus ad Marcellā cōtra piissimi operis detractores. Reuertimur inquit ad nr̄os bipedes asellos & illorū aure buccina magis quā cithara cōcrepamus. Illi legant spe gaudentes: tēpori seruientes: nos legamus dn̄o seruientes. Illi aduersus presbiterū accusationē omnino non putent recipiendā. Nos legamus aduersus presbiterū accusationē ne receperis nisi sub duobus aut trib⁹ testib⁹: peccantes antē corā omnibus argue. Illis placeat humanus sermo & omni acceptione dign⁹. Nos cū grecis idest cum apostolo qui grece loquutus est erremus: fidelis sermo & omni acceptione dignus. Ex his diui hiero. verbis luce clarius apparet vulgatam istā apostolicarū epistolarū editionem que in ecclesia vbiq̄ terrarum legitur eam esse quam ille grece fidei reddidit et emendauit. Continet enim predicta editio in locis ab eo memoratis vt ipse ex greca veritate hic rettulit. Est enim primus locus ad Romanos. 12. vbi in greco sic legitur. τῇ ἐλπίδι χαίροντες. τῷ κυρίῳ δουλεύοντες. quod ad verbum latina editio sic habet idest Spe gaudentes: domino seruientes non tempori vt non nulli ex antiquis ecclesiasticis legebant nacti fortasse greca exemplaria que pro κυρίῳ haberent καιρῷ est enim in his dictionibus parua in prolatione differentia licet sensus oīo sit differens. Quanq̄ satis erat manifestum non apostolicam illam fuisse sententiam nec catholice veritatis que tempori nos seruire preciperet: sed gentilicam potius ac proinde seruilem & adulationis plenam. Aiunt enim illi vetere & apud eos vsitato prouerbio καιρῷ λατρεύειν idest tempori esse seruiendum. Vnde & latinus orator quodam in loco Tempori inquit cedere semper sapientia est habitum. Hanc vero mundi sapientiam christi domini sectatores stultitiam reputarunt. Non enim apostoli non martyres non confessores non virgines tempori seruiebant cum bonorum omnium amissionem cum exilia cum horrendos carceres cum acerbissima tormenta cum extrema deniq̄ suppliciaob christiane fidei cōfessionem inuicto animo sustinebant: sed domino potius ex apostoli sententia aquo tantorum certaminum coronas se recepturos sperabant in eterna illa vita pro qua temporalem hanc & momentaneam tam libenter exponebant. Secundus locus est ex prima epistola ad Timotheum capite quinto vbi in greco sic legitur. Κατὰ πρεσβυτέρου κατηγορίαν μὴ παραδέχου ἐκτὸς εἰμὴ ἐπὶ δύο ἢ τριῶν μαρτύρων. τοὺς δὲ ἁμαρτάνοντας ἐνώπιον πάντων ἔλεγχε. hunc eundem locum in latina editione adverbum sic legimus idest. Aduersus presbiterum accusationem ne receperis nisi sub duobus aut tribus testibus. peccantes autem coram omnibus argue. Tertius locus est ex eadem epistola prima ad Timotheū capite primo vbi in greco sic habetur. πιστὸς ὁ λόγος καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος. Et hunc quoq̄ locum sic in latino legimus fidelis sermo & omni acceptione dignus

Non enim sunt apud nos exẽplaria que aliter in predictis habeant locis nisi vt greca veritas continet & vt legendum in eadem epistola ad marcellam Hiero. diffiniuit. Exquibus argumẽtũ haud dubie summi potest & in reliquis quoq; ita hodie legi vt idẽ Hiero. recognouit. Sed quanq; satis erant que ad nostrã de hac re sententiã confirmandã hactenus allata sũt: libuit tñ & alia duo loca addere ex epistola prima ad Corinthios in cui⁹ septimo cap̃. sic in greco legitur. ὁ ἄγαμος, μεριμνᾷ τὰ τοῦ κυρίου πῶς ἀρέσει τῷ κυρίῳ. ὁ δὲ γαμήσας, μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου πῶς ἀρέσει τῇ γυναικί. μεμέρισαι ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος. Quod in latinum sic interpretatur. Qui sine vxore est sollicitus est que dñi sunt quomodo placeat domino. Qui autem cum vxore est: sollicitus est que sunt mundi quomodo placeat vxori. Diuisa est mulier & virgo. Cum itaq; hanc lectionẽ diuus Hiero. aliquando probauerit ac sic legerit & exposuerit in libro quẽ contra Eluidium edidit & in epistola ad Eustochium de virginitate seruanda vt vulgo grece legitur: taudẽ exẽplaria nactus veriora in libro primo contra Iouinianum sic legit vt vulgata editio continet idest. Qui sine vxore est: sollicitus est que dñi sunt quomodo placeat domino. Qui autẽ cum vxore est: sollicitus est que sunt mundi quomodo placeat vxori & diuisus est. & subdit. Intueamur curarum virginis maritiq; distantias: virgo domino maritus vxori placere desiderat: & vt vxori placeat: sollicitus est de his que sunt mundi que cum mundo vtiq; transitura sunt: & diuisus est in multas scilicet sollicitudinum partes miseriarumq; distract⁹. & infra. Nunc illud breuiter admoneo in latinis codicibus hunc locum ita legi diuisa est virgo & mulier. Quod quanq; habeat suũ sensu3: & a me quoq; pro qualitate loci sic edissertũ sit: non est tamen apostolice veritatis. Siquidem Apostolus ita scripsit vt supra trãstulimus sollicitus est q̃ sunt mũdi quõ placeat vxori & diuisus est. & hac sentẽtia diffinita transgreditur ad virgines & continentes & ait. Mulier innupta cogitat q̃ sunt dñi &c. In eadem quoq; epistola ad Corinthios post verba supra dicta que de vxoratis & non vxoratis apostolus scripserat statim subiunxit. τοῦτο δὲ πρὸς τὸ ὑμῶν αὐτῶν συμφέρον λέγω, οὐχ ἵνα βρόχον ὑμῖν ἐπιβάλω, ἀλλὰ πρὸς τὸ εὔσχημον καὶ εὐπάρεδρον τῷ κυρίῳ ἀπερισπάστως. Hec verba diuus Hiero. libro primo contra Iouinianũ cap̃. septimo in latinis ait codicibus ob tralationis difficultatem penitus non inueniri. vnde & ipse quia traducta nõ legerat eo loco sic transtulit. Hoc autem ad vtilitatem vestram dico non vt laqueum vobis iniiciam: sed vt ad id quod honestum est & intente facit seruire deo absq; vlla distractione: vos adhorter. Atqui constat verba hec apostolica que diuus Hiero. ait ob tralationis difficultatem in latinis codicib⁹ penitus nõ inueniri: in omnibus ecclesiasticis libris sic hodie legi. Porro hoc ad vtilitatem vestram dico non vt laqueũ vobis iniiciam: sed ad id quod honestum est & qđ facultatem prebeat sine impedimento dominũ obsecrãdi. Quod non aliunde euenisse putandum est nisi quod postea illa verba diuus Hiero. in veteribus latinorum codicibus reperit ac suo adaptauit loco cum epistolas Pauli recognosceret. Non enim que ipse traduxerat quanq; elegantiora quidem illa erant & q̃ grecam literã magis declarabãt: veterib⁹ reiectis voluit inserere. Est igitur ista quã tenemus epl̃arũ apostolicarũ editio quam idẽ diu⁹ Hiero. recognouit ac grece fidei reddidit.

Sed de apostolicis epistolis hactenus dicta sufficiant. De reliquis vero noui testamenti libris idest de actibus apostolorum de epistolis canonicis & apocalypsi idem possumus affirmare: idest quod vna cum euangeliis & paulinis epistolis adiuo Hierony. fuerunt ad grece veritatis normam redacta. Cum enim in calce libri de viris illustribus de se agens dicat. Vetus testamentum traduxi: nouum grece fidei reddidi: palam est nihil illum pretermisisse ex his que ad nouum testamentum attinebant quod non ad vnguem recognouerit. Quod vero & istorum quoq; librorum editio quam hodie habemus ea sit quam idem Hiero. emendauit: quis poterit aperta fronte negare. Nam vt alia omittã

Actuum capite.24.vbi dicitur quem & apprehensum volumus secundum legem no-
strā iudicare: Beda illū locū exponēs sic ait. In hoc loco quidā nostri codices min9 habēt
aliquot versus qui in greco ita leguntur. Quē apprehendim9 & secūdū nr̄am legem vo
luimus iudicare. Transiliens autē lysias tribunus cū multa vi de manibus nr̄is eduxit iu
bens eius accusatores ante te venire quo possis ipse diiudicans de oībus istis cognoscere
&c. Atqui nullus est hodie nr̄orū codicū qui versib9 istis careat. Ideꝫ etiā predictos apo
stolorū actus exponens aliā sepissime citat tralationē. Ex quo perspicuū est ad bede vsq3
tempora aliquā ex veteribus illis noui testamenti traductionibus fuisse ad seruatā: quam
vbicunq3 idē beda citat: diuersam vt plurimū a greca veritate & a tralatiōe nr̄a reperies.
Appet ergo & hūc librū aplicorū actuū quē hēmus eū esse quē diu9 Hiero. emēdauit. De
canonicis autē epistolis quas greci catholicas appellāt: qđ iste quoq3 quas legim9 ille sint
quas idē Hiero. correxit: ex cōspicue patet qđ eū & iste ordinē seruāt in quē ab eo di
geste sūt. Deinde qđ cū in epl'a Ioānis de triplici agitur testimōio: eā lectionē veriorē esse
decernit quā nr̄i codices hn̄t: id qđ ex eiusdē ꝓlogo in epl'as canonicas manifestissime li
quet. De apocalypsi vero quis nō idē existimet? Neq3 enim & huius libri aliā esse editio-
nem putandum est nisi quam vna cū aliis beatus Hiero. emendauit. cuius rei vel maximū
est argumentuꝫ quod in glosa ordinaria que huic libro apponitur alia nōnunquam ci
tatur tralatio a greca origine & ecclesiastica traductione satis differens imo interdū peni
tus diuersa. Nā vbi in primo eius libri capite in greco dicitur καὶ ὄψεται αὐτὸν πᾶς ὀφθαλ
μός & nr̄a traductio habet & videbit euꝫ omnis oculus: alia (inquit glosa ordinaria) trala
tio habet videbit omnis terra talem. Et capite. 2. vbi in greco dicitur ἰδοὺ ἐγὼ βάλλω αὐ
τὴν εἰς κλίνην. & latine habetur ecce ego mittam eā in lectum: aliam tralatio. luctum ha-
buisse pro lecto eadem glosa ait. Que cū ita sint erit ne quispiam adeo pertinax & veri
tatis inimicus vt aliā esse noui testamenti traductionē qua ecclesia catholica vtitur asseue
rare possit: nisi eā quā diu9 Hiero. iussu pape Damasi recognouit: ac grece fidei reddidit?

Restat ex eiusdem diui Hiero. dictis ostendere nō solū apostolicas illū epistolas emē
dasse vt pluribus supra demonstratum est: sed & illas quoq3 de nouo aliqñ traduxisse id
quod faber ex Hiero. verbis cōfici nequaq3 posse cōtendit. De quo & ipse in ꝓlogo apo
stolicorum actuū sic ait. Post apostoli pauli epistolas dudū vobis vno volumine transla-
tas Dōmon & rogatiane charissimi actus apostolorū cōpellitis vt transferam in latinum
Quibus ex verbis preter Pauli epistolas actus etiā apostolicos a se tralatos diu9 Hiero.
asserit. Quin & euangelia quoq3 ab eodem fuisse aliquando traducta ex diui Augustini
verbis colligi videtur. Is enim in epistola quadam ad diuū Hiero. vbi de sacrarum scrip
turarū traductiōe ad eū scribit Proinde inquit nō paruas deo grās agim9 de ope tuo qđ
euangeliū ex greco interpretatus es: quia pene in omnibus nulla offensio est cū scriptu
ram grecam cōtulerimus. Vnde si quisquam veteri falsitati cōtentiosius fauerit prolatis
collatisq3 codicib9 vel docetur facillime vel refellitur. Et si quedam rarissima merito mo
uent quis tam durus est qui labori tam vtili nō facile ignoscat cui viceꝫ laudis referre nō
sufficit? Hec Augustin9. Quoniā vero hac de re apud Hiero. nihil hactenus scriptum re
perimus: verisimile nobis videtur euangeliorū recognitionem que a diuo Hiero. edi-
ta est: ab Augustino traductioneꝫ fuisse vocitatam. Quod vel ex eo apparet cum ait quia
pene in omnibus nulla offensio est cum scripturam grecam cōtulerimus. & quod infra
sequitur & si quedam rarissima merito mouēt. Que icirco ab Augustino dicta putam9
quod aliquib9 in locis ab exēplarib9 grecis que vulgo ferebātur in recognitiōe sua diu9
Hiero. aptissime dissensit cū illa tantū sequut9 fuerit q̄ antiqora ac veriora existimauit.

Sed vt Antapologiam nostram tandem claudamus: ad ea vltimo loco respōdendum
est que Fabri partes fortiores efficere videbantur. Nam cū nō pauca loca ex vulgata edi-

tione in apologia Faber ostenderit ꝙ a diuo Hiero. in explanationibꝰ quattuor aplicarũ
epistolarũ manifeste sunt reprehensa: facile inde argui posset nõ istam fuisse illam editio
nem que ab eodẽ recognita est & emendata. Nõ enim que prius ꝓbarat postea reprehẽ
disset aut e cõtra. Quanꝙ̃ nõ omnino validum est hoc argumentum. Cõstat enĩ nõnul
los ex sanctis ecclesie doctoribꝰ scripta sua aliquãdo retractasse quod ꝓgressu tẽporis in
sacris scripturis eruditiores euaserant. Ipsumqꝫ diuum Hiero. in explana. super esaiã ꝓ
phetam cap̃. 19. se ipsum correxisse cũ ait. Meliꝰ teor ꝓprium errorem reprehendere quã
dum erubesco imperitiam cõfiteri: in errore persistere. In eo quod transtuli & erit terra
iuda egypto in pauorem: in hebraico legitur le chaga quod interpretari potest & festiui
tas vnde & Aggeus in festiuũ vertitur & timor &c. Dicamus igitur nobis verisimile vi
deri prius diuũ Hiero. explanationes illas edidisse quam Paulinas epistolas vna cum reli
quis noui testamenti libris iussu damasi pape recognosceret: atqꝫ in dictis explanationi
bus quod eo tempore cum illas cõscriberet sic ei videbatur: vulgatam editionẽ in locis a
Fabro citatis vellicasse ac rhetorico quodam acumine quo & sua interdũ sensa ex grece lit
tere ad viuum resecatione astrueret latinam traductionẽ eiusdemqꝫ interpretẽ reprehẽ
disse. At vero recognoscendi ꝓuintia a papa Damaso imposterũ sibi demãdata quod grã
dioris fortasse iam erat etatis cũ id muneris obiit ac proinde in sanctarum scripturarũ in
telligentia eruditior ac sapientior effectus: illa omnia loca latine traductiõis que priꝰ re
prehenderat ita vt antea erant reliquisse quod sensum illi nõ omnino mutare videren
tur. Possem ego hic de singulis agere quo & stare quoqꝫ posse vt in editione vulgata legi
tur ex greca ipsa origine aperte demõstrarem. Sed quod lõgioris id esset operis tria tan
tum aut quattuor ex eis loca tetigisse sat fuerit piculi faciẽdi gratia quid nã & de reliquis
agere possemꝰ. Legitur in greco ad Galatas. 5. μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ. vetus in
terpres sic hec transtulit. Modicũ fermentũ totam massam corrũpit. Adnotauit Hiero.
in cõmentariis super hoc loco nõ hic in greco legi corrumpit sed fermentat: neqꝫ massam
sed cõspersionem potius. Atqꝫ ita quidem se res habet: sed tamen vtriusqꝫ interpretatio
nis idem est sensus. Quid enim est massam fermentare fermentũ: nisi illam a fermento
corrũpi & alterari. Quid vero cõspersio nisi massa hoc est farina aqua cõspersa. Vnde ꝓ
eadem greca dictione idest φύραμα in epistola prima ad Corin cap̃. 5. cõspersionem ve
tus interpres traduxit cũ ait. Expurgate vetꝰ fermentũ vt sitis noua cõspersio sicut estis
azymi. nihil inter massam & cõspersionem interesse existimans ac ꝓpterea illorũ quoli
bet suo arbitrio vtens vt meliꝰ videlicet sibi quadrare videbatur. Sit secũdus locꝰ ex cap̃.
1. ad Ephesios vbi in greco sic legitur ὅς ἐστι ἀρραβὼν τῆς κληρονομίας ἡμῶν. pro hoc nr̃a
tralatio habet. Qui est pignus hereditatis nr̃e. Notat hic interpretem diuꝰ Hiero. quod
pignus pro arrabone posuerit his verbis. Pignus latinus interpres ꝓ arrabone posuit.
Nõ id ipsum autem arrabo quod pignus sonat. Arrabo enim future emptioni quasi quo
dam testimonium & obligamentũ datur. Pignus vero hoc est ἐνέχυρον pro mutua pecu
nia opponitur vt cũ illa reddita fuerit: reddẽti debitũ pignꝰ a creditore reddatur. Mirã
dũ autẽ valde est diuo Hiero. viro secularium quoqꝫ lr̃arũ ꝑitissimo cũ illa scriberet nõ suc
curisse arrabonẽ dictionẽ esse nõ simplicis quidẽ significãtie: sed ꝑter illã quã ipse attu
lit pignꝰ quoqꝫ significare vt vetꝰ interpres traduxit. Quo quidẽ significatu eã dictionẽ
Terentius in comedia eauton. accepit cum ait. Ea relicta huic arraboni est ꝓ illo argento.
cum priꝰ dixisset Huic dragmarũ argenti hec mille dederat mutuũ. Quid quod & arra
bo neqꝫ greca dictio est neqꝫ latina sed hebraica potiꝰ vnde ad grecos emanauit: a grecis
autẽ ad latinos effluxit. Nã gen̄. cap̃. trigessimo octauo in hebraico arrabonẽ legimꝰ vbi
Thamar vidua iudam socerũ sic alloquitur Patiar quod vis si dederis mihi arrabonẽ do
nec mittas qđ polliceris. ꝓ quo in hebreo sic habetur. וַתֹּאמֶר אִם תִּתֵּן עֵרָבוֹן עַד שָׁלְחֶךָ

Et qđ statī sequitur. Ait iudas qd tibi vis ꝓ arrabone dari. וַיֹּאמֶר מָה הָעֵרָבוֹן אֲשֶׁר אֶתֶּן לָךְ Manifestū est autem anulum & armillam & baculū in pignus hedi quod se missurum ꝓ concubitu iudas fuerat pollicitus a socero Thamar petiisse atq̄ illud arrabonem eo loco significare qđ ex his q̄ infra sequuntur facile apparet cū dicitur. Misit autem iudas hedū per pastorem suū odollamitem vt reciperet pignus qđ dederat mulieri. vbi etiam in hebreo ꝓ pignore est עֵרָבוֹן idest arrabo. In his autē trib⁹ locis ꝓ hebraico Erabon. Lxx. interpretes ἀρραβῶνα transtulerūt ostendere fortasse volentes eam dictionē sicut & alias complures ab hebreis grecos accepisse. Chaldaica vero tralatio מַשְׁכְּנָא habet qua dictione pignus quidem manifeste significatur. Cū itaq̄ arrabo ambigua esset dictio in pignoris vt appet significatū accipere maluit interpres ac sic latine reddere: quam eam dictionem quam forte grecam existimabat absq̄ interpretatione relinquere. Quanq̄ & hoc interpretem a calumnia releuat quod idem Hiero. in libris Didymi de spiritu sancto quos ipse ex greco est interpretatus hunc eundem locū a Didymo inter cetera citatū sic transtulit vt vetus interpres traduxerat idest qui est pign⁹ hereditatis nr̄e. Tertiū assumam⁹ locū ex eadem epistola ad Ephesios cap̄. 4. vbi sic in greco legitur. οἵτινες ἀπηλγηκότες ἑαυτοὺς παρέδωκαν τῇ ἀσελγείᾳ pro quo vetus interpres sic transtulit. Qui desperantes semetipsos tradiderunt impudicitie. Notat & hoc loco diu⁹ Hiero. interpretē quod videlicet pro eo qđ in greco ἀπηλγηκότες legitur quod indolentes significat: desperantes ille traduxerit. Atqui verū omnino est ἀπηλγηκότες nō in greco desperantes sonare: sed potius indolentes aut indolorios vt diuus Hiero. interpretatur. Sed nō veri simile videt̄ tam parum veterem interp̄tem in grecis lr̄is edoctum adeoq̄ hebetis fuisse ingenii vt ignorare potuisset quid dictio ἀπηλγηκότες sonaret si sic prisca illa grecorum exemplaria vnde ipse nr̄a traduxit habuissent & nō potius ἀπηλπικότες que dictio desperantes ꝓprie significat & duab⁹ tantū litterulis cōmutatis a librariis postea imperitis facile corrūpi potuit. Quartus & vltim⁹ locus erit ex epistola ad Titū cap̄. 2. vbi in greco sic legit̄ πρεσβύτας νηφαλίους εἶναι idest. Senes vt sobrii sint. Admonet in cōmentariis diu⁹ Hiero. dictionē νηφαλίους preter sobrios vigilantes quoq̄ significare. Atq̄ id quidē manifestū est. Siquidē verbū νήφειν & sobriū esse & vigilare significat. Cū itaq̄ dictio νηφάλιος ab eo verbo deducta ambigua esset: visum est interpreti eo significatu illā accipere qui senibus ꝓprie cōuenire videbatur: a quibus magis videtur sobrietas exigenda quam vigilantia. Nam cum senilis etas bibacula sit ac natura ob siccitatem & frigiditatem vini plus equo appetentissima: necesse fuit senes admonere vt sobrii essent hoc est ab ebrietate penit⁹ alieni. Quanquā potest quidē greca dictio & in altero accipi significatu: dum tamen de ea intelligat̄ vigilantia que ad animū refertur. Idem & de omnib⁹ aliis locis a Fabro ex diui Hiero. cōmētariis in epistolas ad Galatas & Ephesios Titū quoq̄ & Philemonem in mediū allatis efficere possem⁹ quo veterem ecclesie traductionem sustineri posse ostenderemus. Sed qm̄ sanctissimus Hiero. omnia ea loca q̄ in explanationib⁹ predictarum epistolarū antea notauerat: cū postea oēs apostoli Pauli epistolas recognosceret quod veriora (vt credere par est) nactus fuerat vtriusq̄ lingue sacrorū librorum exēplaria: quodq̄ illi nō omnino sensum mutare viderentur ita reliquit vt prius a vetere interprete traducta fuerant: nō opus esse arbitror hac de re plurib⁹ cōtendere: cū presertim ex eiusdem diui Hiero. auctoritatib⁹ quicquid ad eā rem de qua presens est disputatio facere videbatur plenissime ostensum sit. Probauimus enim nō leuibus sed grauissimis ni si fallor argumentis nō solum hanc vulgatam apostolicarū epistolarū editionem que in ecclesia legitur eam esse quam diuus Hiero. recognouit: sed & totū corpus noui testamēti. Ostendimus que nam illa fuerint que ex nouo testamento diu⁹ Hiero. traduxerit. Respondimus ad ea que Fabrū cōtraria sentire mouerant: imo vt ex eius Apologia apparet

hominem ad id existimandum manifeste compulerant. Que omnia si Faber ea diligentia quam litteratum virum in re tam ardua exhibere par fuerat pensitasset: neq; grecam intelligentiam quouis modo edidisset nec de ea re apologiam quam nec ipse neq; alius quispiam eo in sacris scripturis eruditior aliquando demonstrare poterit.

IACOBI LOPIDIS STVNICAE ANNOTATIONVM ADVERSVS IAcobi Fabri Stapulensi errata in traductione Epistolarū beati Apostoli Pauli. Liber vn9.

EX EPISTOLA AD ROMANOS. CAP. I.

Vlgata editio. Testis enī mihi est deus cui seruio. Paulus μάρτυς γάρ μου ἐστὶν ὁ θεὸς ᾧ λατρεύω. Faber. Testis enim est mihi deus quem colo.

Stunica. Verbū λατρεύω proprie significat seruire & λατρεία seruitutē: nō colere aut culturam qđ grece dicit̄ σέβομαι & σέβασμα. Inde qui pius est ac dei cultor εὐσεβὴς appellat̄: qui vero impius ἀσεβὴς. De ꝓprietate vero huius verbi λατρεύω Laurentius valla in annotatiōib9 super Mattheum testimoniis ex Xenophonte adductis eruditissime disseruit. Quod vero Faber in examinationib9 scripsit quod si hoc verbum nō peculiarem deo sed cōmunem seruitutem significaret nō dictum esset in sacris scripturis referente Luca & illi soli seruies idest λατρεύσεις hoc est illi soli latriam exhibebis: ex eo apparet nō Fabrum in sacrorum librorum lectione qui grece conscripti sunt nimis esse versatū: cum in eisdem hoc verbum idest λατρεύειν & deo & hominibus indifferenter videamus attributum sicut & δουλεύειν. Theologi vero peculiarem cultum quem deo exhibemus latrie appellatione designare voluerunt. quanquam ex eo nō auferī quin latria significet seruitutē.

Vulgata editio. Virtus enim dei est in salutem omni credenti iudeo primum & greco. Paulus δύναμις γὰρ θεοῦ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν παντὶ τῷ πιστεύοντι ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ ἕλληνι. Faber. Potesta dei est ad salutem omni credenti iudeo primum atq; gentili.

Stunica. Pro dictione δύναμις pro qua vetus interpres virtutē transtulit potestatem Faber maluit traducere. Sciendū vero virtutem non hoc loco accipi pro habitu electiuo in mediocritate cōsistente quam greci ἀρετὴν vocant: sed ꝓ vi ac potentia siue potestate Latini enim vnico virtutis nomine duo illa grecorū idest ἀρετὴν ac δύναμιν representāt quanq; diuerso significatu id quod ex oratiōis cōtextu facile dignoscitur. Virtus igitur hic & vim & potestatē ac potentiam significat vt cū dicit̄ Nam virtutes celorū mouebuntur. & Sedēs a dextris virtutis dei. Nō autē erat cur Faber vereret̄ ne quisquā existimaret virtutē hic accipi pro ea quā greci ἀρετὴν vocant: ob quā ambiguitatē vitandā potestatē se traduxisse in examinatiōib9 asserit: cū nusquā in sacris scripturis (apocrypha semp excipio) hoc nomē ἀρετὴ de deo dicat̄. Qđ vero ꝓ ἕλληνος idest greco gentilē traduxit: sensum potius sequutus est quam verbi greci ꝓprietatem ἕλληνες enī ꝓprie dicunt̄ greci τῆς ἑλλάδος indigene. inde tractum est vt hoc nomine postea vocarentur omnes qui greca vtebantur lingua etiam si Asiam aut Egyptum incolerent: sicut & hodie latini omnes vocitantur qui latina vtuntur lingua: cum prius Latii tantum cultores eo nomine vocarentur. Solet tamen vetus interpres pro hoc nomine nōnunquam gentiles interpretari.

Vulgata editio. Tradidit illos deus in reprobum sensum. Paulus παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν. Faber. Tradidit eos deus in improbam mentem.

Stunica. ἀδόκιμος in greco reprobum aut reprobatum significar non improbum vt Faber transtulit. Neq; vero est aliquis qui sensum in editione vulgata hoc loco accipiat pro αἰσθήσει quo nomine quinq; sensus corporis designantur hoc est. ὄψις. ἀκοὴ. γεῦσις. ἀφὴ. ὄσφρησις. idest visus. auditus. gustus. tactus. odoratus. quiq; hominibus cū brutis cō

munes sunt: sed pro eo sensu qui mentē potius & animi ratione ac intellectū significat.

EX CAP. II.

Vulgata editio. Non est enim personarum acceptio apud deum. Paulus οὐ γάρ ἐστι προσωποληψία παρὰ τῷ θεῷ. Faber. Non est enim personarum respectus apud deum.

Stu. Dictio προσωποληψία nō alr ad verbū verti potuit nisi vt vet⁹ iterps traduxit πρόσωπον em psonā sonat & λαμβάνω accipe. Est aūt vsitat⁹ loquēdi mod⁹ in sacra scriptura accipe psonā p eo qd' est alicui deferre siue alicui⁹ rōnē habere. Lu. 20. Magr̄ scim⁹ qa recte dicis & doces & nō accipis psonā καὶ οὐ λαμβάνεις πρόσωπον qd Matthe⁹. cap. 22. Nō em respicis psonā hoim dixerat sed illic in greco p respicis βλέπεις legit. Nō igit opus erat a vetere iterptatiōe hoc loco discedere cū sepi⁹ hoc loquēdi gn̄e vtat scriptura. Ad Gala. 2. Deus psonā hois nō accipit πρόσωπον ἀνθρώπου θεὸς οὐ λαμβάνει ad Ephe. 6. Et psonarū acceptio nō est apud eū. s. deū καὶ προσωποληψία οὐκ ἔστι παρ' αὐτῷ. Actuū. 10. Qm̄ nō est psonarū acceptor de⁹ ὅτι οὐκ ἔστι προσωπολήπτης ὁ θεός. In epl'a vero Iude admirari psonā legim⁹. Admirātes inquit psonas qstus gr̄a θαυμάζοντες πρόσωπα ὠφελείας χάριν.

Vulgata editio. Magr̄m infantiū. Paul⁹ διδάσκαλον νηπίων. Faber. Magr̄m paruuloꝝ.

Stunica. νήπιος infantes sonat & paruulos. ps. 8. Ex ore infantiū & lactētiū ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων. Matthei. 11. Et reuelasti ea puulis καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ τοῖς νηπίοις.

Vul. edi. Habētē formā scie. Paul⁹ ἔχοντα μόρφωσιν τῆς γνώσεως. Fa. Hēntē formā agnitiōis.

Stunica. Verbū γινώσκω preter cognoscere scire quoq; significat. ps. 9. Sciant gentes quoniam homines sunt γνώτωσαν ἔθνη ὅτι ἄνθρωποί εἰσιν inde γνῶσις preter cognitionem pro scientia sepissime transfertur Psalmo. 18. Et nox nocti indicat scientiam. καὶ νὺξ νυκτὶ ἀναγγέλλει γνῶσιν. Quid est autem scientia nisi scibilium exactissima cognitio?

EX CAP. III.

Vulgata editio. Primū quidē quia credita sunt illis eloquia dei. Paul⁹ πρῶτον μὲν γὰρ ὅτι ἐπιστεύθησαν τὰ λόγια τοῦ θεοῦ. Faber. Precipue quidē qd' credita sunt ei eloquia dei.

Stunica. πρῶτον primū significat nō precipue. Deinde in greco nō legit quia credita sunt ei aut illi eloqa dei sed eis sut illis plurali nūero. Id em significat verbū ἐπιστεύθησαν qd' est pluralis numeri. Decepit Fabrū vt ex examinatiōib⁹ apparet qd' relatiuū illis nō videbat habere quid referret. Quasi cū apostolus dixit quid amplius est iudeo & greco vnū tantū hominem ex vtraq; gente significare voluisset ac nō potius vtrunq; populū.

Vulgata editio. Nunc autem sine lege iusticia dei manifestata est. Paul⁹ νυνὶ δὲ χωρὶς νόμου δικαιοσύνη θεοῦ πεφανέρωται. Faber. Nunc autem sine lege iustitia dei manifesta est.

Stu. Cū i greco legat πεφανέρωται qd est pteritū vocis passiue: reddi i latinū debuit p pticipiū passiuū qd' ē manifestat⁹. a. ū. cū substātiuo verbo vt vet⁹ hēt traductio. Nā manifestus. a. ū. adiectiuū est nomē nō pticipiū passiue vocis cui φανερός. α. ον. i greco rñdere solet

Vulgata editio. Quem proposuit deus propitiatorem. Paulus ὃν προέθετο ὁ θεὸς ἱλαστήριον. Faber. Quem proposuit deus propitiatorium.

Stu. ἱλαστήριος masculino gn̄e ppitiatorē significat ἱλαστήριον neutro ppitiatoriū. Cū vero ἱλαστήριον hoc loco accusatiui sit & vel ex masculio vel ex neutro possit descēdere p masculinū poti⁹ gen⁹ iterpres trāsferēdū censuit. Ac sic qdē legit diu⁹ Ambro. i. ppitiatorē & subdit. Hoc dicit qa i xp̄o pposuit de⁹ i. disposuit ppitiū se futurū hūano gn̄i si credat.

EX CAP. IIII.

Vulgata editio. Cui deus accepto fert iustitiam sine operibus. Paulus ᾧ ὁ θεὸς λογίζεται δικαιοσύνην χωρὶς ἔργων. Faber. Cui deus reputat iustitiam sine operibus.

Stu. Verbū λογίζομαι vnde λογίζεται reputare iputare & accepto ferre significat. Valla nō pbat accepto ferre sed magis acceptū ferre. Nō em se ait alicubi legisse qd' meminissꝫ accepto ferre. Diu⁹ tñ Ambro. hoc loquēdi mō aliqñ vtit & Tertullian⁹ i Apologetico.

Vul.edi. Cũ iã fere cẽtũ eẽt ãnoꝝ. Paul⁹ ἑκατονταέτης που ὑπάρχων. Fa. vbi cẽtũ eẽt ãnoꝝ.

Stunica. Dictio που q̃ i greco hic ponit nõ significat vbi hoc loco sed magis elegãtie causa adiecta est sicut πως etiã addidi solet sũt eñi enclitice dictiões nihil significãtes sed ornatui tñ orõnis deseruiẽtes. quoties vero aliquid sonãt suũ per se accẽtũ habere solent.

EX CAP. V.

Vulgata editio. Regnabunt per vnum Iesum Christum. Paulus βασιλεύσουσι διὰ τοῦ ἑνὸς Ἰησοῦ χριστοῦ. Faber. Regnabunt per Iesum Christum.

Stunica. Vnũ faber ꝑtermisit qđ in greco legit διὰ τοῦ ἑνός. Et necessario precedẽtib⁹ rñdere debebat. Si eñi (inquit Apls) vni⁹ delicto mors regnauit per vnũ: multo magis abundantiã gratie & donatiõis iustitie accipiẽtes in vita regnabũt per vnũ Iesum xpm.

EX CAP. VI.

Vul. edi. Grãs aũt deo. Paul⁹ χάρις δὲ τῷ θεῷ. Fa. Grã aũt deo. & i exami. poti⁹ grã ãt deo.

Stunica. Diuus Hiero. in epistola ad Suniam & fretelã regulã esse ait boni interpretis vt idioma alterius lingue sue lingue exprimat ꝓprietate ne dũ interpretatiõis ꝓprietatẽ insequimur omnem decorẽ tralatiõis amittamus. Quod igit grecis mos est singulari numero eleganter dicere χάρις τῷ θεῷ idest gratia deo: hoc apud latinos insulsissime sonat: ac per pluralem potius numerum illi referre solent idest gratias deo: aut deo gratias. Recte igit ac secundũ latini sermõis ꝓprietatẽ a vetere interprete hic locus traductus est.

Vul. edi. Finẽ vero vitã eternã. Paul⁹ τὸ δὲ τέλος ζωὴν αἰώνιον. Fa. Finẽ vero in vitã eternã.

Stunica. Greca exẽplaria quotquot & nos hactenus vidimus nõ hoc loco habent εἰς prepositionẽ quã Fabri grecus codex habuisse videt. Nõ eñi credibile est Fabrũ de suo illam adiecisse. Ipsa vero verba greca preter cõmunẽ traductionẽ ex eo quod τέλος aliqñ apud grecos aduerbialiter accipit: sic etiã possent interpretari. Finaliter aũt vitã eternã.

EX CAP. VII.

Vulgata editio. Ego autem mortuus sum. Paulus ἐγὼ δὲ ἀπέθανον. Faber. Ego autẽ mortuus eram. & in examinationib⁹. Legendum inquit potius ego autem mortuus erã.

Stu. ἀπέθανον nõ im pfecti ꝑteriti est vox s; aoristi poti⁹ secũdi θνήσκω eñi irregulare verbũ in futuro θανοῦμαι facit & in scđo aoristo θανον & cũ ꝓpositiõe ἀπέθανον Aoristi vero q̃q̃ idefiniti sũt idqꝫ eoꝝ nomẽ idicat: sepi⁹ tñ p ꝑterita pfecta q̃ p impfecta traduci solẽt.

Vulgata editio. Ego autẽ carnalis sum venũdatus sub peccato. Paulus ἐγὼ δὲ σαρκικός εἰμι πεπραμένος ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν. Faber. Ego aũt carnalis sum negociatus sub peccato.

Stunica. Pro eo qđ grece dicit πεπραμένος idest venũdatus Faber negociat⁹ traduxit oblitus vt plane apparet negociat⁹ & si vocẽ habeat passiuã: significatũ tñ habere actiuũ cũ negocior. aris. dicam⁹ nõ negocio. as. Cicero p lege Manilia. Deinde ceteris ex ordinib⁹ hoies gnaui & industrii ptim i Asia negociãtur &c. Idẽ in verrẽ Actiõe secũda. Tũ ciues Ro. q Lãpsaci negociabãtur cõcurrũt &c. Sĩgt aũt hoc verbũ mercaturã exercere nõ vẽdere. At vero πράττω vñ πεπραμένος vẽdere sonat nõ negociari. Act. 5. Nõne manẽs tibi manebat & venũdatũ in tua erat potestate? οὐχὶ μένον σοὶ ἔμενε, καὶ πραθὲν ἐν τῇ σῇ ἐξουσίᾳ ὑπῆρχεν. Nã q̃ ad traductiõis sue iperitissime intelligẽtiã Faber in exami. affert: haud digna sunt q̃ hic referant. Vix eñi semetipm intelligit ac in media luce prius hallucinat.

EX CAP. VIII.

Vulgata editio. Si tamen spiritus dei habitat in vobis. Paulus εἴπερ πνεῦμα θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Faber. Siquidem spiritus dei habitat in vobis. & in examinatiõibus Ambiguitatem inquit facit interpres vbi Paulus suum dictum videtur confirmare: non dubitare.

Stunica. Nescio quid in mẽtẽ Fabro venerit vt περ grecã adiectionẽ q̃ dubitandi vim hoc loco manifeste obtinet affirmationis causa ab apostolo adiectã existimarit. Nam vt de adiectiõis hui⁹ natura interim sileã: animaduertere Fabrũ oportuit doctores ecclesiastic

cos ad eum sensum hunc locum exposuisse qui ex vulgata editione colligitur. Origenes eni Apostolica hec verba edisserẽs post aliquãta sic ait. Sed & vos inqui b9 habitat spirit9 si tamẽ habitat: in carne nõ estis sed in spiritu hoc est nõ intelligentiã carnalẽ legis sequi mini sed spiritalẽ per quã venistis ad spiritũ viuificãtẽ: si tñ act9 vñi tales sũt & cõuersatio vt spũm dei in vobis habere mereamini. Ambrosi9 itẽ hũc locũ explanãs sic ait. Hoc ideo ambigue dicit qa in lege inducti nõ adhuc pfecte erãt fidei: sed spe ʒ in eis videbat pfectiõis.

Vulgata editio. Scimus autem quoniam diligentibus deum omnia cooperantur in bonum. Paulus οἴδαμεν δὲ ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν. Faber. Scimus autem quoniam diligentibus deum omnia cooperatur in bonum.

Stunica. Licet ex greca ipsa lr̃a & eo quoq modo legi possit vt Faber traduxit: nemo tñ est doctorũ veterũ qui hunc locũ aliter legerit & explicauerit nisi vt vetus traduxit interpres. Origenes. In tantũ enim omnia cooperantur in bonũ & collaborant his qui diligunt deũ: vt & ipse spiritus adiuuet nec dedignetur diuina natura dux esse itineris alieni. Ambrosius item sic hunc locũ legit. Scimus autem quoniam diligentibus deum omnia procedunt in bonum. ex cuius lectione omnis huius loci ambiguitas manifeste tollitur.

Vul. edi. Quis accusabit aduersus electos dei. Paulus τίς ἐγκαλέσει κατὰ ἐκλεκτῶν τοῦ θεοῦ. Faber. Quis eos accusabit q aduersus electos dei sũt? Et i exami. qs accusabit aduersus electos dei? Et si sic inqt sermo grecus repsentet: ad intelligẽtiã tñ latinã exprimendã aliter videt̃ hoc pacto. Quis accusabit aduersantes electis dei? aut alio simili modo paucis ad intelligentiã adiectis. Nõ eñi deus accusat electos: sed eos qui eis aduersant̃. Hec Faber.

Stunica. Existimauit Faber verba illa Apostoli deus q iustificat: & q̃ sequũtur xp̃s iesus qui mortu9 est pnũciatiue legi debere: ac respõsa qdẽ esse antecedẽtiũ interrogationũ: vt cũ dicit̃ Quis accusabit aduersus electos dei? statim respõdeat̃. Deus qui iustificat. Rursus cũ interrogat̃. Quis est qui cõdemnet? cõtinuo subiungatur xp̃s iesus qui mortu9 est &c. Cũ vero impiũ sit hoc dicere ac credere quod de9 accusabit electos suos: quodq xp̃s cõdemnabit electos suos: ad vitãdã hanc impietatẽ verba apostoli ita vt apparet trãsferẽda censuit. Quanq autẽ hic locus prima fronte obscur9 Fabro videret̃: nõ tamẽ pptere a Apostolica verba in latinũ e greco transferens in cõtrariũ sensum adiectis de suo que nõ erant mutare debuisset: sed indagare pot9 quo nã hec modo intelligi deberẽt: atq ita demum hunc locũ fideliter interpretari. Scire igit̃ lectorẽ oportet in greco sic prius haberi vt vet9 traductio cõtinet. i. Quis accusabit aduersus electos dei? Neq ex greca lr̃a quonis modo elici posse Fabri traductionẽ q̃ falsissima est ac cõtra verba & mentẽ apostoli. Nõ eñi per interrogationẽ & respõsionẽ verba illa legenda sunt: sed oĩa per interrogationẽ q̃ tacitã habeat negatiuã respõsionẽ proferenda sunt. Quis inquit Apl's accusabit aduersus electos dei? Deus ne q iustificat? subaudit̃ nequaq. Quis est q cõdemnet? xp̃s ne iesus q mortu9 est &c? Intelligit̃ minime. Quod aũt verba hec aplica sic pferri ac itelligi debeãt vt nos expressim9: autor est diu9 Augu. libro. 3. de doctrina xp̃iana cui9 verba in mediũ afferẽda cẽsui ne nr̃m hoc inuẽtũ ac pptere a nõ magni faciẽdũ Faber existimaret. Que cũq inqt de ambiguis distinctiõib9 dixim9: eadẽ obseruãda sunt & in ambiguis pnũciationib9. Nã & ipse nisi nimia lectoris vicient̃ incuria aut regulis fidei corrigunt̃: aut precedẽtis vel cõsequẽtis cõtexione sermõis: aut si neutrũ horũ adhibet̃ ad correctionẽ: nihilo min9 dubie remanebũt vt qlibʒ modo pnũciauerit lector nõ sit in culpa. Nisi eñi fides renocet q̃ credim9 deũ nõ accusaturũ aduersus electos suos & xp̃ʒ cõdẽnaturũ electos suos: põt illud sic pnũciari. Quis accusabit aduersus electos dei? vt hãc iterrogationẽ qsi rñsio subsequat̃ de9 q iustificat. Et iterũ iterroget̃. Quis est q̃ cõdẽnet? & rñdeat̃ iesus xp̃s q mortu9 est. Quod credere qa demẽtissimũ est ita pnũciabit̃ vt pcedat pcũctatio sequtur iterrogatio. Inter pcũctationẽ aũt & iterrogationẽ hoc veteres interesse dixerũt qd ad pcũctatio

nem multa r̄ndeti possunt: ad interrogationē vero aut nō aut etiā. pnūciabit̄ ergo ita vt post pcūctationē q̄dicim⁹. Quis accusabit aduersus electos dei: Illud qđ sequitur sono iter rogātis enūciet̄. De⁹ q iustificat: vt tacite r̄ndeat̄ nō. Et itē pcunctemur. Quis est q cōdē net: rursusq; interrogemus xp̄s iesus qui mortuus est magis aūt qui resurrexit qui est in dextera dei qui & interpellat pro nobis: Vbiq; tacite respondeatur non. Hec Augustin⁹.

EX CAP. IX.

Vulgata editio. Dicis itaq; mihi quid adhuc queritur. Paulus ἐρεῖς οὖν μοι τί ἔτι μέμφεται. Faber. Dicis itaq; mihi quid adhuc accusatur.

Stu. Faber in exami. ppterea se ait hoc loco accusat̄ trāsferre voluisse qđ cū idē q̄q; ver bū μέμφομαι significet ac μέμφεται ab eo declinatū hic impersonalr̄ sumat̄: verēdū erat ne q̄s putaret q̄rit̄ idē hic esse qđ interrogat̄. Sciēdū igit̄ neminē esse tā rudis ingenii nisi is latine lingue prius fuerit ignar⁹ q q̄rit̄ hic accipiat p iterrogat̄ a q̄ro. is. Nec ipersonalr̄ hoc loco summit̄ sed actiue poti⁹ a q̄ror. eris. verbo depouēti. & ad deū referri debet nō ad illū qui peccat & in malo obduratur vt faber in examina. scripsit. Vnde origenes hūc locum exponens sic ait. Ergo si cui vult miseretur & quem vult obdurat hoc est inquit quod asseueras tu qui contradicis quia sine causa conqueritur & arguit homines deus.

Vulgata editio. Nunq d dicit figmentū ei qui se finxit. Paul⁹ μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι. Faber. Nunqd dicit figmentū ei qui finxit. Et in examina. Se inqt supfluum est.

Stunica. Verba ista greca nō potuerunt aliter latine ac proprie traduci nisi vt vetus editio continet: alioqni insulsissima simul & obscurissima fuisset tralatio. Nunquid dicit figmentum ei qui finxit quid me fecisti sic. subaudiendum enim erat necessario se.

Vulgata editio. Offenderunt enim in lapidem offensionis. Paulus προσέκοψαν γὰρ τῷ λίθῳ τοῦ προσκόμματος. Fabet. Repulerunt enim lapidem offensionis.

Stu. Verbū προσκόπτω vnde προσέκοψαν offēdere p̄pe sigt̄. p̄s. 90. Ne forte offēdas ad lapidē pedē tuū. μήποτε προσκόψῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου inde πρόσκομμα. i. offensio vel offē diculū deducitur. Miror aūt cur Faber tā diuerso & a greco verbo alieno sigtu traducere verba aplīca voluerit seu sū nescio quē sequut⁹ vt ex ei⁹ cōmētariis appet. Sciendū vero lapidē offensiōis & petram scādali xp̄s dn̄s iudeis fuisse in quē offendētes corruerūt iu xta illud ex euāgelio luce. Ecce hic positus est in ruinā & resurrectionē multorū in israel.

EX CAP. X.

Vulgata editio. Corde creditur ad iustitiam: ore autem confessio fit ad salutem. Paulus καρδίᾳ γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν. Faber. Corde creditur ad iustitiam: ore autem confitetur ad salutem.

Stunica. Qđ vet⁹ interp̄s per circuitū elegātissime trāstulerat: id Faber traduxit inep tissime ore aūt inqens cōfitet̄ ad salutē impsonale verbū ex depouēti nūc demū efficiēs.

Vulgata editio. Et in fines orbis terre verba eorum. Paulus καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. Faber. Et in fines habitate verba eorum.

Stu. Qđ supra ex autoritate diui. Hiero. dixim⁹ regulā esse boni iterp̄tis vt idioma al teri⁹ lingue sue lingue exprimat p̄prietate: hoc loco repetēdū est. Quāq̄ eni οἰκουμένη p̄pe significat hitatā vt traduxit Faber: quā tn̄ greci οἰκουμένην vocāt latini orbē aut orbē terre appellare solēt. Luce. 2. Exiit edictū a cesare augusto vt describeret̄ vniuersus orbis. ἐξῆλθεν δόγμα παρὰ καίσαρος αὐγούστου ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. p̄s. 49. Me⁹ est eni orbis terre. ἐμὴ γάρ ἐστιν ἡ οἰκουμένη. Cū itaq; οἰκουμένη orbē terre significet: inde tractū est vt Roman⁹ pont. qui totius orbis spiritualem gerit curā: oecumenicus. i. orbicularis sidici latine posset hoc est toti⁹ orbis pastor appellet̄. Et generalia cōcilia oecumenica dicaut̄ nō economicus & economica vt grecaɋ litterarū iperiti scribere ac pferre cōsueuerunt.

EX CAP. XI.

Vulgata editio. Sed quid dicit illi diuinum responsum. Paulus ἀλλὰ τί λέγει αὐτῷ ὁ χρηματισμός. Faber. Sed quid dicit illi responsum. Et in examina. diuinũ ait superfluit.

Stunica. Sciendũ est χρηματισμὸν nõ qualecunq; responsum significare id quod Faber existimauit: sed oraculum potius aut diuinum responsum. Quae eni3 apud ethnicos responsa deorũ dicebantur: hec greci χρηματισμοὺς vocant. & χρηματίζειν talia responsa reddere. Atq; in hunc sensum in sacris reperies scripturis hec semper accepta.

Vulgata editio. Dedit illis deus spiritum compunctionis. Paulus ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ θεὸς πνεῦμα κατανύξεως. Faber. Dedit illis deus spiritum recalcitrationis.

Stunica. Cum in greco sic legatur vt littera nr̃a habet idest spiritum cõpunctionis id eni sonat πνεῦμα κατανύξεως Faber spiritũ recalcitratiõis transtulit sensum nescio quẽ vt assolet potius sequutus quam verã verbi greci interpretationẽ. Atqui nõ oportebat tanta vti licẽtia vt pro dictione cõpunctionẽ significãte recalcitrationẽ trãsferret: qđ greca quidem dictio nullo modo significare potest. νύσσω enim pungo significat & cum κατὰ prepositione iunctum compungo. ps. 4. Et in cubilibus vestris compungimini ἐπὶ ταῖς κοίταις ὑμῶν κατανύγητε. Inde νύξις punctionem & κατάνυξις compunctionem Psalmo. 59. Potasti nos vino compunctionis ἐπότισας ἡμᾶς οἶνον κατανύξεως.

EX CAP. XII.

Vulga. edi. S3 sapere ad sobrietatẽ. Paul9 ἀλλὰ φρονεῖν εἰς τὸ σωφρονεῖν. Faber. S3 sape ad (modestiã.

Stunica. σώφρων ille dr̃ ꝓprie qui σῶας ἔχει τὰς φρένας. i. qui sospitẽ hẽt mẽtẽ: inde enĩ videtur cõpositũ esse nomẽ. tales aũt latine sobrii dicũtur quin & a greca dictiõe videtur latina fuisse deducta paucis cõmutatis lr̃is. Nõ solũ aũt sobri9 is intelligitur q ebrio opponitur: sed gñali qđã appellatiõe q modest9 ac tẽperatus est. Inde σωφροσύνη sobrietas modestia ac tẽperãtia iterp̃tari poterit & σωφρονεῖν verbũ sobriũ esse modestũ ac tẽperatũ.

Vulgata editio. Gaudere cũ gaudentib9: flere cũ flentibus. Paulus χαίρειν μετὰ χαιρόντων, καὶ κλαίειν μετὰ κλαιόντων. Faber. Gaudendũ cum gaudentibus: flendũ cũ flentibus.

Stu. Nõ p gerũdiũ greca verba trãsferẽda erãt si vet9 traductio fabro displicebat: quãq; illa lr̃am quidẽ expressit grecã sed per iperatiuũ potius. Est enĩ ꝓpriũ greci sermonis per infinitiuũ nõnunq; impare. quẽ loquẽdi modũ hispan9 quoq; sermo qñq; representat a grecis fortasse acceptũ ex quorũ lingua nõnulla adhuc vocabula i cõmuni vsu retinem9.

EX CAP. XIII.

Vulgata. edi. Qui enĩ diligit proximũ legẽ impleuit. Paulus ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἕτερον, νόμον πεπλήρωκεν. Faber. Qui enĩ diligit alium legem implevit. Et in examina. Nõ dicendum inquit hic proximum sed alium. Diligere enim aliũ plus se fundit itaq; latius quã diligere proximũ. Nam illud ad deũ & proximũ: hoc autem ad proximũ solũ. Hec faber.

Stu. Soleo pfecto ridere cũ in has fabriles subtilitates icido sub appellatiõe enĩ ali9 deũ & pximũ inq̃t cõtineri. Quasi hoc loco de dilectiõe dei agat apl̃s & nõ poti9 de dilectiõe pximi. Nemini ait apl̃s qcquã debeatis nisi vt inuicẽ diligatis & infert q enĩ diligit pximũ legẽ ipleuit. Nã sequẽtia q̃ cõmemorat p̄cepta dei i hoc vt ipe ait verbo istaurãtur. Diliges pximũ tuũ sicut te ipm. Vides quõ de pximi tm̃ dilectiõe hic loq̃tur apl̃s & nõ de dilectiõe dei. & quẽ supra ἕτερον. i. alterũ aut aliũ appellauerat τὸν πλησίον hic noĩat q̃ dictio ne pxim9 in sacris lr̃is semp designatur. ἕτερος igitur quãuis alterũ siue aliũ ꝓprie significet: hoc tamẽ loco pro proximo accipitur sicut elegantissime vetus interpres traduxit:

EX CAP. XIIII.

Vulgata editio. In hoc enim christus mortu9 est & resurrexit. Paulus εἰς τοῦτο γὰρ χριστὸς καὶ ἀπέθανε καὶ ἔζησεν. Faber. Ad hoc enim christus mortuus fuit & resurrexit.

Stu. Existimauit faber vt ex examina. appet mortu9 est i vulgata editiõe de p̄senti accipi: & q̄ tãt9 error vitaretur testimõio ex Apocalypsi allato dicẽdũ poti9 asserit mortu9 fuit.

Nam si est inquit viuens quomodo mortuus est. Itaq; dum Faber errorem qui ex hac le
ctione sequi sibi videbatur extirpare nititur: artis potius grãmatice ignorantiã prefetu-
lit nõ aduertens verbum est cum participio preteriti passiui cõiunctum vim habere pre
teriti & tantũ esse mortu9 est quantũ mortu9 fuit. ac neminem adeo hebetis esse ingenii
& tam crasse rusticitatis vt mortu9 est hoc loco & vbicunq; nõ intelligat esse de preterito.

Vulgata editio. Iam nõ secundum caritatem ambulas. Paulus ὀυκέτι κατὰ ἀγάπην πε
ριπατεῖς. Faber. Non amplius secundum dilectionem ambulas.

Stunica. ἀγαπάω verbũ diligere proprie significat & ἀγάπη dilectionem & ἀγαπητὸς
dilectum. Cũ vero caritas idem sit quod dilectio: inde obtinuit vt que grece in sacris scri
ptutis ἀγάπη dicitur latine caritas diceretur: nõ enim caritas grecum est nomẽ sicut nec
carus nec carissimus nec cum aspiratione hec nomina scribi debent vt imperitũ vulgus
existimat. Vetus tamen interpres licet pro hoc nomine ἀγάπη frequentius caritatem
transferat: aliquando tamen dilectionem traducere solet.

EX CAP. XV.

Vulgata editio. Propter quod & impediebar plurimum venire ad vos. Paulus διὸ καὶ
ἐνεκοπτόμην τὰ πολλὰ τοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς Faber. Propter quod impeditus sum multis ne
ad vos venirem. & in examina dicendum inquit potius multis vel circa multa.

Stunica. Existimauit Faber τὰ πολλὰ hoc loco nominaliter esse positum ac veterem
errasse interpretem quod per aduerbiũ illud reddiderit. Ceterũ verius errauit Faber. Si
quidem τὰ πολλὰ hoc loco aduerbialiter positum est.

EX CAP. XVI.

Vulgata editio. Salutate Ephenetũ. Paulus ἀσπάσασθε ἐπαινετόν. Faber. Salutate epe
netum. & in examina. Ex paulo inquit epenetum.

Stunica. Solẽt aliqñ latini nõnulla ex grecis nominib9 q̃ per. p. exile apud illos scri-
bũtur: per eãdẽ litterã aspiratã reddere quo molliora efficiantur & platu suauiora. Sic qđ
greci τρόπαιον dicũt latini tropheũ protulere. & qđ illi δηιπύλη nos deiphyle qđ illi ὑψι
πύλη nos hypsiphyle cũ. p. aspirato scribere cõsueuim9. Hui9 aũt obseruatiõis nõ imme
mor vet9 ĩterpŝ ꝑ epeneto qđ grece dr: ephenetũ ĩterpolita aspiratiõe elegãter reddidit.

Vulgata editio. Saluto vos ego tertius qui scripsi epistolam in domino. Paulus ἀσπά
ζομαι ὑμᾶς ἐγὼ τέρτιος ὁ γράψας τὴν ἐπιστολὴν ἐν κυρίω. Faber in examina. Tertium hoc lo
co non proprium vult esse nomen sed appellatiuum potius. Tertius enim inquit vocabu
lum est Romanum quod Paulus Romanis scribens inseruit grecis vocabulis tertius ergo
idest tertio loco. primum locum dedit timotheo. Secundum consanguineis suis lucio ia
soni & sosipatro. tertium sibi. verum quia tertius peregrina lingua est hellenibus: greci
vt proprium nomen scribunt: locum istum non facile habentes peruium. Hec faber.

Stunica. Satis quidẽ infeliciter ne dixerim imperite hunc apostoli locũ in examina.
Faber explicuit. primũ quia nusquam legimus Paulũ romani sermonis appellatiuas vo
ces suis epistolis inseruisse. Deinde quia superuacaneũ certe fuisset etiam si Romanis scri
beret latina grecis immiscere: ac cum totam epistolam greca cõscripsisset lingua in calce
eiusdẽ latinũ nomen inserere idest terti9. quasi cũ dixit ἐγὼ τέρτιος idest ego terti9 nõ ἐγὼ
τρίτος dicere potuisset si de se id dictum voluisset. Sciendũ ergo tertium hoc loco nõ esse
appellatiuũ nomẽ sed ei9 notarii propriũ qui dictante apostolo epistolã excepit. est autẽ
huius sententie autor diu9 Ambrosi9 qui hũc locũ edisserens sic ait. Tertius nõĩe nõ nume
ro. Hic est scriba epistole cui cõcessit suo nomine salutare plebem Romanam ad quã scri
bit vt ceteros salutent quos nominat. Adhuc eñi rectores ecclesiis paucis erant in locis.

Vulgata editio. Salutat vos Erastus arcarius ciuitatis & Quartus frater. Paulus ἀσπάζε
ται ὑμᾶς ἔραστος ὁ οἰκονόμος τῆς πόλεως καὶ κούαρτος ὁ ἀδελφός. Quartũ hoc quoq; loco Faber

appellatiuam vult esse vocem nō hominis propriam & ad Erastū esse referendā. Et tante inquit bonitatis fuit vt Paul9 quartū fratrē nomine tamē grecis pegrino sed romanis cognito uoiaret. Se eñ tertio loco vt pri9dictū est posuit: & hūc ascitcit qrto loco. Hec faber.

Stunica. Quis tam ferreū habeat cor aut prorsus tam adamantinū que3 Fabri nō hoc loco misereseat. qui cum nauiget in portu non solum vbi anchoram iaciat non inuenit: sed ex portu ipso in vadosum se mare precipitanter proripit. Que iccirco a me nūc prefata sunt quod cū planus sit textus apostolicus imo cum nihil aliud significare possit nisi vt ex vulgata editioue percipitur: oculos habens Faber que clara sunt penitus nō cernit. Quod si dedita id facit opera nō iam miseratione dignū censeo sed reprehensione poti9. Nam vt omittam quod nusquam vt paulo ante diximus apostolus Paulus latinas voces que appellatiue sint suis epistolis inseruit: ex ipsa greca litteratura si tamen greci aliquid Faber nouerat: quartum proprium esse hoc loco nomen nō appellatiuū facile discere potuisset: diuersumq3 ab Erasto esse non Erasti relationem faciens: cum ὁ articulus qui dictioni ἀδελφὸς preponitur manifeste declaret quartum propriū esse nomen. Erantq3 Romanis propria olim nomina Tertius & Quartus sicut Quintus & Sextus. In origenis tamen homiliis & Marcus frater hic legitur. Quod vero Faber ait arcariū se arbitrari hoc loco vocabulū esse corruptum ac dicendū potius erarium quasi cui erarii publici cura cōmissa erat: nō id ego quouismodo ausim affirmare cū latini omnes codices etia3 vetustissimi arcarium habeant nō erarium. Grece vero οἰκονόμος habetur pro quo diuus Ambrosius dispensatorem legit. Quid quod apud hester diuo Hierony. interprete arcarii quoq3 vocabulū legimus capite tertio vbi dicitur & decem milia talentorum appendam arcariis gaze tue. nisi forte erariis quoq3 & illic scribendum Faber asseuerat.

EX EPISTOLA PRIMA AD CORINTHIOS. CAP. I.

Vulgata editio. Nisi crispum & caium. Paulus εἰμὴ κρίσπον καὶ γάϊον. Faber. Nisi crispum & gaium. & in examinat. In paulo inquit gaium p.g.

Stunica. Crispus & caius romana sunt vocabula nō greca. Caius vero apud latinos per.c. scribitur & per.g. profertur. Inde greci nō ad orthographiā attēdētes sed ad platiouē tātū gaiū per.g. scribūt. Recte igr vet9 interpres ex greco trāsferēs latinū nomē ꝓprie scripture reddidit.

Vulgata editio. Nōne stultā fecit deus sapientiam hui9 mundi. Paulus οὐχὶ ἐμώρανεν ὁ θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου τούτου. Faber. Nōne inanē fecit deus sapientiā huius mundi.

Stunica. Dictio μωρὸς stultum significat. vbi enim statim sequitur Nam quod stultum est dei sapientius est hominib9 in greco sic habetur ὅτι τὸ μωρὸν τοῦ θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστί. Et μωρία stultitia in greco dicitur cuius quidem rei in hoc capitulo plura habentur exempla. Inde μωραίνω verbum quod significat stultum facere. ad Romanos. I. Dicentes enim se esse sapientes stulti facti sunt φάσκοντες εἶναι σοφοὶ ἐμωράνθησαν.

Vulgata editio. Videte enim vocationem vestram fratres. Paulus βλέπετε γὰρ τὴν κλῆσιν ὑμῶν ἀδελφοί. Faber. Videtis enim vocationem vestram fratres.

Stunica. Verbum βλέπετε ambiguum est. & vel videte vel videtis interpretari potest nam & indicatiui & imperatiui vox est. Hoc autem loco potius videtur per imperatiuū legendum ac sic quidem omnes ecclesiastici doctores hunc locum citare sunt soliti. Ide3 enim est hic videre ac si diceret consyderare animaduertite.

Vulgata editio. Vt non glorietur omnis caro in conspectu eius. Paulus ὅπως μὴ καυχήσηται πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον αὐτοῦ. Faber. Vt non glorietur omnis caro in conspectu dei.

Stunica. Greci codices quotquot nos hactenus vidimus αὐτοῦ hoc loco habent idest eius nō θεοῦ vt ex Paulo legendum esse Faber in examinationib9 asserit.

EX CAP. II.

Vulgata editio. Quia spiritualiter examinatur. Paulus ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται. Faber. Quia spiritualiter diiudicantur.

Stunica. Ex greca ipsa littera que ambigua est vtroq; modo legi potest idest aut singulariter vt vetus interpres transtulit aut vt Faber pluraliter. ἀνακρίνεται autẽ examinatur discernitur diiudicatur interpretari potest. Textus Ambrosian⁹ quoniã spiritualiter iudicatur habet. ex quo apparet singulariter hoc legi debere vt vetus interpres traduxit.

EX CAP. III.

Vul. edi. Dei ei sum⁹ adiutores. Paul⁹ θεοῦ γάρ ἐσμεν συνεργοί. Faber. dei ei sum⁹ coopatores

Stunica. Greca dictio συνεργοὶ proprie significat cooperatores. sed tamen quid est esse cooperatores nisi operis alicuius adiutores. Hanc autem dictionem frequentius vetus interpres sic transfert quod cum idem sit sensus nil refert hoc ne an illo modo traducatur.

Vulgata editio. Et spiritus dei habitat in vobis. Paulus καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Faber. Et spiritus sanctus habitat in vobis.

Stunica. In greco ita habetur vt vet⁹ refert editio idest spirit⁹ dei. nõ spũs sanct⁹ vt Faber trãstulit. quãquã is in cõmentariis spũs dei legit oblitus vt appet prioris traductiõis.

EX CAP. IIII.

Vulgata editio. Et colaphis cedimur. Paulus καὶ κολαφιζόμεθα. Faber. Et cedimur.

Stunica. Verbũ κολαφίζω nõ cedere simpliciter significat sꝫ colaphis cedere. Math. 26. Et colaphis eũ ceciderũt καὶ ἐκολάφισαν αὐτόν. qđ alibi p colaphizare iterũ reddidit. 2. ad Corin. 12. Dat⁹ est mihi stimul⁹ carnis mee angelus sathane q me colaphizet. ἵνα με κολαφίζῃ.

EX CAP. V.

Vulgata. edi. Cõgregatis vobis & meo spũ. Paul⁹ συναχθέντων ὑμῶν καὶ τοῦ ἐμοῦ πνεύματος. Faber. Cõdolẽtib⁹ vobis & spũ meo. Et in examina. post⁹ inqr dicẽdũ cõdolẽtib⁹ aut cõtristatis vobis & meo spũ. verbũ enĩ ἄχθομαι tristor significat cui⁹ cõpositũ συνάχθομαι.

Stunica. Nõ affabre hunc locum Faber interpretat⁹ est: sed imperite admodum ac vt liberius iam loqui incipiam: somniculose. Siquidẽ dictio συναχθέντων pro qua vetus traductio cõgregatis habet: nõ a συνάχθομαι idest cõdoleo quod Faber existimauit sed a συνάγομαι idest cõgregor deducta est. Naꝫ cũ ἄχθομαι deponẽs verbũ ἀχθέσομαι in futuro faciat & in aoristo primo ἠχθέσθην cõseqnẽs est vt aoristi participiũ ἀχθεσθεὶς sit nõ ἀχθεὶς qđ ab ἄγομαι passiuo cui⁹ aoristus est ἤχθην descẽdere manifestũ est. Hec vero adeo plana sunt & nota: vt exẽplis nõ indigeant. Quod si nobis diffidit Faber: legat autores grecos apud quos ἀχθεὶς ab ἄγομαι & ἀχθεσθεὶς ab ἄχθομαι sepissime reperiet declinata.

EX CAP. VI.

Vulgata editio. Secularia igitur iudicia si habueritis: cõtemptibiles qui sunt in ecclesia illos constituite ad iudicandum. Paulus βιωτικὰ μὲν οὖν κριτήρια ἐὰν ἔχητε, τοὺς ἐξουθενημένους ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, τούτους καθίζετε. Faber. Si temporalia igitur pretoria habeatis: eos qui in ecclesia contempti sunt sedere facitis!

Stunica. Pro vnico vite nomine quod latini habent: duo apud grecos reperiuntur. i. ζωὴ & βίος. At vero ζωὴ eam proprie vitam significat qua vt cetera animalia & viuimus & respiramus. βίος vero & rationalem solũ vitam & vite tempus & victũ ac substantiam idest facultates sonat. Cũ itaq; & mundum seculũ & seculum hanc vitam appellare vulgo soliti simus: recte hoc significatu βιωτικὰ secularia a vetere interprete tralatũ est ac si diceret vitalia idest ad vitam pertinẽtia. Errauit vero Faber cũ tẽporalia pretoria pro eo quod est iudicia secularia transtulit. Nõ eni hic agitur de pretoriis sed de iudiciis & cõtentionibus que quotidie accidere solebant. Quanq; vero verbum καθίζετε anceps est & per indicatiuũ & per imperatiuum transferri potest: ratio tamẽ precedentiũ & subseqnẽs

tiuum exigit vt per imperatiuum hec verba transferri debeant. Ea enim esse apparet intē tio Apostoli vt christiani videlicet a christianis iudicarētur & nō potius ab ethnicis iudi cibus. Nam cū prius dixisset audet aliquis vestrū habens negociū aduersus alterum iudi cari apud iniquos & nō apud sanctos? vltimo loco infert sed frater cū fratre iudicio con tendit & hoc apud infideles. Nō igitur vt Faber in examina. asserit Apostolus reprehen dit corinthios quod videlicet sapientib9 pretermissis cōtemptibiles iudices facerēt. Sed illud quidem instantissime precipit primū vt a christianis iudicarent nō ab infidelibus: deinde vt nō maioris dignitatis hoīes idest qui in spiritualibus ecclesie prodesse poterant tēporalib9 negociis preficerēt: sed eos qui inferioris essent gradus & min9 in ecclesia vti les. Sicut fecerūt Apli actuū. 6. cōstituentes diaconos circa tēporalia vt presbiteri & epis copi liberi9 spūalibus vacarēt. Nō est aūt pretermittēdū elegātissima periphrasi veterē in terpretē verbū καθίζετε trāstulisse alioq intelligentia prsus caruisset hos sedere facite siue collocate aut cōstituite nisi additū esset ad iudicādū cū pserti de iudiciis hoc loco ageret.

Vulgata editio. Quē habetis adeo. Paulus οὗ ἔχετε ἀπὸ θεοῦ. Faber. Qd hētis adeo.

Stunica. Existimauit Faber grecū οὗ relationem facere templi ac pptere per neutrū quod transferendum censuit. Ceterū nimium deceptus est: nam secundum greci sermo nis proprietatem nō templi relationem facit sed spiritus potius. Alioqui ὃν ἔχετε Apo stolus scripsisset si de templo qui grece ναὸς dicit hoc voluisset esse intelligendū. Est eni greci sermōis propriū attici presertim postpositiuos articulos idest relatiuū quis vel qui eo casu ponere quo sus antecedētis etiā si artis ratio repugnet. Vnde illis peculiare est di cere χρῶμαι οἷς ἔχω βιβλίοις & ἀπολαύω ὧν ἔχω ἀγαθῶν. Autor est Theodor9 gaza libro quarto τῶν εἰς τέσσαρα. Suppetunt autem huius rei multa exempla ex sacris scripturis veteris & noui testamenti que breuitatis causa preter mittimus.

EX CAP. VII.

Vul. edi. Nolite fraudare inuicē. Paul9 μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους. Fa. Nolite pnati eē abinuicē.

Stunica. Videtur per hanc Fabri traductionē & per ea que in examina. super hoc loco disseruit apostolū precipere voluisse ne vir & vxor societatē cōmunem aliquando desere rent: nisi forte ex cōsensu ad tempus orationis gratia. Enimuero cōtraria est apostoli sen tentia Fabri tralationi ac sensui. Precipit eni Paulus ne se ab inuicem fraudent actu cō iugali de quo paulo ante dixerat vir vxori debitū reddat: similiter autem & vxor viro. Vnde paucis interiectis subdidit. Nolite fraudare inuicem. Glossa interlinealis. subtrahe re debitum quod posset esse causa adulterii. ἀποστερεῖν vero fraudare & priuare signifi cat. eleganti9 vero hoc loco positū est fraudare: quāquā vtrūsq significat9 idē est sensus.

Vulgata editio. De virginibus autem preceptum domini non habeo: consilium autē do. Paulus περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐπιταγὴν κυρίου οὐκ ἔχω, γνώμην δὲ δίδωμι. Faber. De virginibus autem mandatum domini non habeo: sententiam tamen do.

Stunica. Caute legenda est hoc loco Fabri interpretatio. Neq aliquis putet sententiā hic ab eo accipi pro iudiciali sententia hoc est pro precepto determinante γνώμη eni eam sententiam sonat que est cōsilium: vt si rogatus aliquis de re dubia id proferat in mediu quod sibi optimū factu videbitur: qd latinis quidē dicere sententiā nō dare moris est dice re. Diuus Ambrosius cōsiliū hic legit & ait. Cōsiliū autē do. nō quod displiceat neq a du latiōe fucatū sit. quia ad hoc gfam cōsequitur9 est vt idone9 sit in dandis cōsiliis salutarib9.

Vulgata editio. Preterit enim figura huius mundi. Paulus παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου. Faber. Decipit enim figura huius mundi.

Stunica. Verbum παράγω preterire proprie significat. Marci. 15. Et angariauerunt quempiam pretereūtem simonem καὶ ἀγγαρεύουσι παράγοντά τινα σίμωνα. Ioannis. 9. Et preteriens iesus vidit hominem cecū a natiuitate. καὶ παράγων ὁ ἰησοῦς ἴδεν ἄνθρωπον

τοῦ κόσμου τούτου.In hunc quoq; sensum qui ex vetere traductione colligitur diuus Ambrosius apostolica verba intellexit cum ait.Quia finiri mundū dixit:ostendit figuraȝ ei⁹ preterire & hūc esse finē ꝗ est nō substantiā ei⁹ preterire sed formā. Itaq; si forma mundi peribit:dubiū vtiq; nō est oia q̄ in mūdo sunt interire ideo p̄teritq₃ q̄tidie senescit mūd⁹.

EX CAP. VIII.

Vulgata editio. Scientia inflat. Paulus ἡ γνῶσις φυσιοῖ. Faber. Cognitio inflat.

Stunica. Vel q₃ hic locus sepissime hoc modo ab oibus citat̃ mutare illū Faber nequaq̄ debuisset.Cū p̄sertim γνῶσις in sciā₃ frequēter trāsferat̃ vt sup̄ ad Ro.cap̄.2.dictū est.

EX CAP. IX.

Vulgata editio.Mea deffensio apud eos q me interrogāt hec est. Paul⁹ ἡ ἐμὴ ἀπολογία τοῖς ἐμὲ ἀνακρίνουσιν αὕτη ἐστί. Faber. Mea deffensio aduersus eos q me explorāt hec est.

Stunica.Verbum ἀνακρίνω discutere recēsere indagare & interrogare significat. Hoc vero loco melius quadrat interrogant quam explorant. Verbū enim grecū quod ponit̃ hoc loco pro eo quod littera nr̃a habet deffensio respōsionem significat est em̄ ἀπολογία quod proprie sonat responsionem nō quidem qualencunq; sed que cum deffensione est & excusatiōe.Mea inquit apostolus apologia aduersus eos q me interrogāt hec est. Nunquid nō habemus potestatem manducandi & bibendi & cetera que sequuntur in littera.

Vulgata editio. Nunquid nō habemus potestatem mulierem sororem circunducendi sicut & ceteri apostoli & fratres domini & cephas? Paulus μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναῖκα περιάγειν ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ κυρίου καὶ κηφᾶς. Faber. Nōne habem⁹ potestatē sororē vxorē circūducēdi queādmodū & reliq apl̄i & frēs dn̄i & cephas?

Stunica. Diuus Hieronym⁹ libro.1.cōtra Iouinianū cap.14. Lōge aliter hunc apostoli locum intellexisse videtur quam Faber:non enim de vxoribus hic sensisse apostolū ait se de illis mulieribus que iuxta morem iudaicum magistris de suis facultatibus ministrabant.Necessarium autem mihi visum est verba ip̄a Hierony.ad plenum hic adscribere. Si autē nobis inquit illud opposuerit ad probandū quod omnes apostoli vxores habuerint.Nunquid nō habemus potestatem mulieres vel vxores circunducendi (γυνὴ apud grecos vtrunq; significat) sicut ceteri apostoli & cephas & fratres domini: iūgat & illud quod in grecis codicib⁹ est.Nunquid nō habemus potestatem sorores mulieres vel vxores circunducendi.Ex quo apparet eum de aliis sanctis dixisse mulieribus que iuxta morem iudaicum magistris de sua substantia ministrabant sicut legimus ip̄si quoq; dn̄o factitatum.Nam & ordo verborū hoc significat. Nunquid nō habemus potestatem manducandi & bibendi aut sorores mulieres circunducendi. Vbi de comedendo & bibendo ac de administratione sumptuū premittitur: & de mulieribus sororibus sic infertur: perspicuum est nō vxores debere intelligi sed eas vt diximus que de sua substantia ministrabāt quod & in veteri lege de sunamite illa scribitur que solita sit Heliseum recipere:& parare ei mensam & panem & candelabrū &c. Aut certe si γυναῖκας vxores accipimus nō mulieres:id quod additur sorores tollit vxores & ostendit eas germanas in spiritu fuisse:nō eōiuges. Quanq̄ excepto apostolo Petro nō sit manifeste relatum de aliis apostolis quod vxores habuerint: & cum de vno scriptum sit ac de ceteris tacitū: intelligere debeamus sine vxoribus eos fuisse de quibus nihil tale scriptura significat. Diu⁹ quoq; Ambrosius: ad eundem modū hunc locū videtur intellexisse cū ait. Ideo addidit & cephas quia cū primus esset inter apostolos nō refutabat sumptus oblatos. Cephas ipse est simon petrus. Mulieres em̄ desiderio doctrine dominice & cupide virtutū sequebant̃ ap̄los & ministrabāt eis & sumpt⁹ & seruitia sicut & saluatorē sequute sūt ministrātes ei de facultatib⁹ suis.

Vulgata editio.Non alligabis os boui trituranti. Paulus οὐ φιμώσεις βοῦν ἀλοῶντα. Faber. Non frenabis bouem arantem.

Stunica. Verbũ φιμόω τῦ φιμώσεις nõ frenare significat sed obturare os. Matth. 22. Pharisei autem audientes q̃d silentium imposuisset sadduceis οἱ δὲ φαρισαῖοι ἀκούσαντες ὅτι ἐφίμωσε τοὺς σαδδουκαίους idest q̃d illorum ora occlusisset siue obturasset. Inde φιμοῦμαι deponens verbũ p̃ obmutescere accipit̃. ꝓprie em̃ hec verba ad oris clausurã ptinẽt. Sed neq̧ boui frenũ bene adaptari posset quanq̃ prima ad Timo. cap̃. 5. vbi hec verba ab Ap̃lo repetunt̃ vulgata editio infrenabis hẽt p̃ eo q̃d hic alligabis legit̃ ἀλοῶν vero vnde ἀλοῶντα non arare sed triturare interpretat̃. quid em̃ referebat bouem arantẽ infrenare? Similis dictio est paulo infra vbi dicit̃ & qui triturat in spe fructus pcipiendi. grece καὶ ὁ ἀλοῶν &c. Ex ipsa quoq̧ hebrea origine vnde Ap̃ls hoc testimoniũ sumpsit optime hic locus declarat̃ sic em̃ hebraice legit̃ Deut. 25. לא תחסם שור בדישו pro quo beat⁹ Hiero. sic trãstulit. Nõ ligabis os bouis triturãtis in area fruges tuas. Lxx. vero iterpretes iisdẽ verbis hebraica trãstulerũt quib⁹ ab ap̃lo hic referunt̃. i. οὐ φιμώσεις βοῦν ἀλοῶντα.

Vulgata editio. Si autem inuitus dispensatio mihi credita est. Paulus εἰ δὲ ἄκων οἰκονομίαν πεπίστευμαι. Faber. Si autem innitus dispensationi creditus sum.

Stunica. Videt̃ non agnouisse hoc loco Faber grecanicam dicendi ꝓprietatem quibus moris est dicere dispensationem creditus sum pro dispensatio mihi credita est hoc enim sonat οἰκονομίαν πεπίστευμαι vt vetus interpres elegantissime transtulit nõ dispensationi credit⁹ sum. Non enim homo dispensationi credit̃ sed homini potius dispensatio. Est autem familiare Apostolo hoc dicendi genus. Sic supra ad Romanos tertio. Primum quidem quia credita sunt illis eloquia dei πρῶτον μὲν γὰρ ὅτι ἐπιστεύθησαν τὰ λόγια τοῦ θεοῦ.

Vulgata editio. His qui sine lege erant tanq̃ sine lege essem cum sine lege dei nõ essem sed in lege essem Christi vt lucrifacerẽ eos qui sine lege erant. Paulus τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος, μὴ ὢν ἄνομος θεῷ ἀλλ' ἔννομος χριστῷ ἵνα κερδήσω ἀνόμους. Faber. Illegitimis quasi illegitimus cum nõ essem illegitimus deo sed legitimus Christo vt lucrifacerem illegitimos.

Stunica. Queso q̃s fabrilẽ interp̃tationẽ legẽs si grece lingue est prorsus ignar⁹ nõ existima bit illegitimos & legitimos a Fabro hic vocari quos vulg⁹ sic vocat. i. qui iniustis aut iustis nuptiis sunt pcreati. Sciẽdũ vero veterẽ interp̃tẽ elegãtissima piphrasi verba greca ἄνομος & ἔννομος traduxisse nihilq̧ aliud illa significare nisi vt ab eo tralatũ est. Q̃d si singulis verbis latinis singula illa greca reddere Faber volebat sic vt opinor meli⁹ traduxisset Exlegib⁹ tanq̃ exlex cũ exlex deo nõ eẽs sed i lege eẽs xp̃i vt lucrifacerẽ exleges. S3 vt ipropa est Fabri tralatio: ita hec nr̃a durissima ac ꝓpterea vet⁹ traductio magis amplectẽda est.

EX CAP. XII.

Vulgata editio. Et quosdã q̃dẽ posuit de⁹ in ecc̃lia primũ ap̃los: secũdo ꝓphetas &c. Paulus καὶ οὓς μὲν ἔθετο ὁ θεὸς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας. Fa. Et quos q̧ dẽ posuit de⁹ in ecc̃lia: Primũ ap̃los: scdo ꝓphetas. & i exami. rursus aī traducit. Legi inq̃t pōr & suos q̃dẽ posuit de⁹ i ecc̃lia. Vocabulũ em̃ ὃς q̃ vtit̃ hic Paul⁹ p̃ q̃ & su⁹ vsurpi solet.

Stunica. Artis grãmatice ignorãtia Fabrũ sepissime in errores adducit. Atq̧ ea quidẽ est causa cur aliter i textu grece intelligẽtie & in exami. quas vocat aliter nõnunq̃ traducat quãq̃ vtrobiq̧ hoc loco manifeste hallucinat⁹ est. Nõ em̃ per articulũ postpositiuũ ὃς greci interrogare solẽt: sed per τίς τὸ ἐρωτηματικόν. Sed neq̧ suos ea dictio significare potest. Siquidẽ pnomẽ ὃς idest Sui primitiuũ est: ac eius deriuatiuũ ὅς. ἑός. idest suus. a. um. ἑούς igit̃ dicendũ erat ad hoc vt suos significaret nõ οὓς quanquam in prosa oratiõe raro aut nunquam hoc deriuatiuo ὅς auctores vtuntur: sed per circuitũ id potius exprimere solent. Hoc autem loco postpositiuus articulus pro prepositiuo positus est idest οὓς pro τοὺς quasi diceret. Et hos quidem posuit deus in ecclesia primũ apostolos: secũdo ꝓphetas idest quosdam quidẽ apostolos quosdam vero ꝓphetas. Sic em̃ in epistola ad Ephesios. cap̃. 4. positũ legim⁹ tametsi τοὺς illic legit̃ pro eo q̃d hic οὓς Ap̃ls posuit.

EX CAP. XIII.

Vulgata editio. Factus sum velut es sonans aut cymbalum tinniens. Paulus γέγονα χαλκὸς ἠχῶν, ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον. Faber. Factus sum es resonans & cymbalum inbilās. & in examinationibus velut inquit abundat.

Stunica. Aut greca exemplaria vnde interpres ecclesiasticus transtulit dictionem aliquam habuere velut significantem aut si ea penitus caruerunt elegantissime a vetere interprete addita fuit ad exprimendū Apostoli sensum. Nō enim Apostolus significare voluit se factum esse es sonans aut cymbalum tinniens sed tanquam es sonās aut cymbalum tinniens. Et vero cōiunctio nō legit in greco vt Faber reddidit sed aut vt littera nostra habet id enim significat dictio ἢ. Quod vero tinniens pro ἀλαλάζον vulgata editio continet eleganter id quidem ac proprie. Non enim cymbalum inbilat cum pulsatur sed tinnit. Que igitur eleganter ac fideliter a vetere interprete traducta sunt: quid opus est ita ad verbum ex greco denuo tradncere vt omnem tralationis decorem amittant?

Vulgata editio. Et si distribuero in cibos pauperū omnes facultates meas. Paul⁹ καὶ ἐὰν ψωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου. Faber. Et si in cibos omnes facultates meas dispensem.

Stunica. Dictio ψωμίον proprie significat bucellam aut frustum panis. Ioannis. 13. Et post bucellam introiuit in eum Sathanas καὶ μετὰ τὸ ψωμίον τότε εἰσῆλθεν εἰς αὐτὸν ὁ σατανᾶς inde ψωμίζειν verbū quod est panem frustullatim diuidere: vt fieri videlicet solet cum pauperib⁹ in eleemosynam frangitur. Igitur inquit Apostolus si omnes facultates meas ψωμίσω idest in frusta & minutas partes diuisero ac per hoc pauperib⁹ sic diuisas eroganero: caritatem autem nō habuero nihil mihi prodest. Necessario autem hic paupeＲes intelligendi sunt. Alioqui quod esset meritū in cibos nō indigentium omnes facultates suas quempiam dispensare etiam si cum caritate id faceret. Quod aduertens ecclesiasticus interpres elegantissima simul ac verissima periphrasi grecum reddidit verbum.

EX CAP. XV.

Vulgata editio. Nouissime autem inimica destruetur mors. Paulus ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος. Faber. Nouissimus inimicus tollitur mors. & in examinationibus. Dici inquit potest nouissimus inimicus vt intelligatur diabolus & cetera.

Stu. Scire qdē lectorē oportet nullo alio pacto hec Apl'i verba traduci posse nisi vt vulgata editio habet nā cū in greco θάνατος .i. mors sit masculini gñis: oportuit vt ἐχθρὸς eius dē gñis eēt cū vero latine mors sit gñis feminini cōseqnēs erat vt ἐχθρὸς & si i greco est masculinū p femininū tñ gen⁹ traduceret. Nā p ἔσχατος qd nūc legit si ἐσχάτως aduerbialiter legeris nouissime sigñt vt lra nr̃a hēt καταργεῖται vero de futuro ē iterptari pōt.

EX CAP. XVI.

Vulgata editio. Nam Macedoniam pertransibo. Paulus μακεδονίαν γὰρ διέρχομαι. Faber. Macedoniam enim pertranseo. & in examinatiōibus legendū inquit pertranseo.

Stunica. Existimauit Faber ex eo quod in greco presentis temporis est διέρχομαι de presenti debere interpretari ac tunc cum Apostolus hanc epistolam cōscriberet eundem pertransire Macedoniam. Ceterū nimiū deceptus est. Cum enī Apostolus hanc scriberet epistolam nō in Macedonia erat sed in Asia. Cōstat enim ex Epheso que ciuitas Asie est hāc epistolam ab Apostolo Corinthiis missam quod ex eo manifeste patet cū ait. Permanebo autem Ephesi vsq; ad pentecosten. Et in fine epistole. Salutant vos ecclesie Asie. διέρχομαι igitur de futuro intelligendum est id quod peculiare est sacris scripturis in quibus presens tempus pro futuro sepissime accipitur. Que vero Faber in cōmentariis sup hoc loco attulit quo ineruditam interpretationem explicaret non minus ridicula sunt quam inepta. Cū Paulus inquit esset Philippis que in Macedonia ciuitas est in trāsitu vt dixit macedonie ex Europa trāsmisso egeo petens Ephesum que sub Colophone in Asia

mari vicina ciuitas est: ex ecclesiis Asiaticis comites habuit qui eum deducebant. habe-
bat enim deducentes & Acylam & Priscillam quorum verbis inuitatus salutat Corin-
thios ex parte ecclesiarum que erant in Asia & nomine Acyle & Priscille. Hec faber in
cōmentariis suo fortasse iudicio recte: nostro autem satis inerudite. Decepit hominem
vt ego existimo glossula quedam que in codicibus grecis in fine huius epistole circun-
fertur. Ea sic habet ἐγράφη ἀπὸ φιλίππων διὰ στεφανᾶ καὶ φορτουνάτου καὶ ἀχαϊκου. Idest
scripta fuit ex philippis per Stephanam fortunatum & achaicum. Si autem a philippis
missa fuit: quomodo in greco argumento quod huic preponitur epistole sic legitur.
ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ ἐφέσου τῆς ἀσίας idest hāc mittit ab Epheso asie. In latino quoq̃
huius epistole argumento sic habetur, Hos reuocat apostolus ad veram fidem & euan
gelicam sapientiam scribens eis ab Epheso per Timotheum discipulum suum. Ergo
non per stephanā fortunatū & Achaicum neq̃ ex philippis macedonie sed ex Ephe-
so que est in asia hanc epistolam Corinthiis apostolus scripsit. Nam si per stephanam
fortunatum & achaicum missa foret: quid opus erat dicere. Gaudeo autem in presentia
stephane fortunati & achaici quoniam id quod vobis deerat ipsi suppleuerunt. Si enim
in illorū presentia gaudebat quomō eos a se ablegabat sub specie ferende epistole. Quo
modo autem habebat Paulus deducentes Acylam & Priscillam cum dicat se apud illos
hospitari. Salutat vos inquit aquila & prisca apud quos & hospitor. Aut si erat tunc phi
lippis que ciuitas est maritima Macedonie Asiam versus: quomodo tunc macedoniam
pertransibat. Quanquam quidaliud opus est in medium afferre ad probandum non
tunc Paulum pertransisse macedoniam cum hanc epistolam scripsit nisi id quod ex ipsa
Luce apostolica historia veteri tralationi suffragatur: imo quod hunc locum pauline
epistole apertissime declarat. Actuū capi. 19. Factum est autem inquit Lucas cum Apol
lo esset Corinthi vt Paulus peragratis superioribus partibus veniret ephesum. Et infra.
His autem expletis proposuit Paulus in spiritu transita Macedonia & Achaia ire hieroso
lymam: dicens quoniam postquam fuero ibi oportet me & Romam videre. Mittens
autem in macedoniam duos ex ministrantibus sibi Timotheum & Erastum ipse reman
sit ad tempus in asia. Hec lucas. cuius hec verba vltima cum eo cōcordant quod aposto
lus ait Si autem venerit Timotheus videte vt sine timore sit apud vos. vnde intelligi
datur quod per Timotheum hanc epistolam Corinthiis misit. Sequitur actuū cap. 20.
Postquam autem cessauit tumultus vocatis Paulus discipulis & exhortatus eos vale dixit
& profectus est vt iret in macedoniam. Ecce quomō ex Epheso vnde apostolus hanc
ad corinthios scripserat epistolam profectus est in macedoniam: vt se facturū edixerat.
Que autem causa fuerit vt in Achaiam & ad Corinthios queadmodum in spiritu propo
suerat atq̃ illis scripserat Apostolus nō peruenerit Lucas nō explicat. Sed ex Macedo-
nia illum ad greciam venisse ait idest ad eam grecie partem que proprie ἑλλὰς idest gre
cia dicebatur. Vbi cum fuisset menses tres ac facte illi fuissent insidie a iudeis nauigatu-
ro in Syriam: habuit consilium vt reuerteretur per Macedoniam. E philippis itaq̃ sol-
uens quinta die venit Troadem ex Troade vero terrestri itinere Asson deuenit. Atq̃
inde inscensa naui post longam nauigationem Tyrum fenicie ciuitatem delatus est.
Vbi peractis diebus septem nauim denuo conscendens Ptolemaidam deuenit atq̃ in
de Cesaream & ex Cesarea post dies aliquot terra iter agens tandem peruenit Hiero-
solymam vt ex his que in eodem capite Actuum. 20. & in capite sequenti continentur
manifestum est.

EX EPISTOLA SECVNDA AD CORINTHIOS. CAP. II.

EX EPISTOLA

Vlgata editio. Propter quod obsecro vos vt cõfirmetis in illum caritatem. Paulus διὸ παρακαλῶ ὑμᾶς κυρῶσαι εἰς αὐτὸν ἀγάπην. Faber. Propter quod obsecro vos resumite dilectiõem erga ipsum. Et in examinatiõibꝰ. Dici inquit põt adipiscamini ad eũ caritatẽ. Paulus κυρῶσαι εἰς αὐτὸν ἀγάπην.

Stunica. Deceptꝰ est hoc loco sine dubio Faber greci verbi similitudine κῦρσαι enĩ a κύρω adipisci siue incidere significat. Homerus iliados. γ. ὥστε λέων ἐχάρη μεγάλῳ ἐπὶ σώματι κύρσας. At vero κυρῶσαι ꝓprie est cõfirmare siue autenticare aut ratũ habere. Ad galatas. 3. Tñ hoĩs cõfirmatũ testamẽtũ nemo spernit aut superordinat. ὅμως ἀνθρώπου κεκυρωμένην διαθήκην οὐδεὶς ἀθετεῖ, ἢ ἐπιδιατάσσεται. Diuꝰ itẽ Ambro. sic legit vt vetꝰ interpres traduxit. & subdit. vñ etiã in hoc vult illos esse obediẽtes vt cõfirment fratrẽ in caritate suscipiẽtes eũ in cõmunione.

Vulgata editio. Deo autem gratias qui semper triumphat nos in Christo iesu. Paulus τῷ δὲ θεῷ χάρις τῷ πάντοτε θριαμβεύοντι ἡμᾶς ἐν τῷ χριστῷ. Faber. Deo autem gratia sit qui nos semper triumphare facit in christo.

Stunica. Diuus Hierony. in epistola ad Heldibiam de. 12. questiõibus questione vndecima ita hunc locũ legit vt vetus traductio habet. Sic enĩ illic ait. Hoc est enĩ qđ dicit deo autẽ grãs qui semp triũphat nos in xp̃o iesu ꝓ eo qđ est triũphat de nobis siue triũphũ suũ agit per nos. qui in alio loco dixerat spectaculũ facti sumꝰ mũdo & angelis & hoĩbus.

EX CAP. IIII.

Vulgata editio. Cõmendantes nos metipsos ad omnem conscientiam hominũ coram deo. Paulus συνιστῶντες ἑαυτοὺς πρὸς πᾶσαν συνείδησιν ἀνθρώπων ἐνώπιον τοῦ θεοῦ. Faber. Committentes nos ipsos omni conscientie hominum ante deum.

Stunica. Verbũ συνίστημι vnde participiũ συνιστῶντες cõmendare significat. Inde συστατικαὶ dicuntur apud grecos cõmendatitie epistole quibus scilicet aliquem alicui commendamꝰ. cuiusquidem rei supra proximo capite habentur exempla in initio capituli.

EX CAP. V.

Vul. edi. ꝓ xp̃o gº legatiõe fũgimur. Pau. ὑπὲρ χριστοῦ οὖν πρεσβεύομεν. Fa. ꝓ xp̃o gº oramꝰ.

Stunica. Nisi se Faber in examinationibus exposuisset non ita facile a rudibus presertim fuisset intellectus. Melius ergo transtulisset oratorem agimus πρεσβεύομεν. Quanꝗ̃ satis quidem eleganter greca dictio a vetere interprete traducta est.

EX CAP. VI.

Vulgata editio. Que autem conuentio christi ad Belial. Paulus τίς δὲ συμφώνησις χριστῷ πρὸς βελίαρ. Faber. Quis etiam consensus christi ad Beliar.

Stunica. Faber grecã orthographiã sequutꝰ beliar traduxit p. r. in fine nõ belial p. l. vt lr̃a nr̃a hẽt. Sciendũ aũt hoc nomẽ corrupte apud grecos scribi ac legi sicut & beelzebul ꝑ beelzebub & abacum ꝑ abacuc & pleraqꝫ id genꝰ alia. ex corrupta autẽ litteratura corruptissimam huius nominis interprẽtationẽ tradiderũt qui illud luminis cecitatem interpretati sunt. Debet igitur belial per. l. in fine scribi. sic enĩ hebraice scribitur בליעל interpretatur autem. Non ascendens: siue absqꝫ iugo: aut iniquus siue preuaricator. & pro diabolo aut diabolico scilicet viro positum nõnunꝗ̃ in veteri testamẽto repitur.

EX CAP. VIII.

Vul. edi. Et cõsiliũ in hoc do. Paulꝰ καὶ γνώμην ἐν τούτῳ δίδωμι. Fa. Et suiaȝ in hoc do.

Stunica. Nemo putet hic aliud esse sententiam nisi cõsiliũ: vtrũqꝫ enĩ sonat in greco dictio γνώμη eodem quidem sensu. Nõ autẽ hic precipit apostolus sed cõsilium dat vt alacres sint ad dandam eleemosynam vnde paulo ante dixerat Nõ quasi imperans dico &c.

Vulgata editio. Comes pegrinatiõis nr̃e. Paulus συνέκδημος ὑμῶν. Faber. Comes nr̃.

Stu. Dictio συνέκδημος nõ signat simpliciter comitẽ sed pegrinatiõis comitẽ vt vetus in terpres traduxit & vt vno exprimam⁹ verbo cõperegrinũ. Sicut em̃ ἔνδημος significat eũ qui presens in populo est: sic ἔκδημος qui a populo est absens hoc est qui peregrinatur.

EX CAP. X.

Vulgata editio. Etiam in illa que vltra vos sunt euangelizare. Paulus εἰς τὰ ὑπερέκεινα ὑμῶν εὐαγγελίσασθαι. Faber. Ea que supra illa vestra sunt euangelizando.

Stunica. Greci codices nõ habent hoc loco ὑπὲρ ἐκεῖνα idest supra illa vt Faber transtu lit & in examinationibus legit: sed ὑπερέκεινα quod significat vltra siue trans sicut ἐπέκεινα. Textus vero Ambrosianus hunc locũ optime declarat cũ ait. In regionibus que vltra vos sunt euãgelizare. qđ ipse sic exponit. Letior de fide eorũ vltra eos predicaturũ se necessario ꝓfitetur ad augendam gloriã predicationis vbi adhuc nõ fuerat predicatũ.

EX CAP. XI.

Vul. edi. Alias eccl̃ias expoliaui. Paul⁹ ἄλλας ἐκκλησίας ἐσύλησα. Fa. Alias eccl̃ias exhausi.

Stunica. Verbum συλάω proprie significat expoliare siue predari inde ἱερόσυλος sacrilegus dicitur quasi sacrorum predator & expoliator & ἱεροσυλία sacrilegium. Non est hic autem intelligendum apostolum ecclesias tanquã predonem expoliasse aut sacrilegum: sed vt diuus Ambrosius exponit qui sic ait. Cum enim dicit expoliaui: multa accepta & data significat non extorta. vnde subiecit accepto stipendio.

EX CAP. XII.

Vulgata editio. Datus est mihi stimulus carnis mee angelus sathane qui me colaphizet. Paulus ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκὶ ἄγγελος σατᾶν ἵνα με κολαφίζῃ. Faber. Datum est mihi flagellum carni angelus sathan vt me cedat.

Stunica. σκόλοψ non significat flagellum vt improprie Faber hic transtulit quanquã is in examinationibus se corrigit dum palum aut sudem legit ita tamen vt flagellũ neq̃ illinc excludat quasi idem sint palus & flagellũ aut quasi defutura apostolo fuisset greca vox flagellum sonãs: si de flagello hic intellectum voluisset & non de stimulo ac preacute sude siue palo idem̃ σκόλοψ ꝓprie significat κολαφίζω vero nõ simpliciter cedere sonat sed colaphis cedere vt supra prima ad Corinthi. 4. demonstratũ est. Vetus interpres ex greco verbo latinũ fecit: qđ colaphum latinis iã receptũ nõ ignoraret. Satanas aũt nõ p th. aspiratũ a latinis sed neq̃ a grecis scribi debet sed p. t. exile. quod nomen ex hebreo aduersariũ siue cõtrariũ sonat: ac sic scribit̃ שָׂטָן Zacha. 3. Et satan stabat adextris ei⁹ vt aduersaretur ei. hebraice sic וְהַשָּׂטָן עֹמֵד עַל יְמִינוֹ לְשִׂטְנוֹ vbi & satane nomen & ex verbo ab eo facto eius nominis interpretationem facile est videre.

EX EPISTOLA AD GALATAS. CAP. I.

Vlgata editio. Modo em̃ hoibus suadeo an deo. Paulus ἄρτι γὰρ ἀνθρώπους πείθω, ἢ τὸν θεόν. Faber. Nunc enim deo ne an hominibus cõfido.

Stunica. Verbũ πείθω cũ datiuo cõstructũ cõfidere significat. quanquã raro quidẽ hoc significatu in sacris reperies scripturis nisi cũ ablatiuo & prepositiõe in. Quoties vero suadere aut persuadere sonat (idem̃ apud grecos vtrũq̃ est) cũ accusatiuo vt hoc loco cõstructũ reperim⁹. Matth. 28. Et si hoc auditũ fuerit a preside nos suadebimus ei. καὶ ἐὰν ἀκουσθῇ τοῦτο ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος, ἡμεῖς πείσομεν αὐτόν. Actuũ. 13. Qui loquentes suadebant eis vt permanerẽt in gratia dei οἵτινες προσλαλοῦντες ἔπειθον αὐτοὺς ἐπιμένειν τῇ χάριτι τοῦ θεοῦ. Diuus item Hiero. suadeo hic legit non confido atq̃ in hunc sensum hec apostoli verba explanat cum ait. Non putemus ab apostolo nos edoceri vt exemplo suo hominum iudicia contemnas

mus qui in alio loco dixerit. Scientes ergo timorem domini hominibus suademus deo autem manifesti sumus &c. Diuus vero Ambrosius ita hoc legit. Modo enim hominib9 satisfacio aut deo. & subdit. hoc est nūquid hominibus satisfacio suadendo vobis reuerti ad gratiam christi: aut deo. Nō hominibus vtiq3 sed deo. vt per satisfactionem reuertantur ad deum quem spreuerant.

Vulgata editio. Quoniam supra modum persequebar ecclesiam dei & expugnabaz illam. Paulus ὅτι καθ᾽ ὑπερβολὴν ἐδίωκον τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ καὶ ἐπόρθουν αὐτήν. Faber. Quia ego excessiue admodum persequebar ecclesiam dei & oppugnabam eam.

Stunica. Verbū πορθέω vnde ἐπόρθουν expugnare populari & destruere significat. Inde apud Homerum Vlysses πτολίπορθος appellat᷑ idest vrbis expugnator quod videlicet solus suo consilio Troianam vrbem expugnasse visus fuerit. Translator vero non quid grammaticorum obseruationi conueniret: sed quid vere verbi greci interpretationi attendere maluit. Hieronym9 in cōmentariis super hoc loco & deuastabā illā legit.

Vulgata editio. Deinde post annos tres veni Hierosolymam videre Petrum. Paulus. ἔπειτα μετὰ ἔτη τρία ἀνῆλθον εἰς ἱεροσόλυμα ἱστορῆσαι πέτρον. Faber. Deinde post annos tres redii Hierosolymam vt alloqueret petrum.

Stunica. ἱστορέω vnde ἱστορῆσαι videre & narrare significat. Atq3 inde dictaz historiam putant quod non ab aliis solebat scribi nisi ab his qui rebus gerendis interfuerant atq3 eas occulata fide conspexerant. Certū est autem Paulū nō tantū hierosolymam venisse vt petrum videret: sed vt etiam alloqueretur sed tamen grecū verbum nō alloqui significat sed videre atq3 ita intellexisse videtur diu9 Hierony. qui hunc locū explanans sic ait Nam & quod visus sitire hierosolymam: ad hoc isse vt videret apostolū nō discendi studio qui & ipse eundem predicationis haberet auctorem sed honoris priori apostolo deferendi. Diu9 quoq3 Ambrosius videre hic legit. & subdit. Dignū fuit vt cuperet videre petrum quia primus erat inter apostolos cui delegauerat saluator curam ecclesiarū nō vtiq3 vt aliquid ab eo disceret qui iā ab auctore didicerat a quo & ipse petr9 fuerat instructus: sed ꝓpter affectū apostolat9 & vt sciret petr9 hāc illi datā licētiā quā & ipse accepat.

EX CAP. II.

Vulgata editio. Sed cōtra cū vidissent quia creditū est mihi euangeliū preputii sicut & petro circūcisionis. Paulus ἀλλὰ τοὐναντίον ἰδόντες ὅτι πεπίστευμαι τὸ εὐαγγέλιον τῆς ἀκροβυστίας καθὼς πέτρος τῆς περιτομῆς. Faber. Sed cōtra videntes quod creditus sum euangelio preputii vt petrus circuncisionis.

Stunica. Qđ supra in epistola prima ad Corinthi. cap̄. 9. dixim9 hoc quoq3 loco repetendū est Fabrū videlicet ignorasse grecanicā dicendi ꝓprietatē qb9 mos est dicere τοῦτο πεπίστευμαι idest hoc credit9 sum ꝓ τοῦτό μοι πεπίστευται idest hoc mihi creditū est. Vet9 vero interpres elegantissime ac secūdū verū apl̄i sensum & latine lingue ꝓprietatē hoc loco & vbicunq3 idem dicendi genus occurrit apostolica verba transtulit. Faber vero & hec & alia huiuscemodi inuertere ad libitum non veretur.

Vulgata editio. Cum autem venisset Cephas Antiochiam in faciem ei restiti quia reprehensibilis erat. Paulus ὅτε δὲ ἦλθεν πέτρος εἰς ἀντιόχειαν κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην ὅτι κατεγνωσμένος ἦν. Faber. Cum autem venit Petrus Antiochiam in persona ei restiti quia deprehensus erat.

Stunica. Nimis impropria est hec Fabri traductio & a ueritate apostolica prorsus aliena. Nam quod de facie & persona in examina. disputat ridiculuz est. Siquidē πρόσωπον nō significat ꝑsonā eo sensu quo vulgus accipit. Qđ vero ꝓ rep̄hensibilis traduxit dep̄hensus dū nescio quē sensū sequit᷑: nō videt᷑ assequut9 ꝓpriā verbi greci interpretationē. κατεγινώσκω enī vnde κατεγνωσμένος cōdēnare siue rep̄hēdere significat nō dep̄hēdere.

Atq; in eum sensum qui ex vetere interpretatione colligitur diuus Hierony. in episto-la ad Augu. vbi de expositiõe huiꝰ epistole ad galatas agit verba hec apostolica accepisse videtur cũ ait. Ergo eo tempore cũ Petrus venisset Antiochiam licet hoc apostolorũ acta non scribant sed affirmanti Paulo credendum sit: in faciem illi Paulus restitisse se scribit quia reprehensibilis erat. In commentariis quoq; super hanc epistolam sic in-quit. Quod autem ait reprehensibilis erat: propterea medie temperauit vt intelligamus non tam Paulo eũ fuisse reprehensibilem quam his fratribus cũ quibus ante edens se ab eis postea separabat. Diuꝰ Ambrosiꝰ legit quia reprehẽsus erat. & addit reprehensus vtiq; ab euangelica veritate cui hoc factũ aduersabatur. Apparet ergo sine reprehensibilem di camus sine reprehensum dictionem κατεγνωσμένος in greco hic positam reprehensio-nem significare non deprehensionem vt traduxit Faber: qui falsam interpretationem suam in examinationibus explicans sic ait. & quod dicitur quia reprehensibilis erat par ticipio vtitur Paulus ac si diceremus quia deprehensus erat & in quo deprehensus: subitũ git scilicet priꝰ edere cũ gentilibꝰ & aduenientibꝰ quibusdam a Iacobo se subtrahere. Nã quod Faber ait huius duriuscule interpretationis vocabulũ Hieronymo & Augustino prebuisse grauis altercatiõis fomentũ: quam interpretantis modestia aut extinxisset aut nullam fuisse fecisset: ex eo apparet nõ bene altercationis illiꝰ causam Fabrũ adhuc intel lexisse. Nõ enim ex vocabuli huiꝰ κατεγνωσμένος interpretatione quouis modo orta est illa altercatio: sed neq; oriri poterat inter eos qui grece etiam sciebant vt latine quiq; lati na interpretatione non indigebant: neq; ex eo contendebant vtrum reprehensibilis petrus fuisset in eo quod simulabat an non. Sed de eo quidem quod Hieronymꝰ in com mentariis huius epistole hunc locum edisserens simulatam ait illam fuisse Pauli resisten tiam quam apostolo Petro se fecisse dicit cum ait in faciem ei restiti & cetera. Augustinꝰ autem veram inquit fuisse & ex animo non fictam. Qua de re extant nobiles vtrinsq; epi stole: quibus suam quisq; opinionem acriter defendit.

Vulgata editio. Ita vt & barnabas duceretur ab eis in illam simulationem. Paulus ὥστε καὶ βαρνάβας συναπήχθη αὐτῶν τῇ ὑποκρίσει. Faber. Adeo vt & barnabas eorum si-mulatione simul abstineret.

Stunica. Greca exemplaria que nos vidimus non συναπεχθῆναι hoc loco habent vt Faber in examinationibus legit sed συναπήχθη potius quod a σὺν prepositione & ἀπάγω verbo cuius passiuum est ἀπάγομαι deductum est significat autem abduce-re. Diuus quoq; Hieronymꝰ in epistola ad Augustinum de qua paulo ante diximus. sic hunc locum legit. Ita vt Barnabas adduceretur ab his in illam simulationem vbi ego existimo abduceretur ab auctore scriptum fuisse. Textus Ambrosianus omnem huius loci ambiguitatem tollit in quo sic legitur. Ita vt & Barnabas consentiret simu lationi eorum.

EX CAP. III.

Vulgata editio. O insensati galate quis vos fascinauit non obedire veritati. Paulus ὦ ἀνόητοι γαλάται τίς ὑμᾶς ἐβάσκανε τῇ ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι. Faber. O amentes galate quis vobis inuidit non suaderi veritati.

Stunica. νοῦς sensum idest mentem significat ἀνόητος igitur insensatũ idest amentem sonat βασκαίνειν vero fascinare est proprie & a greco sumptum est verbum β littera in. f. mutata. Significat etiam inuidere inde tractum quod qui fascinat aliquem si ta-men vlla est fascinatio: inuidia ad id moueri videtur. Diuus quoq; Hieronymus ita hunc locum legit vt vetus traductio continet & subdit Quod autem sequitur quis vos fascinauit: digne Paulo qui & si imperitus est sermone non tamen scientia debemus exponere non quod scierit esse fascinum qui vulgo putatur nocere sed vsus sermone sit

triusi & vt in ceteris ita & in hoc quoq; loco verbum quotidiane sermocinationis assum pserit &c. Diuus item Ambrosius hunc locum edisserens proemio inquit visus est omis enī; qui fascinatur de bono transit in malum sicut & hi de libertate & securitate ad serui tium & sollicitudinem transierunt. Quod vero vltimo loco legitur πείθεσθαι obedire & credere & suaderi significat.

Vulgata editio. Lex ergo aduersus promissa dei? Paulus. ὁ οὖν νόμος κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ θεοῦ; Faber. Nunquid igitur lex pro promissis dei est?

Stunica. In greco ita prorsus est vt vetus editio cōtinet κατὰ eni prepositio cū geniti uo constructa aduersus siue cōtra significat nō pro. Matth. 10. Veni enim separare homi nem aduersus patrem suū & filiam aduersus matrem suam & nurum aduersus socrum suam ἦλθον γὰρ διχάσαι ἄνθρωπον κατὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ θυγατέρα κατὰ τῆς μητρὸς αὐ τῆς, καὶ νύμφην κατὰ τῆς πενθερᾶς αὐτῆς. In eum quoq; sensum qui ex vetere interpretatio ne colligitur diuus Hierony. hunc locum in cōmentariis edisserit cū de lege sic ait. Que nō iccirco arbitranda est promissionem excludere quia postea subsequuta eam que pri⁹ fuit videtur abolere: sed ex eo quod nō potuit viuificare nec id tribuere quod repromis sio prima pollicita est: manifestum est in custodiam eam repromissionis nō in subuersio nem datam. Ambrosius item super illud absit quod statim sequit̄ sic ait. Absit vtiq; quia nō est lex inimica promissionis quippe cum cōfirmet eam. Nam primus moyses dixit ꝓ phetam excitabit vobis deus de fratribus vestris. hoc dictum de christo petrus aposto lus probat in actis apostolorum.

Vulgata editio. Omnes enim filii dei estis per fidem que est in christo iesu. Paulus πάν τες γὰρ υἱοὶ θεοῦ ἐστὲ διὰ τῆς πίστεως ἐν χριστῷ ἰησοῦ. Faber. Nam omnes filii estis per fidē.

Stunica. Aut mutilum exemplar grecum nactus est Faber: aut cum hec ederet sui ꝑ fus oblitus erat. siquidem in grecis codicibus ita ad verbum legitur vt littera nr̄a habet.

EX CAP. IIII.

Vulgata editio. Sed sub tutoribus & actoribus est. Paulus ἀλλ' ὑπὸ ἐπιτρόπους ἐστὶ καὶ οἰκονόμους. Faber. Sed sub vicariis & economis est.

Stunica. Elegantissime ac seruata latine lingue proprietate hunc locū vetus interpres transtulit. Siquidem tutores latinis dicuntur qui pupillorū curam gerunt hos autem gre ci generali quadam appellatione ἐπιτρόπους vocant vt quibus illorum cura cōmissa est. Actores etiam dicūtur qui rem familiarē curant quos vulgo factores vocāt. hi grece eco nomi dicuntur quasi domus gubernatores & rei familiaris dispensatores. vnde & Co lumella villicū actorem sepe vocat. Diuus ambrosius sub curatorib⁹ & actorib⁹ est legit.

Vulgata editio. Quibus denuo seruire vultis. Paulus οἷς πάλιν ἄνωθεν δουλεύειν θέλε τε. Faber. Quibus e sursum iterum seruire vultis.

Stunica. In greco ita legitur quibus iterum denuo seruire vultis. quamuis enim ἄνω supra significet & ἄνωθεν desuper: aliquando tamen reperit̄ significare a principio. vt in prologo euangelii secundū lucam. Visum est & mihi assequuto a principio omnia ἔδοξε κἀμοὶ παρηκολουθηκότι ἄνωθεν πᾶσιν. Interdū etiam denuo transfertur. Ioannis. 3. Amē amen dico tibi nisi quis renatus fuerit denuo nō potest videre regnum dei. vbi in greco pro denuo est ἄνωθεν & infra. Nō mireris quia dixi tibi oportet vos nasci denuo μὴ θαυ μάσῃς ὅτι εἶπόν σοι δεῖ ὑμᾶς γεννηθῆναι ἄνωθεν.

EX CAP. VI.

Vulgata editio. De cetero nemo mihi molestus sit. Paulus τοῦ λοιποῦ κόπους μοι μη δεὶς παρεχέτω. Faber. Deinceps nullus mihi labores afferat.

Stunica. Quanq; grece ad verbum ita legitur vt Faber transtulit: nō est tamen latine consuetudinis hoc dicendi genus ad verbum reddere sed eo quidem pacto vt vetus inter

pres traduxit. Ad eundem enim modum similia verba traducta legimus Matth. 26. vbi dicitur quid molesti estis huic mulieri pro quo grece habetur τί κόπους παρέχετε τῇ γυναικί. Elegantiores negocium facessere aut exhibere dicere solent.

EX EPISTOLA AD EPHESIOS CAP. I.

Vlgata editio. In qua gratificauit nos. Paulus ἐν ᾗ ἐχαρίτωσεν ἡμᾶς. Faber. In qua impleuit nos gratia.

Stunica. Nō hic gratificauit pro eo accipitur quod alias grece dicitur χαρίζεσθαι alioqui non cum accusatiuo sed cū datiuo fuisset constructū. gratificauit igitur nos hoc loco idem est quod gratiosos fecit idest gratos aut gratia redundantes. Est autē facta allusio τῆς χάριτος & ἐχαρίτωσεν quam vt potuit latinus interpres reddidit.

Vulgata editio. Qui est pignus hereditatis nostre. Paulus ὅς ἐστιν ἀρραβὼν τῆς κληρονομίας ἡμῶν. Faber. Qui est arrabo hereditatis nostre.

Stunica. Dictio ἀρραβὼν vt in Antapologia diximus neq₃ greca neq₃ latina vox est sed hebraica potius עֵרָבוֹן inde ad grecos emanauit a grecis autem ad latinos. hebraice autem pignus proprie sonat vt ex genesis cap̄. 38. videre est vbi nō semel tantū sed iterum ac tertio hec dictio in hebreo reperitur. Apud latinos vero dupplici significatu accipitur nam & pro arra que in emptionibus dari solet & pro pignore etiam accepta inuenit̃. Quod vero Faber in examinationibus ait qui idest ὅς referre idem quod & prius particula in quo siue in quem scilicet christum nō spiritū sanctū idq₃ ex greco dilucide cognosci cū spiritus sancti vocabula apud grecos neutra sint & vocabulū relatiui qui masculinum: ex artis grammatice ignorantia deceptus est. Siquidem quoties relatiuū quis vel quod relatiuū appellatur substantie inter duo ponit̃ substantiua vtriq₃ adaptari potest. ergo potuit recte in greco dici ὅ ἐστιν ἀρραβὼν ad πνεῦμα illud referēdo & ὅς ἐστιν ἀρραβὼν ad sequens substantiuū illud adaptando dum tamen prioris substantie relationem facere intelligat̃. Quid quod & oēs ecclesiastici doctores ad spiritū sanctū illud referunt que₃ pign⁹ siue arrā esse aiunt future hereditatis hoc est celestis regni nobis adeo repromissi.

EX CAP. II.

Vulgata editio. Sed estis ciues sanctorum. Paulus ἀλλὰ συμπολῖται τῶν ἁγίων. Faber. Sed conciues sanctorum.

Stunica. Quamuis in greco dictio sit que conciues ad verbum sonet latini tamen nū quam conciues dicere sunt soliti: sed potius ciues. nō eni₃ latini mos est dicere hic est cōciuis meus. sed hic meus est ciuis. tuus ciuis. suus ciuis. Cicero in prima contra catilinam inuectiua. Serui me hercule mei si me isto pacto metuerent vt te metuūt oēs ciues tui: domū meam relinquendā putarem. Et quod sequitur. & si me meis ciuibus iniuria suspectum ta₃ grauiter atq₃ infensum viderem: carere me aspectu ciuium quam infestis oculis omniū conspici mallem. Idem in tertia cōtra eundem inuectiua. eosq₃ in galliam ad suos ciues eodem itinere cū litteris mandatisq₃ ad catilinam essemissos. Quin & συμπολίτης Iulio polluce autore grecis nequaq̄ probatur.

EX CAP. IIII.

Vulgata editio. Qui super oēs est & per oia & in omnib⁹ nobis. Paulus ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσιν ἡμῖν. Faber. Qui super omnes est & per oēs & in oib⁹ nobis.

Stunica. Ex littera ipsa greca que ambigua est dupliciter hic locus interpretari potest aut per masculinū sic Qui super omnes est & per omnes. aut per neutrum sic Qui super omnia est & per omnia. Nam sequentia sine dubio masculini sunt generis.

Vulgata editio. Donec occurramus omnes. Paulus μέχρι καταντήσωμεν οἱ πάντες. Faber. Donec concurramus omnes.

Stunica. ἀντάω & cū κατὰ prepositione καταντάω proprie significat occurrere siue obuiare idest obuiam ire nō concurrere quod grece dicit συντρέχειν. Ad philippenses. 3. Si quomodo occurram ad resurrectionem mortuorū εἴπως καταντήσω εἰς τὴν ἐξανάστασιν τῶν νεκρῶν Inuenitur autem καταντάω. ἀπαντάω. συναντάω. ὑπαντάω. in eodem significatu per omnem sacram scripturam. Diuus preterea Hierony. & Ambrosius hoc loco occurramus legunt: non concurramus vt Faber traduxit.

Vulgata editio. In nequitia hominum. Paulus ἐν τῇ κυβείᾳ τῶν ἀνθρώπων. Faber. In turbatione hominum.

Stunica. Greca exemplaria κυβεία hoc loco habent non κινεία vt Faber in examinationibus legit deceptus fortasse litterarum similitudine cum. β. alia figura apud grecos scribatur que. κ. littere similis videtur. Cum itaq̧ κύβος apud grecos taxillum sonet siue manus tesseram: κυβεύω verbum ab eo nomine factum est quod est taxillis ludere. & κυβεία ludum illū taxillorū sonat. Quoniam vero huiuscemodi ludis vtentes nequam existimantur homines & fallaces ac plane impostores: ideo metaphorice κυβεία pro nequitia siue fallacia aut impostura accipitur. Vnde & diu⁹ Hierony. in fallacia hominum hic legit. Aristoteles item ethicorū quarto τὸν κυβευτὴν idest aleatorem furi atq̧ latroni annumerat cum ait ὁ μέντοι κυβευτὴς καὶ ὁ λωποδύτης καὶ ὁ λῃστὴς τῶν ἀνελευθέρων εἰσίν. quod Argyropylus sic traduxit. Aleatores tamen & fures atq̧ latrones illiberales sunt.

Vulgata editio. In operationem immūditie omnis in auaritiam. Paulus εἰς ἐργασίαν ἀκαθαρσίας πάσης ἐν πλεονεξίᾳ. Faber. In operatione omnis immunditie in abūdantia.

Stunica. Dictio πλεονεξία auaritia interpretatur. Videtur autem inde dictio esse dicta quod auarus plus habere siue possidere semper desideret. Luce. 12. Videte & cauete ab omni auaritia ὁρᾶτε καὶ φυλάσσεσθε ἀπὸ τῆς πλεονεξίας. Secunda ad corinthi. 9. Sic quasi benedictionem nō quasi auaritiam οὕτως ὡς εὐλογίαν καὶ μὴ ὥσπερ πλεονεξίαν. Diu⁹ itē Hierony. in cōmentariis super hoc loco πλεονεξία autem inquit auaritia nuncupatur.

Vulgata editio. Si tñ illū audiuistis. Paul⁹ εἴγε αὐτὸν ἠκούσατε. Faber. Eū vtiq̧ audistis.

Stunica. Hoc quoq̧ loco γε adiectiunculam dubitandi vim habere sicut in superioribus περ ex diui Hierony. expositione apparet qui in cōmentariis super hoc loco sic ait. Si omnes qui christū audire videntur audirent: nunquam ad ephesios & certe illos quibus sacramenta christi reuelarat apostolus diceret si tamen illū audistis.

Vulgata editio. Omnis sermo malus ex ore vestro nō procedat sed siquis bonus ad edificationem fidei. Paulus πᾶς λόγος σαπρὸς ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν μὴ ἐκπορευέσθω, ἀλλ' εἴτις ἀγαθὸς πρὸς οἰκοδομὴν τῆς χρείας. Faber. Omnis sermo marcidus ex ore vestro non prodeat sed si quis bonus est ad edificationis vtilitatem.

Stunica. Greca dictio que hic ponitur idest σαπρὸς quanq̧ marcidū significat ac putridum: quia tamen sermo nec marcidus esse potest neq̧ putridus: nō incōgrue a vetere interprete traducta est. Quod vero sequitur ad edificationem fidei in greco est πρὸς οἰκοδομὴν τῆς χρείας idest ad edificationē indigentie siue vsus vel necessitatis siue vt diu⁹ Hieronym⁹ hec edisserēs traduxit opportunitatis. Vet⁹ tamē interpres dedita opera id mutauit vt vulgo legitur euphonie causa vt refert diu⁹ Hierony. super hoc loco. Cui⁹ verba iccirco ascribenda censui quod Faber videtur illa cū hec ederet nō legisse. Pro eo inquit quod nos posuim⁹ ad edificationem opportunitatis hoc est quod dicit grece τῆς χρείας in latinis codicib⁹ ꝑpter euphoniam mutauit interpres & posuit ad edificationem fidei.

EX CAP. V.

Vulgata editio. In odorē suauitatis. Paul⁹ εἰς ὀσμὴν εὐωδίας. Faber. In suauitatē odoris.

Stunica. Nescio quid mysterii afferat Fabro hec verborum inuersio grece enim sic legitur vt littera nostra habet non vt Faber inuertit ad Hypallagen vt ipse ait vitandam. quasi & in greco non eadem sit hypallage si qua est.

Vulgata editio. Sicut decet sanctos. Paul9 ὡς πρέπει ἁγίοις. Fa. Quēadmodū decet sctis.

Stunica. Quamuis in greco berbum πρέπει cum datiuo sit constructum: seruare tamen debuit interpres latine lingue proprietatem ac verbum decet accusatiuo adaptare quod eum casum apud latinos exposcat sicut πρέπει apud grecos dandi casum. Sic qd̄ grece dicitur σοὶ πρέπει ὕμνος ὁ θεὸς ἐν σιών. Psalmo. 64. Latine sic interpretatum legimus. Te decet hymnus deus in sion.

Vulgata editio. Propter hec enim venit ira dei in filios diffidentie. Paulus διὰ ταῦτα γὰρ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας. Faber. Nam propter hec venit ira dei in filios dissuadentie.

Stunica. Verbū πείθω obedire. suadere. cōfidere. & credere significat. igit̄ ἀπειθεία inobedientiam. dissuasionem. diffidentiam & incredulitatem sonat. Dissuadentia vero nouum & inauditum est verbum. Illud vero lector admonendus est venit hoc loco presentis esse temporis non preteriti ἔρχεται.

Vulgata editio. Redimentes tempus quoniam dies mali sunt. Paulus ἐξαγοραζόμενοι τὸν καιρὸν ὅτι αἱ ἡμέραι πονηραί εἰσιν. Faber. Emite tempus quoniam dies mali sunt.

Stunica. Vt ex emo addita re fit redimo: sic ex ἀγοράζω addita ἐξ fit ἐξαγοράζω idem significatus apud grecos retinens quod apud latinos redimo. Quanquam ista & in greco & in latino sepissime confunduntur.

Vulgata editio. Et nolite inebriari vino in quo est luxuria. Paulus καὶ μὴ μεθύσκεσθε οἴνῳ ἐν ᾧ ἐστιν ἀσωτία. Faber. Et nolite inebriari vino in quo est insalubritas.

Stunica. Dictio ἀσωτία non significat insalubritatem vt Faber suspicatus est nō em̄ ab. α. priuatiuo & σῶς deductū est nomen. Siquidem σῶς non ingenitiuo facit σῶτος vt inde dicamus cōpositā esse dictionē sed a σαὸς factus videt̄ esse σῶς qd̄ in genitiuo facit σῶ Igit̄ ἀσωτία luxū ac p̄digalitatē p̄prie sonat qui vero eo vitio affect9 est ἄσωτος dicit̄. Aristoteles in Ethicis ἄσωτον appellat qui liberalē excedit idest p̄digū & excessū illū ἀσωτίαν idest prodigalitatem. Vt autem luxuria gn̄ali quadā appellatione & luxū latine sonat & superfluitatem ac nimiam profusionem & pro vitio carnis qui ex luxu p̄uenire solet frequenter accipitur: sic & in greco ἀσωτία preter luxum ac prodigalitatē libidinē quoq; significare potest atq; eo sensu vt ego existimo apostolus hic accepit quippe qui non ignoraret vinum incitamentum esse libidinis. Alioquin quia luxus aut que prodigalitas est in vino. Diuus item Hierony. sub luxurie appellatione libidinem contineri cu3 hec differeret significare visus est sic em̄ ait. Qui em̄ spiritu implet̄ habet prudētiam & mansuetudinem verecundiam castitatem. Qui vino habet insipientiam furorē procacitatem libidinem. Hoc quippe estimo vno verbo significare luxuriam.

Vulgata editio. Et se ipsum tradidit pro ea. Paulus καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ αὐτῆς. Faber. Et seipsum obtulit pro ea.

Stunica. Quanquam vtriusq; interpretationis idem est sensus: tamen admonendus esse lectorem censui in greco ita esse vt littera nostra habet παρέδωκεν enim tradidit significat non obtulit. prima Corinthi. 11. Ego enim accepi a domino quod & tradidi vobis ἐγὼ γὰρ παρέλαβον ἀπὸ τοῦ κυρίου ὃ καὶ παρέδωκα ὑμῖν.

EX CAP. VI.

Vulgata editio. Aduersus mūdi rectores tenebrarū harū. Paul9 πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου. Faber. Aduersus cosmocratoras tenebrarū seculi hui9.

Stunica. Quod apud Iulium firmicum & alios astrologos auctores Chronocratoras

Faber legerat ad eiusdem vocabuli similitudinem grecam dictionem cosmocratoras ab sq interpretatione relinquere hic voluit. Sciendum vero compositam esse dictionem κόσμος enim mundum sonat & κράτωρ rectorem & gubernatorem ac dominū. Vnde & Romanorum imperatores αὐτοκράτορας greci vocare sunt soliti hoc est per se dominantes idest absolute dominos. Adnotauit in cōmentariis super hoc loco diuus Hierony. neq in veteri neq in nouo testamento κοσμοκράτορας excepto presenti loco se vnquā legisse: vocabulumq hoc a Paulo in presentia ideo fuisse confictum: quia necesse habebat ad Ephesios disputans rebus nouis & inuisibilibus noua nomina coaptare.

EX EPISTOLA AD PHILIPPENSES. CAP. I.

Vulgata editio. Cum episcopis & diaconibus. Paulus σὺν ἐπισκόποις καὶ διακόνοις. Faber. Cum episcopis & diaconis. Et in examinationibus & dicendum inquit & diaconis idest ministris nō diaconibus. Nam diaconos recto singulari grece dicitur: & diaco aut diacon vnde oporteret diacones inflecti neq grece neq latine arbitror vnquam legi.

Stunica. Diacones per tertiam declinatiōem nō secus ac diaconos per secundam prisci ecclesiastici protulerunt. Inde est quod apud Cyprianum Hilarium & Ambrosium diacones sepissime legimus. Cyprianus libro epistolarum secundo ad Cornelium episcopum Roma. scribens. Qui isthic inquit aduersus ecclesiam diaconem fecerat: illic episcopum fecit. Hilarius cōtra Constātium hereticum. Quos tu deinde in ecclesiam Tolosanam exercuisti furores. Clerici fustibus cessi: diacones plumbo elisi. Ambrosius in epistola ad Marcellinam sororem que. 35. suarum epistolarum est. Quid multa missis presbyteris & diaconibus eripui iniurie virum. Denique & in decretis pontificiis diacones per tertiam inflexionem passim est reperire.

Vulgata editio. Ita vt vincula mea manifesta fierent in Christo in omni pretorio. Paulus ὥστε τοὺς δεσμούς μου φανεροὺς ἐν χριστῷ γενέσθαι ἐν ὅλῳ τῷ πραιτωρίῳ. Faber. Ita vt vincula mea manifesta fierent in Christo in toto pretorio. Et in examinationibus potius inquit in toto pretorio.

Stunica. Videtur per hanc Fabri traductionem quod in vno tantum pretorio vincula apostoli manifesta facta fuerint. Ceterum alius est huius littere sensus in omnibus inquit pretoriis quibus exhibitus sum: vincula mea in Christo manifesta facta sunt. Non enim in vno tantum pretorio Paulus examinatus est: sed primo quidem cum puellam illam habentem spiritum phitonem que questū magnū dominis suis prestabat diuinando sanauit vt legitur actuum capi. 16. videntes domini eius quia exiuit spes questus eorum apprehendentes Paulū & Sylam perduxerūt in forū ad principes & offerētes eos magistratibus dixerūt hi hoies &c. Et infra & cū multas plagas eis imposuissent miserūt eos in carcerem. Actuum quoq. 18. in corintho turbas fuisse cōtra Paulum cōcitatas legimus & ad tribunal procōsulis pertractum. sic enim Lucas ait Gallione autem procōsule achaie insurrexerūt vno animo iudei in Paulū & adduxerūt eū ad tribunal dicētes quia cōtra legem &c. Et cap. 21. a tribuno Lysia iudeis fuisse ereptum & in castra perductū duabus catenis alligatum legimus & cap. 23. in cōcilio sacerdotum presente tribuno fuisse auditū & in fine eiusdem cap. Cesareā ab eodem tribuno Felici presidi missum & a Felice in pretorio Herodis custodiri iussum. & ab eodē causam eius postea fuisse discussam. Cap. etiam. 25. coram Festo pro tribunali sedente Paulum adductū legimus circunstantibus accu

satoribus ac cum in gratiam iudeorū Festus illū hierosolymam remittere vellet Paulū tribunali Cesaris se sistendum appellasse: ac post appellationem presente Agrippa rege & Beronice eius vxore & tribunis ac viris principalib⁹ Cesaree ciuitatis iubente festo in auditorium Paulum fuisse adductum ibiq̨ denuo auditum. Ex quibus omnibus manifeste apparet non in vnico tantum pretorio quod Faber existimasse videtur sed in multis vincula Pauli que pro christi confessione gerebat manifesta fuisse facta.

EX CAP. II.

Vulgata editio. Non rapinam arbitratus est esse se equalem deo. Paulus οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα θεῷ. Faber. Non rapinam arbitratus est esse equalem deo. & in examinationibus. Se inquit abundat.

Stunica. In greco ita ad verbum legitur Non rapinam arbitratus est esse equaliter deo ἴσα enim hoc loco aduerbii vicem obtinet. Elegantissime igitur hic locus a vetere interprete traductus est ac necessario subintelligitur se alioqui non apparebat quem arbitraretur esse equalem deo se an alium.

Vulgata editio. Festinatius ergo misi illum. Paulus σπουδαιοτέρως οὖν ἔπεμψα αὐτόν. Faber. Diligentius igitur eum misi.

Stunica. σπουδὴ studium diligentiam & festinationem sonat & σπουδάζω verbum studere. diligenter aliquid facere & festinare σπουδαῖος quoq̨ studiosum. & festinum siue festinantem. hic vero σπουδαιοτέρως potius videtur significare festinātius quam diligentius. Nam cū supra apls̄ dixisset se velle ad philippenses Epaphroditum mittere qđ illos Epaphroditus videre desiderabat & qđ mestus erat ꝑpterea qđ illi audierāt eū infirmatū: paucis interiectis subiūxit. Festinanti⁹ ergo misi illū vt viso eo iterū gaudeatis &c.

EX CAP. III.

Vulgata editio. Et arbitror vt stercora. Paulus καὶ ἡγοῦμαι σκύβαλα εἶναι. Faber. Et existimo sterquilinia esse.

Stunica. Nullam videtur Faber fecisse differentiam inter stercus & sterquiliniū quasi idem sint. Sciendū vero aliud esse stercus aliud sterquilinium quandoquidem ad hec nos trahit Faber. Siquidem stercus est qui fimus alio appellatur nomine. Sterquilinium vero locus stercoribus plen⁹: seu stercoris receptaculū. Cato in libro de rerustica cap̄. 5. Sterquilinium magnū stude vt habeas. stercus sedulo conserua. Varro item rerum rusticarum libro primo cap̄. 13. Ex ea quod euehatur secundum villam duo habere oportet sterquilinia aut vnum bifariam diuisum. Alterā enim in partem ferri oportet e villa nouum fimum: altera veterem tolli in agrū. σκύβαλα vero stercora sonat non sterquilinia atq̨ hoc nomine greci medici alui sordes & purgamenta appellare nōnunquam solent.

EX CAP. IIII.

Vulgata editio. Etiam rogo & te germane compar. Paulus ναὶ ἐρωτῶ καὶ σὲ σύζυγε γνήσιε. Faber. Etiam rogo & te ingenua coniunx.

Stunica. Multi hunc locum ita intellexerunt vt Paulum ad vxorem propriam hec verba cōscripsisse voluerint quod σύζυγος cōiugium sonet quodq̨ mulierū mentionē faciat quas existimant vxorem Pauli in fide instruere solitam: ac eandem nunc Paulum ad id operis cohortari. Ex quibus in primis fuit Alexandrinus ille Clemens qui vt Eusebius libro. 3. ecclesiasti. historie refert scribens aduersus eos qui nuptias spernunt inter cetera hec etiam dixit. Sed & Paulum nō tedet apostolum in quadam epistola sua mentionem vel salutationem facere comparis sue quam se ideo negat circunducere vt ad predicationem euangelii expeditior fiat. Origenes vero in epistolam ad Romanos in principio aliter hūc locum citat. Paulus inquit sicut quidam tradunt cum vxore vocatus est de qua dicit ad Philippeñ. scribens. Rogo etiam te germane compar adiuua eas que cum

ipsa sunt. Ex qua littera apparet illud germane compar ad virum quempiam sanctum apostoli cooperatorem & euangelice predicationis adiutorem scriptum esse. & cum dicitur adiuua eas que cum ipsa sunt: ipsam eo loco vxorem Pauli Origenem intellexisse. Ceterum diuus Hierony. libro primo contra Iouinia. neminem ex apostolis preter vnũ Petrum vxorem habuisse vult quandoquidem ex sacris scripturis id probari nõ potest. Verba quoq; ipsa greca idest σύζυγε γνήσιε cũ masculina sint nullo pacto ad femininum sensum trahi posse videntur. Neq; ea est hic substãtiui & adiectiui coaptatio q̃ more attico ex feminino & masculino fieri solet quippe qui dicere soleant γυνὴ σοφός. sed vtrunq; nomẽ masculinũ esse videt nisi forte quis dixerit σύζυγε cõis esse gñis sicut in latino cõiugẽ. Sed melius videt vt existimemus virũ aliquẽ sanctũ hic Paulũ alloqui quẽ σύζυγε forte appellat q̃ vna cũ apostolo iugo dñi colla summiserat quodq; sub eodem iugo cũ eo in opere dñico laborabat estq; id familiare apostolo dicendi genus vt supra in secunda epistola ad Corinth. cap. 6. Nolite iugũ ducere cũ infidelibus. μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες ἀπίστοις. Iugũ autẽ cũ aliquo ducere videt qui & mores & instituta illius sequit. Hunc igitur virũ quem apostolus nõ nominat sicut nec alibi eũ cuius laudem inquit esse in euangelio: nunc rogat vt predictas mulieres hoc est Euodiam & Syntychen adiuuet suis vel deliberet sermonibus illas confortando & in bona opera semper cohortando vnde & diuus Ambrosius hunc locũ edisserens sic ait. Euchodiam & Syntychen ad prudentiam amplexandam hortatur adiuuantibus quos memorat vt sicut in operibus euangelii p̃cesserãt p̃cerẽt & in scientia & sapientia dei quos oẽs merito fidei in libro vite haberi pnũciat. Ex quo apparet nõ hunc locũ de vxore Pauli Ambrosiũ intellexisse. Neq; arbitrandũ est apud philippenses apostolum deposuisse vxorem illicq; eam tantisper egisse dum ipse euangeliũ predicans varias circuiret prouintias: & cum nusquam in epistolis suis vxoris mentionem fecerit in hac illius meminisse. Illud item vltimo loco lectorem admonemus vt sciat germane nõ hic p̃prium esse viri nomen vt quidam putauerũt: neq; pro germano fratre accipi qui grece ἀδελφὸς dicitur: sed esse hic in greco γνήσιε que dictio vix latine explicari potest queq; ob sui obscuritatem & difficultatẽ nũquam vno modo in sacris scripturis interpretata reperitur. sonat autem legitimũ & ingenuũ & indigenam & germanũ quatenus germanũ pro eo accipimus quod est proprium ac legitimum. Vnde & diuus Hieronymus in commentariis super epistolam ad Titum in principio epistole sic ait. Scribit autem apostolus Tito carissimo filio quod grece dicitur τίτῳ γνησίῳ τέκνῳ & latino sermone nõ potest explicari γνήσιος enim hoc potius sonat cũ quis fidelis & proprius & vt ita dicam legitimus siue germanus absq; cõparatione alterius appellatur. Textus item Ambrosianus in principio prime epistole ad Timotheum pro eo q̃d in vulgata editiõe legit Timotheo dilecto filio in fide Timotheo germano filio in fide habet. germanũ autem illic pro vero Ambrosius exponit cum ait Quem verum filium appellat sed in fide. Et in principio epistole ad Titum Tito etiam germano filio illic legitur quod etiam pro vero Ambrosius ibidem exponit.

EX EPISTOLA AD COLOSSENSES. CAP. I.

Vlgata editio. Primogenitus omnis creature. Paulus πρωτότοκος πάσης κτίσεως Faber. Primogenitus omni creatura.

Stunica. Verba apostolica que spiritu sancto dictante prolata sunt: nõ aliter interpretanda sunt idest e greco in latinum transferenda nisi per eosdem numeros per eosdem casus & per easdem personas seruata quantum fieri potest vtriusq; lingue arte ac loquendi proprietate.

Sciendum igitur in greco ita esse vt vetus interpres transtulit idest primogenitus omnis creature. Ac sic quidem legit diuus Ambrosius hoc est primogenitus vniuerse creature quod sic idem exponit. Ante omnem creaturam genitum filium nõ creatum testatur vt secerneret natiuitatem eius a creature factura. & vt hoc penitus clarescat subiecit quia in ipso cõdita sunt oĩa &c. Nõ erat igit̃ textꝰ aliter transferẽdus quã in greco idest in ipsa origine habebat̃: sed eiꝰ intelligentia in cõmentariis diligenter erat explicanda cũ aliud sit interpretis idest traductoris aliud vero expositoris & commentatoris officio fungi.

Vulgata editio. Et ipse est caput corporis ecclesie. Paulus καὶ αὐτός ἐστιν κεφαλὴ τοῦ σώματος τῆς ἐκκλησίας. Faber. Et ipse est caput ecclesie.

Stunica. Corporis hoc loco Faber pretermisit cum in greco τοῦ σώματος legatur nisi forte mancum nactus est exemplar quod esse plane potuit.

EX CAP. II.

Vulgata editio. Vt nemo vos decipiat in sublimitate sermonis. Paulus ἵνα μήτις ὑμᾶς παραλογίζηται ἐν πιθανολογίᾳ. Faber. Vt nullus vos paralogizet in persuasiõe eloquẽtie.

Stunica. Pro eo quod Faber veterem sequutus interpretem transferre debuit decipiat: grecam ipsam vocem latinis põtius litteris reddidit idest paralogizet qđ notiorem eam sophistis existimauit πιθανολογία vero sublimem ac persuasiuum sermonem significat.

Vulgata editio. Nemo vos seducat. Paulus μηδεὶς ὑμᾶς καταβραβευέτω. Faber. Nullus vos ad brauium vocet.

Stunica. Vel κατὰ prepositio que verbo βραβευέτω per compositionem adiuncta est admonere Fabrum debuisset cõtrarietatem id verbum designare nõ vocationem ad brauium. Est autem hoc loco metaphora a brauiis sumpta idest a premiis que aliquando per fraudem auferri his solebant qui ceteros in agone aut certamine superauerant. Eleganter igitur a vetere interprete hoc verbum redditum est. Videte inquit apostolus ne quis vobis brauium eripiat quod idem est ac si diceret ne quis vos decipiat aut seducat. Diuꝰ Hieronymꝰ in questiõibꝰ ad Algasiam questiõe decima apostolica hec verba edisserens sic inquit. Nemo vos superet. nemo aduersum vos brauiũ accipiat. Hoc enĩ grece dĩ καταβραβευέτω quãdo quis in certamine positꝰ iniquitate agonithete vel insidiis magistrorũ βραβεῖον & palmã sibi debitã perdit. Admonetq̃ idẽ Hiero. hoc dicẽdi genꝰ peculiare esse Cilicũ apud quos & natꝰ & educatꝰ fuerat Paulus quippe qui ex Tarso Cilicie ciuitate genꝰ ducebat: multaq̃ esse verba quibꝰ iuxta morẽ vrbis & pũincie sue familiariꝰ apls vtat̃. vt est illud Mihi aũt parũ est a vobis iudicari aut ab hũano die hoc est ἀπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας. & humanũ dico hoc est ἀνθρώπινον λέγω. & οὐ κατενάρκησα ὑμᾶς .i. nõ grauaui vos. & hoc de q̃ nũc agit̃ μηδεὶς ὑμᾶς καταβραβευέτω .i. nullꝰ brauiũ accipiat aduersũ vos.

EX CAP. III.

Vulgata editio. Et grati stote. Paulus καὶ εὐχάριστοι γίνεσθε. Faber. Et iocũdi stote.

Stunica. Quod grece dicitur εὐχάριστοι potius sonat gratos quam iocundos εὐχαριστέω enim gratias agere significat. & εὐχαριστία gratiarum actionem & gratitudinem.

EX CAP. IIII.

Vulgata editio. Salutat vos Aristarchus concaptiuus meus & Marcus consobrinus Barnabe. Paulus ἀσπάζεται ὑμᾶς ἀρίσταρχος ὁ συναιχμάλωτός μου καὶ μάρκος ὁ ἀνεψιὸς βαρνάβα. Faber. Salutant vos Aristarchus cõcaptiuꝰ meꝰ & Marcus cõsobrinꝰ Barnabe.

Stunica. Qđ grece legit̃ singulari numero .i. ἀσπάζεται plurali Faber traducere maluit qđ duo essent qui Colossẽ. salutarẽt hoc est Aristarchus Pauli cõcaptiuꝰ & Marcus cõsobrinus Barnabe. Quasi verbum ἀσπάζεται nõ posset & in Marco denuo subaudiri.

Vul. edi. Vt stetis pfecti & pleni in omĩ volũtate dei. Paulꝰ ἵνα στῆτε τέλειοι καὶ πεπληρωμένοι ἐν παντὶ θελήματι τοῦ θεοῦ. Fa. Vt psistatis cõsũmati & repleti i re oĩ volũtate dei.

Stunica. In greco sic plane legitur vt littera nostra habet idest in omni voluntate dei. disiungere vero παντὶ a θελήματι ita vt θελήματι septimus sit casus aut pro eo positus violentum est & ab apostolico sensu prorsus alienum.

Vulgata editio. Vide ministerium quod accepisti in domino vt illud impleas. Paulus βλέπε τὴν διακονίαν ἣν παρέλαβες ἐν κυρίῳ, ἵνα αὐτὴν πληροῖς. Faber. Vide administrationem quam suscepisti in domino vt eam impleres.

Stunica. Et hoc quoq; loco improprie Faber interpretatus est πληροῖς enim futurū hic sonat optatiui nō presēs & apl's archippo precipit nō vt videat ministeriū qd' accepit in dño: sed vt det operam quatenus illud adimpleat. Ac sic videtur hec intellexisse diu⁹ Ambro. cum in cōmentariis super hoc loco sic ait. Prepositum illorū per eos ipsos cōmonet vt sit sollicitus de salute ipsorum διακονία vero non administrationem significat que aliud latine sonat: sed ministerium potius vt διάκονος ministrum non administratorem.

EX EPISTOLA PRIMA AD THESSALONICEN. CAP. I.

Vlgata editio. A vobis enim diffamatus est sermo. Paulus ἀφ' ὑμῶν γὰρ ἐξήχηται ὁ λόγος. Faber. A vobis enim diuulgatus est sermo.

Stunica. Diffamat⁹ ex hoc loco tanq̄ latinū nō sit in bonā partē acceptū ab vniuersis fere explodit. Ceterū nō video cur in vtraq; ptē sumi nō possit cū diffamare nihil aliud sonet quā publicare aut diuulgare mō illud sit in bonū modo in malū sicut fama & in bonū & in malū accipi solet. Diuus itē Augu. vel qd' ex hoc loco acceperit vel aliūde hui⁹ verbi vsum in bonā desumpsit ptem in epl'a em̄ quadā ad diuū Hiero. de tralatio. lxx. interpretū agens neq; em̄ inquit paruū pōdus habet illa q̄ sic meruit diffamari. Et Leo papa in sermo. Epiphanie. Sciētes olim esse p̄dictū & celebri memoria diffamatū, orief stella ex Iacob &c.

Vulgata editio. Qui eripuit nos ab ira ventura. Paulus τὸν ῥυόμενον ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ὀργῆς ἐρχομένης. Faber. Qui eripit nos ab ira que venit.

Stunica. Participia p̄ntis passiua aut eo℞ verbo℞ q̄ in vocē passiuā declinātur quanq̄ per relatiuū quis vel qui & verbū eiusdē gn̄is ac tp'is ex greco in latinū resolui vt plurimū soleāt: sepissime tn̄ reperio ꝓ pticipiis preteriti accepta ἐρχομένης vero quanq̄ presens sit de futuro tamen interpretari debet iuxta sacre scripture cōsuetudinem in qua presens tēpus ꝓ futuro sepissime positū reperim⁹. Sicut & illud ex euangelio Matthei. 11. Tu es qui vēturus es an aliū expectam⁹. ꝓ quo in greco legif σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος ἢ ἕτερον προσδοκῶμεν.

EX CAP. II.

Vulgata editio. Neq; in occasione auaritie. Paulus οὔτε ἐν προφάσει πλεονεξίας. Faber. Neq; in proposito auaritie.

Stunica. πρόφασις occasionem siue pretextum sonat nō propositum qd' πρόθεσις grece dr̄. Ad philippenses. 1. Quid enī3 dum mō siue per occasionem siue per veritatem christus annunncietur πλὴν παντὶ τρόπῳ εἴτε προφάσει εἴτε ἀληθείᾳ χριστὸς καταγγέλλεται.

EX CAP. III.

Vulgata editio. Vt nemo moueatur in tribulationibus istis. Paulus μηδένα σαίνεσθαι ἐν ταῖς θλίψεσι ταύταις. Faber. Vt nemo adulatiōi cederet in his pressuris. Et in examinatiōib⁹. Poti⁹ inquit nemo adulef adulatiōi ve cedat. vocabulū em̄ σαίνω adulor significat.

Stunica. σαίνω vnde σαίνεσθαι mouere significat non adulari nisi per metaphoram. Quid quod & ipsum σαίνεσθαι passiuum est non deponens μηδένα σαίνεσθαι neminem moueri idest vt nemo moueatur. Diuus Ambrosius ita hec legit. Et misimus Timotheū fratrē nr̄m & participē operis dei in euāgelio christi ad hoc vt & vos cōfirmet & deprecetur ꝓ fide vr̄a nc quis moueaf in his pressuris. & subdit. Desyderii supra memorati causae

expressit. iccirco em̄ presentes esse apud eos volebāt vt aios eorū firmarēt ne quis ex his scandalū pateref de pressuris Apl̄orū vt qui tāta signa facerēt aliq̄n infirmarenf ita humiliati vt verberib⁹ & vinculis subiicerenf. Ad quā rē excusandā Timotheū missum testatur idoneū doctorē qui oñderet hinc merita crescere xp̄ianis si p̄ noīe dn̄i passi gr̄as agāt a quo hui⁹ rei mercedē expectāt: simulq̧ preces deo funderēt vt stabiles essent &c.

Vulgata editio. In omni gaudio quo gandemus. Paulus ἐπὶ πάσῃ τῇ χαρᾷ ᾗ χαίρομεν. Faber. In omni gaudio quo exultamus.

Stunica. Greca littera sic habet vt vetus interpres traduxit idest in om̄i gaudio quo gaudemus non enim χαίρομεν sonat exultamus quod alio vocabulo grece dicitur ἀγαλλιάω enim apud grecos exultare sonat. Iocundam vero grecarum dictionū allusionem quam vetus interpres reddidit: Faber sua interpretatione omnino sustulit.

EX CAP. V.

Vulgata editio. Vt vos dies illa tanquam fur comprehendat. Paulus ἵνα ἡ ἡμέρα ὑμᾶς ὡς κλέπτης καταλάβῃ. Faber. Vt dies illa vos tanquam fur deprehendat.

Stunica. Pro eo q̄d grece dr̄ καταλάβῃ Faber dep̄hendat maluit traducere. Atq̧ forti⁹ sonare videf cōprehēdat hoc loco quā deprehēdat cū presertim vtroq̧ mō hoc verbū traductū repiam⁹. Ioānis. 1. Et tenebre eā nō cōprehēderūt καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν. Et in eodē euāgelio cap̄. 8. Adducūt aūt scribe & pharisei mulierē in adulterio deprehēsam φέρουσι δὲ οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι πρὸς αὐτὸν γυναῖκα ἐν μοιχείᾳ καταληφθεῖσαν. Diu⁹ itē Ambrosi⁹ cōprehēdat hic legit atq̧ hūc locū exponens sic ait. Quā ob rē fideles securos esse debere significat q̄a nō ignorāt futurū aduētū dn̄i sed expectāt solliciti vt veniat. Qui aūt ignorāt diffidētes de eo: repēte illos cōp̄hēdet iprouidos & interficiet.

EX EPISTOLA SECVNDA AD THESSALONICEN. CAP. I.

Vlgata editio. Et qui nō obediunt euangelio domini nr̄i Iesu christi. Paulus καὶ τοῖς μὴ ὑπακούουσι τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ. Faber. Et qui non obedierunt euangelio domini nostri Iesu.

Stunica. Participiū p̄n̄tis in greco est ὑπακούουσι q̄d per verbū eiusdem temporis recte interpres resoluit: nam si de preterito Apostolus loquutus esset ὑπακούσασι dixisset. Illud vero decepit Fabrum q̄d nouerunt de preterito erat ac p̄pterea obedierunt quoq̧ pro obediunt transferendū censuit. Q̄d vero christi omisit q̄d in greco legif: exemplari fortasse mutilo ascribēdū est.

EX CAP. II.

Vulgata editio. Q̄d elegerit vos deus primitias in salutem. Paulus ὅτι εἵλετο ὑμᾶς ὁ θεὸς ἀπ' ἀρχῆς εἰς σωτηρίαν. Faber. Quoniam miserat⁹ est vos de⁹ in salutē primitiarū.

Stunica. Hoc loco manifeste hallucinat⁹ est stapulen̄ Faber: existimauit em̄ grecā dictionē εἵλετο ab eo q̄d est ἐλεέω. ἐλεήσω. q̄d verbū misereri significat deductā esse. Sciēdū vero nō ab eo verbo sed ab αἱρέομαι .i. eligo descendere cui⁹ secūdus aoristus est εἱλόμην εἵλου εἵλετο, Littera vero greca hoc ad verbū sonat q̄d elegerit vos deus a principio in salutem. Vnde ambrosianus textus sic habet quia assumpsit vos deus a principio ad salutē. Greca exēplaria vn̄ vet⁹ interpres trāstulit ἀπαρχὰς idest primitias habuisse videnf.

EX EPISTOLA PRIMA AD TIMOTHEVM CAP. I.

Vlgata editio. Sicut rogaui te. Paul⁹ καθὼς παρεκάλεσά σε. Fa. Sic rogaui te.

Stunica. καθὼς sicut significat nō sic. Luce. 1. Sicut loquutus est ad patres nostros καθὼς ἐλάλησεν πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν. Et in eodem capitu. Sicut loquutus est per os sanctorum καθὼς ἐλάλησεν διὰ στόματος τῶν ἁγίων.

Vulgata editio. Vt denūciares qbuſdā ne aliter docerēt. Paul⁹ ἵνα παραγγείλῃς τισὶ μὴ ἑτεροδιδασκαλεῖν. Faber. Vt pcipes qbuſdā ne varie docerēt. Et i exami. poti⁹ inqt varie

Stunica. ἑτεροδιδασκαλεῖν aliter docere ſignificat nō varie docere atq̧ ita legit diuus Ambroſius & exponens ſubiungit. Filius a patre rogari non debuit ſed propter charitatis affectum & vt illi formam humilitatis oſtenderet obſecrat epiſcopus coepiſcopū ſuū ne pateretur iudeos aliter populū quam ab Apoſtolo tradebatur docere παραγγείλῃς vero nō hic preciperes ſignificat vt Faber tranſtulit ſed denunciares vt vetus traductio habet ac ſic quidē in Ambroſiano textu legit̃. Quō eīn precipere illis poſſet Timotheus qui in tantā deuenerant inſolentiā: vt aliter populū docere auderēt quā Apl's docuerat.

Vulgata editio. Que queſtiones preſtant magis quam edificationem dei que eſt in fide. Paulus αἵτινες ζητήσεις παρέχουσι μᾶλλον ἢ οἰκοδομίαν θεοῦ τὴν ἐν πίστει. Faber. Que queſtiones pariunt magis quam gubernationem dei in fide.

Stunica. παρέχουσι preſtant ſignificat nō pariūt. Deinde p eo qđ vet⁹ interpres edificationē tranſtulit: in greco οἰκοδομία eſt qđ edificationē ſonat. Quanq̧ ſunt & greci codices qui οἰκονομίαν habēt vt Faber legiſſe videt̃ q̄ differētia ex vni⁹ litterule mutatiōe accidere potuit. Ambroſian⁹ text⁹ edificationē habet idest οἰκοδομίαν. Diu⁹ tamen Chryſoſtomus οἰκονομίαν legiſſe videt̃ vt ex ei⁹ homilia ſuper hoc loco manifeſte apparet. Sic enim inter alia ibi latine legit̃. Queſtio igit̃ dei diſpenſationi cōtraria eſſe perhibet̃ &c.

Vulgata editio. Patricidis & matricidis. Paulus. πατραλοίαις καὶ μητραλοίαις. Faber. Patris & matris percuſſoribus.

Stunica. Sicut cedo. is. apud latinos duo habet ſignificata idest percutere & occidere ſic verbum ἀλοιάω apud grecos vtrunq̧ ſonat inde πατραλοίας & μητραλοίας patricida & matricida dicitur quod quāquam & latine patris & matris percuſſor ſonare poteſt: obtinuit tamen vius vt p eorū occiſore ſumatur nō pro percuſſore. Quid qđ & lex pōpeia de parricidis in eos ſeueritatem vltionis exercet qui patres aut matres occiderunt nō in eos qui eos percuſſerunt. Sed fabrum ad hanc interpretationem mouiſſe videtur vt ex eiuſdē examinationib⁹ apparet id qđ. Exo. 21. legit̃ Qui percuſſerit patrē ſuū aut matrē morte moriat̃. Sed illic in greco τύπτω legit̃. Apl's vero nō ad illud ex veteri lege reſpexiſſe videtur: ſed ad id quod ſuo tempore in vſu erat quippe iamdiu erant qui lege parricidarum plecterentur ac ꝓpterea patricidas & matricidas inter ſceleratos poſuit.

Vulgata editio. Quđ creditū eſt mihi. Paulus ὃ ἐπιστεύθην ἐγώ. Faber. Cui credū⁹ ſuꝫ.

Stunica. Exiſtimauit credo hic Faber aliud ὃ non eſſe nominatiui caſus ſed ῷ datiui ad vocemq̧ tantum reſpiciens nō ad orthographiam cui ego creditus ſum traduxit pro eo quod grece ſonat quod creditus ſum ego ac ſecundum grecanici ſermonis proprietatem idē eſt ac ſi dictū eſſet qđ creditū eſt mihi de quo ſupra ad Galatas. 2. dictū eſt.

EX CAP. II.

Vulgata editio. Sic & mulieres. Paul⁹ ὡσαύτως καὶ τὰς γυναῖκας. Fa. Idētidē & mulieres.

Stunica. Quod grece dicitur ὡσαύτως idest eodem modo ſiue ſimiliter: identidem traduxit Faber voce quidem longe aliter ſignificante credo itidem voluiſſe dicere.

Vul. edi. Docere aūt mulieri nō pmitto: neq̧ dn̄ari i virū. Paul⁹ γυναικὶ δὲ διδάσκειν οὐκ ἐπιτρέπω, οὐδὲ αὐθεντεῖν ἀνδρός. Fa. Mulieri aūt docere nō cōcedo: neq̧ viri autoritatē hēre.

Stunica. Quanq̧ nō dubiū eſt quin Faber hunc locū intellexerit: ei⁹ tamen interpretatio impropria eſt & q̄ Apl'i ſenſum nō explicat. Videt̃ enim ſignificare ne mulier viri autoritatē preſe ferat idest ne viri munia obeat. Lōge vero hoc abeſt a verbis Apoſtolicis quib⁹ duo precipiūtur primū ne mulieres docendi poteſtatem habeāt. Deinde ne in viros ſuos dominentur ſed eis poti⁹ ſubdite ſint. Hoc eīn ſignificat οὐδὲ αὐθεντεῖν ἀνδρός idest neq̧ dominari viri hoc eſt in virū vt elegāter quidē ac ꝓprie vet⁹ interpres trāſtulit.

EX CAP. III.

Vulgata editio. Siquis episcopatum desiderat. Paulus εἴτις ἐπισκοπῆς ὀρέγεται. Faber. Siquis episcopen desiderat.

Stunica. Queso q̄ traductio est dictionē grecā sic reddere vt in origine ipa habetur litteris latinis trāscriptā. Sciēdū vero ἐπισκοπὴν sic epatū significare sicut & ἀποστολὴ apl'atū.

Vulgata editio. Sobriū prudentē. Paulus νηφάλιον σώφρονα. Faber. Vigilem castū.

Stunica. νήφω verbum sobrium esse & vigilare significat νηφάλιος quoq̧ & sobrium ac vigilem. Dictio vero σώφρων nescio vnde castum significare possit nisi ex eo q͛ tēperatū significare reperit̄ & σωφροσύνη tēperātiā ex qua virtute castitas imp̄mis p̄cedit.

Vulgata editio. Filios habentem subditos cū omni castitate. Paulus τέκνα ἔχοντα ἐν ὑποταγῆ μετὰ πάσης σεμνότητος. Faber. Filios habentē in subiectiōe cū om̄i honestate.

Stunica. σεμνὸς castum sonat ac pudicum inuenitur quoq̧ & honestum significare. & σεμνότης castitatem siue pudicitiam & honestatem.

EX CAP. IIII.

Vulgata editio. Enutritus verbis fidei. Paulus ἐντρεφόμενος τοῖς λόγοις τῆς πίστεως. Faber. Enutriens sermonibus fidei.

Stunica. ἐντρεφόμενος passiue accipi hoc loco debet non actiue quanq̄ mediū esse posset. Atq̧ sic quidem legit Ambrosius idest passiue & exponens ait Hoc boni doctoris est atq̧ idonei ministri domini nostri Iesu xp̄i quippe cum enutritum hunc dicat verbis fidei & bone doctrine quam ab infantia hunc assequutū asserit. Ex his preterea que Chrysostomus in homilia super hoc loco pertractat: manifeste apparet passiue quoq̧ & illum hoc intellexisse cum ait Innutritus inquit perpetuam intentionem & quasi diuinarum rerum habitum indicat, &c.

Vulgata editio. Vt p̄fectus tuus manifestus sit omnibus. Paulus ἵνα σοῦ ἡ προκοπὴ φανερὰ ᾖ ἐν πᾶσι. Faber. Vt promotio tua manifesta sit in omnibus.

Stunica. Quanq̄ vtriusq̧ interpretationis idem est sensus profectus enim & promotio idem sonare videntur: quia tamen vulgo promotio aliud sonat non debuisset Faber hoc loco a vetere traductione discedere ne qui grece nesciunt & crasso vt ita loquar sunt ingenio promotionem hoc loco electionem ad dignitatem existimarent ἐν πᾶσι vero inter oēs interpretari potest q͛ idem est quod oībus vt vetus interpres transtulit.

EX CAP. V.

Vulgata editio. Matres familias esse. Paul9 οἰκοδεσποτεῖν. Faber. Rei familiari preesse.

Stunica. οἰκοδεσπότης in greco dicit̄ pater familias idest dn̄s domus. Matth. 10. Si patrem familias Beelzebub vocauerunt εἰ τὸν οἰκοδεσπότην βεελζεβοὺβ ἐκάλεσαν inde οἰκοδεσποτεῖν domui tanquam patrem familias preesse. Sunt autem hec cōmunia viro & vxori appellaturq̧ & mater familias sicut & pater familias etiam si liberos nō habeant.

Vulgata editio. Vt hec custodias sine preiudicio: nihil faciens in alteram partem declinando. Paulus ἵνα ταῦτα φυλάξῃς χωρὶς προκρίματος, μηδὲν ποιῶν κατὰ πρόσκλισιν. Faber. Vt hec custodias: sine priori iudicio nihil faciens per aduocationem.

Stunica. Sicut ex pre & iudicium fit in latino preiudicium sic ex πρὸ & κρίμα in greco fit πρόκριμα idem significatus in greco retinens quod apud latinos preiudicium πρόσκλισις vero per dupplex iota nō aduocationem significat sed id poti9 q͛ elegantissima periphrasi vetus interpres transtulit. Q͛ si per ita idest .η. in penultima ea dictio scriberetur aduocationē sonaret vt Faber traduxit. Quanq̄ & hec dictio sicut & alie nōnulle a greculo aliquo imperito corrūpi potuit ob similem litterarum sonum. Diuus Ambrosius ita hunc locum legisse videtur vt illud sine preiudicio ad sequentia referatur nō ad antecedentia vt dicamus. Testor coram deo & christo Iesu & electis angelis vt hec custo

dias & illic sit comma & sequatur sine preiudicio nihil faciens in alteram partem declinando. ita vt preiudicium nõ hic accipiatur pro eo quod vulgo accipitur cũ alicui fit preiudicium: sed pro antecedente iudicio idest vt nihil faciat absq; tractatu & examinatione ac consilio quod Faber sequutus esse videtur cum sine priori iudicio transtulit. Sed tamen greca ipsa verba attentius cõsideranti nulla alia eiusdem succurrere potest intelligẽtia nisi ea que percipitur illud sine preiudicio ad precedentia adaptando & preiudicium accipiendo pro eo quod vulgo accipitur. Nam cũ multa & varia in hoc capitulo apostolus preceperit: vltimo loco sub cõtestatione precipit vt supradicta omnia custodiat sine alicuius preiudicio hoc est seruata in omnibus equitate ac rectitudine. quod id confirmat quod sequitur μηδὲν ποιῶν κατὰ πρόσκλισιν idest nihil faciens secundũ declinatiõem hoc est in alteram partem declinando vt eleganter vetus interpres transtulit. Atq; ita greci distingunt & sic legũt vt post χωρὶς προκρίματος cõmam signent. Diu⁹ item Chrysostom⁹ in homilia super hoc loco in hunc sensum hec exponit sic dicens. Dixerat supra de Episcopis de diaconis viris ac mulieribus de viduis de presbyteris de aliis omnib⁹: ostendere atq; quorũ est eps dominus & cum de iudicio disputaret adiunxit contestor &c. Et infra. Vt ista inquit custodias absq; preiudicio nihil faciens in alterã partẽ declinando. Hoc est vt cõem & equũ te his qui iudicandi sunt prebeas vt te nullus anticipet nemo cõciliet.

EX CAP. VI.

Vulgata editio. Deuitans prophanas vocum nouitates & oppositiones falsi nominis scientie. Paulus ἐκτρεπόμενος τὰς βεβήλους κενοφωνίας καὶ ἀντιθέσεις τῆς ψευδωνύμου γνώσεως. Faber. Euertens pphanas vocum vanitates & oppositiones gnoscos falso noiate.

Stunica. κενὸς per. ε. vacuum significat ac vanum siue inane: inde κενοδοξία vana gloria κενόδοξος quoq; inanis glorie affectator grece nuncupatur. At vero καινὸς per. αι. diphthongon nouum sonat. Apparet autem greca exemplaria vnde vetus interpres traduxit καινοφωνίας hoc loco habuisse per. αι. nõ κενοφωνίας per. ε. Ac sic quidem Ambrosius legit idest nouitates nõ vanitates. quanquam greci codices qui passim circũ feruntur per. ε. eam dictionem habent non per. αι.

EX EPISTOLA SECVNDA AD TIMOTHEVM. CAP. I.

Vigata editio. Sed secundum ppositum suum. Paulus ἀλλὰ κατ' ἰδίαν πρόθεσιν. Faber. Sed secundum ppriam volũtate;.

Stunica. In greco sic quidem legitur vt vetus interpres transtulit idest secundum ppositum suum. Siquidem πρόθεσις ppositum sonat nõ voluntatem que grece dicit̃ θέλημα.

EX CAP. II.

Vulgata editio. Ad oẽ opus bonũ paratũ. Paulus εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἡτοιμασμένον. Faber. Ad oẽ opus bonũ aptatũ.

Stunica. ἑτοιμάζω parare significat nõ aptare. Matth. 22. Ecce prandium meum paraui ἰδοὺ τὸ ἄριστόν μου ἡτοίμασα. Et in eodẽ euãgelio cap. 26. Vbi vis parem⁹ tibi comedere pascha ποῦ θέλεις ἑτοιμάσω μέν σοι φαγεῖν τὸ πάσχα & qd̃ statim sequit̃ & parauerũt pascha καὶ ἡτοίμασαν τὸ πάσχα.

EX CAP. IIII.

Vulgata editio. Penulam quam reliqui troade &c. Paulus τὸν φελόνην ὃν ἀπέλιπον ἐν Τρωάδι. Faber. Phelonen quem dimisi troade.

Stunica. Faber ne ex interpretatione periclitari hoc loco quouis modo posset: phelonem ex greco traduxit idest ipsum grecum latinis litteris expressit. Sciendum vero diuũ

Hieronymum in libro tertio dialogorũ aduersus pelagium lacernam siue penulam τὸν φιλόνην interpretari cum ait. Putas ne apostolum Paulum eo tempore quo scribebat lacernam siue penulam quã reliqui troade apud Eucarpum veniens affer & libros & maxime membranas: de celestibus cogitasse mysteriis & nõ de his que in vsu cõmunis vite vel corporis necessaria sunt. Idem quoq; in libro quinq; questionum ad Damasum papam questione secunda pro libro legis accepisse videtur Volumen inquit hebreum replico quod Paul⁹ phelonem iuxta quosdam vocat. Ambrosius hec differens penulam Romanam vestem esse vult quam Paulus vt pote ciuis Roma. & si nõ suam tamen a patre acceptam habere potuit. Chrysostomus super hoc loco Pallium inquit hic penulã dicit alii loculos putant in quibus libri condebantur.

EX EPISTOLA AD TITVM. CAP. I.

Vlgata editio. In predicatione que credita est mihi. Paulus ἐν τῷ κηρύγματι ὃ ἐπιστεύθην ἐγώ. Faber. In predicatione cui creditus sum ego.

Stunica. Ita traduxit Faber quanquam littere ordine mutato secundum preceptum saluatoris nostri dei interiecit. Hoc autem loco preter id quod grecanicam dicendi ꝓprietatem vt sepe in simili alias diximꝰ nequaquam agnouisse visus est: ex artis quoq; grammatice imperitia deceptus est. Vt enim supra prima ad Corinth. 9. dictum est peculiare est grece lingue attice presertim postpositiuos articulos idest relatiuũ quis vel qui eo casu ponere quo sua antecedentia etiam si artis ratio repugnet. Igitur ὃ datiui pro ꝙ nominati hic positum est & nõ cui creditus sum ego verba greca hic sonãt sed quod creditus sum ego quod tantundẽ est ac si dictũ esset qđ creditũ est mihi vt elegãter ac ꝓprie vetꝰ interpres traduxit.

Vulgata editio. Huius rei gratia reliqui te Crete vt ea que desunt corrigas & cõstituas per ciuitates presbyteros. Paulus τούτου χάριν κατέλιπόν σε ἐν κρήτῃ ἵνα τὰ λείποντα ἐπιδιορθώσῃ, καὶ καταστήσῃς κατὰ πόλιν πρεσβυτέρους. Faber. Huius rei gratia reliqui te Crete vt delinquentia corrigas & cõstituas per ciuitatem presbyteros. Et in examinatio nibus singulariter inquit grece dicitur per ciuitatem.

Stunica. τὰ λείποντα nõ significat delinquentia vt Faber imperite transtulit: sed ea que desunt vt vetus interpres eleganter ac ꝓprie reddidit λείπω enim linquo significat nõ delinqno. Nõ enim vt delinquentia corrigeret Titum in Creta reliquit Paulus: sed vt ea que defuerant quoq; ipse presens adimplere nõ potuerat: hic suppleret. Atq; ita hunc locum ecclesiastici tractatores exponunt. Hieronymus in cõmentariis super hoc loco. Quod autem ait vt ea que deerant corrigeres: ostendit necdum eos ad plenam venisse scientiam veritatis & licet ab apostolo correcti fuerint tamen adhuc indigere correctiõe omne autem quod corrigitur imperfectum est. Nam & in greco prepositionis adiectio qua scribitur ἐπιδιορθώσῃ nõ id ipsum sonat quod διορθώσῃ idest corrigeres sed vt ita dicã supercorrigeres vt scilicet ea que a me correcta sunt & necdum ad plenam veri lineam sunt retracta a te corrigant & normam equalitatis accipiant. Hactenꝰ Hiero. κατὰ πόλιν vero nõ significat per ciuitatẽ hoc loco sed aduerbialiter positũ est quasi diceret oppidatim: sicut κατὰ οἶκον In veteri testamento ꝓ eo qđ est domesticatim idest per domos aliquando legimꝰ. Nõ em̃ vniꝰ tantũ ciuitatis curã Tito Paulus permiserat: sed oium insule ciuitatũ. Cum igitur presbyteros ꝓ episcopis hic Paulus accipiat ac in vna ciuitate non plures episcopos sed vnũ tantum apostoli cõstituere sint soliti quem morem catholica ecclesia cõstantissime retinuit: cõsequens videtur nõ de vna tantũ ciuitate Apostolum hoc loco intellexisse quod ex Chrysostomi verbis in homilia super hoc loco euidenter

apparet cum ait. Per ciuitates inquit neq; enim pfecto volebat insulam totam vni viro permitti, sed vnicuiq; propriam curam ac sollicitudinem indici: ita enim sibi laborem fore leuiorem sciebat & subditos maiori diligentia gubernandos siquidem doctor non multarum ecclesiarum regimine distraheretur sed vni tantum regende vacaret eamq; componere moribus atq; ornare studeret. Diuus item Hieronymus per ciuitates hic legit pluraliter non per ciuitatem singulariter vt Faber traduxit.

EX CAP. II.

Vulgata editio. Senes vt sobrii sint. Paul9 πρεσβύτας νηφαλίους εἶναι. Faber. Quod senes vigiles sint.

Stunica. Dictio νηφάλιος sobrium & vigilem significat. Vnde & diuus Hieronymus super hoc loco non damnans veterem traductionem vt Faber existimauit sed illam potius amplians Senes inquit sobrios esse: siue vigilãtes quia νηφάλιοι apud grecos vtrũq; sonat. Diuus Ambrosius sobrios hic legit. Ac de sobrietate idest vini parcitate hic Apostolum intellexisse ex sequentibus videtur coniici posse cum de mulierib9 statim infert. Anus similiter in habitu sancto non criminatrices non multo vino seruientes. quasi & idem in vtroq; sexu vicinum senectutis sit vino videlicet intemperantius indulgere. vnde Chrysostomus super hoc loco, Sunt enim & inter ipsos senes qui rabie ferantur immodica atq; in ipsam precipitentur amentiam partim quidem ex vino partim ex rabie &c.

EXEPISTOLA AD HEBRAEOS CAP. I.

Vlgata editio. Quem constituit heredem vniuersorum. Interpres Pauli ὃν ἔθηκε κληρονόμον πάντων. Faber. Quem posuit heredem omnium.

Stunica. Licet dictio greca hic posita significet posuit ἔθηκε vetus tamen interpres eleganter traduxit ac iuxta latine lingue proprietatem cum dixit constituit. Non enim latinis dicere mos est ponere heredem sed heredem cõstituere. Vniuersorum vero plus sonare videtur quam omnium.

Vul. edi. Et figura substãtie ei9. Interpȳs Pauli καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. Faber. Et character hypostaseos eius.

Stunica. Hoc non est traducere quamuis character & hypostasis latinis fere recepta sint: sed verba ipsa greca litteris latinis reddere. Sciendum vero eadem illa significare que vetus expressit interpres: dum tamen figuram hoc loco intelligas non que depicta est sed qualis ea est que ex sigilli impressione redundare solet.

Vulgata editio. Et ad angelos quidem dicit. Interpres Pauli καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἀγγέλους λέγει. Faber. Et de angelis quidem dicit.

Stunica. Licet de angelis hoc dictum constet non ad angelos: non tamen propterea tanta licentia vti Faber debebat vt aliter interpretaretur quam vetus traductio continebat ac grecum preterea interpretem ex obliquo carperet quod vnam prepositionem p alia videretur vsurpasse.

Vulgata editio. Ipsi peribunt tu autem permanebis. Interpres Pauli αὐτοὶ ἀπολοῦνται σὺ δὲ διαμένεις. Faber. Ipsi peribunt tu autem permanes.

Stunica. Constat hoc loco & in psalmo. 101. vnde hic versus ab Apostolo acceptus est litteram grecam esse corruptam ac de futuro legi debere διαμενεῖς non de presenti vt nunc legitur. Siquidem in hebreo in eodem psalmo de futuro hoc verbum legitur. הֵמָּה יֹאבֵדוּ וְאַתָּה תַעֲמֹד pro quo beatus Hiero. sic transtulit Ipsi peribunt tu autẽ stabis.

Vulgata editio. Et velut amictum mutabis eos & mutabuntur. Interpres Pauli καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἑλίξεις αὐτοὺς καὶ ἀλλαγήσονται. Faber. Et tanquam opertorium conuolues eos & mutabuntur.

Stunica. Cum in hebreo psalmo.101. vnde verba ista sumpta sunt sic legatur. כַּלְּבוּשׁ תַּחֲלִיפֵם וְיַחֲלֹפוּ qđ beatus Hieronym⁹ sic traduxit. Quasi palliū mutabis eos & mutabuntur: par est credere ita.lxx.interpretes transtulisse καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἀλλάξεις αὐτοὺς καὶ ἀλλαγήσονται quo illam vocum allusionem redderent que in hebreo est idest תַּחֲלִיפֵם וְיַחֲלֹפוּ atq; ex eo latinum interpretem mutabis traduxisse qđ vetera exēplaris ἀλλάξεις habuerint nō ἑλίξεις Diuus tamen Chrysostomus ἑλίξεις legisse videtur vt ex eius homilia super hoc loco apparet. Sic enim ait postquam proposuit verba hec aplica Qđ etiā in eplā ad Ro.dixit qa trāsformatur⁹ est mūdū & facilitatē significās intulit sicut qlibet amictū inuoluit atq; pmutat: sic & ipse mūdū & cōplicatur⁹ & mutatur⁹ est.

EX CAP. II.

Vulgata editio. Minuisti eum paulominus ab angelis. Interpres Pauli ἠλάττωσας αὐτὸν βραχύ τι παρ᾽ ἀγγέλους. Faber. Minuisti eum paulominus a deo.

Stunica. Cum in greco vnde traduxit Faber παρ᾽ ἀγγέλους legatur idest ab angelis: nō illi necesse erat ad hebraicam psalmorum originem recurrere vnde hic versus ab apostolo acceptus est ac quod illic legatur מֵאֱלֹהִים a deo hic traducere: cum presertim Pauli interpres secundum tralatio .lxx. interpretum hunc versum reddiderit quos credibile est perpulchre calluisse quid nam eo in loco elohim significaret. Nam cum ea dictio proprie deum in hebraico sonet: sunt tamen in sacris scripturis loca vbi hebreorum magistri iudices interpretantur. vt Exodi.21. vbi dicitur offerat eum dominus diis. Et in sequenti capitu. vbi dicitur dominus domus applicabitur ad deos. Et infra ad deos vtriusq; causa perueniet & infra diis non detrahes. in omnib⁹ enim his locis hebrei pro elohim iudices interpretanť: & chaldaica tralatio דַּיָּנַיָּא habet q̄ dictio iudices manifeste sonat. Est etiam vbi potentes interpretantur aut principes. Nam genesis capi.6. vbi dicitur videntes filii dei filias hominū. in eadē tralatio chaldaica pro filiis dei בְּנֵי רַבְרְבַיָּא legitur idest filii principum ac potentum. In aliquibus etiam locis dictionem elohim pro angelis accipiunt vt in presenti versu qui est ex psalmo octauo.& psalmo.96. vbi dicitur Adorate eum omnes angeli eius. Et psalmo.137. In conspectu angelorū psallam tibi. quibus in locis pro angelis in hebreo est elohim.

EX CAP. III.

Vulgata editio. Quorum cadauera prostrata sunt in deserto. Interpres Pauli ὧν τὰ κῶλα ἔπεσεν ἐν τῇ ἐρήμῳ. Faber. Quorum membra pessundata sunt in deserto.

Stunica. Videtur per hanc Fabri traductionem quod iudeorum membra conculcata fuerint in deserto quid enim est pessundare nisi conculcare. Ceterum ἔπεσεν ceciderunt proprie sonat quod a πίπτω idest cado deductum est. At vero κῶλα non hoc loco significat membra vt Faber putauit ex eo quod κῶλον membrum dicitur. Sed κῶλα. ων plurali numero sonat cadauera vt vetus interpres traduxit. Videtur autem Apostolus ad id allusisse quod legitur Numeri capi.14. בַּמִּדְבָּר הַזֶּה יִפְּלוּ פִּגְרֵיכֶם pro quo beatus Hieronymus traduxit in solitudine hac iacebunť cadauera vestra & .lxx. interpretes ἐν τῇ ἐρήμῳ ταύτῃ πεσεῖται τὰ κῶλα ὑμῶν. quo in capi. hanc dictionem κῶλα hoc sensu in greco non semel sed iterum ac tertio reperies acceptam. Quamuis vero Faber in examinationibus dicat τὰ κῶλα etiam cadauera interpretari: nō tamē propterea sequiť qđ hoc loco vtrunq; significare possit idest & membra & cadauera: sed solum cadauera vt ex hebraica dictione pro qua.lxx. τὰ κῶλα ὑμῶν traduxerunt manifeste apparet que cadauera proprie sonat & membra nequaquam significare potest.

EX EPISTOLA
EX CAP. IIII.

Vulgata editio. Adeam9 ergo cū fiducia ad thronū grē ei9. Interpres Pauli προσερχώμεθα οὖν μετὰ παρρησίας τῷ θρόνῳ τῆς χάριτος. Faber. Adeamus ergo cū fiducia thronū grē. Et in exami. ad inquit & e9 abūdāt. ad quidē qa verbū adeam9 sufficiēter includit.

Stunica. Licet verbū adeam9 ad prepositionē in se includat & idē sic dicere adeamus thronū sicut eam9 ad thronū: atqȝ ita frequēter hoc verbo auctores vtant: nō tñ ppterea existimandū est veterem interpretem improprie hic fuisse loquutū cū dixit adeamus ad thronū: sed pprie quidem ac latine quandoquidem & Terentius eo mō hoc verbo aliqñ vsus est sic eñi in Andria ait. Sed quid agam adeam ne ad eū: & cū eo iniuriā hanc expostulē? & in Eunucho. Edicit ne vir quisquā ad eam adeat: & mihi ne abscedā imperat.

EX CAP. VIII.

Vulgata editio. Et in corde eorum superscribam eas. Interpres Pauli καὶ ἐπὶ καρδίας αὐτῶν ἐπιγράψω αὐτούς. Faber. Et in corde eorum scribam eas.

Stunica. Verbū ἐπιγράφω vnde ἐπιγράψω qđ in greco hic ponit nō simpliciter scribere significat sed inscribere aut superscribere nō enim occiosa ibi est prepositiōis ἐπὶ cōpositio. Inde ἐπίγραμμα dicitur idest epigramma quod superscriptionem significat.

Vulgata editio. Et non docebit vnusquisqȝ proximum suum. Interpres Pauli καὶ οὐ μὴ διδάξωσιν ἕκαστος τὸν πλησίον αὐτοῦ. Faber. Et nō docebit vnusquisqȝ ciuem suum.

Stunica. Miror cur tam eleganter hunc locum traducere Faber voluerit vt pro eo quod grece dicitur τὸν πλησίον αὐτοῦ idest proximum suum ciuem ille reddere maluerit qui grece πολίτης dicitur. Sciendum vero qđ vbicunqȝ in sacris scripturis proximum legim9: per aduerbiū hoc πλησίον iunctū alicui ex articulis id in greco cōiter significat.

EX CAP. IX.

Vulgata editio. Et arcā testamēti circūtectā ex omī pte auro in qua vrna aurea hñs māna & virga Aaron q̄ frōduerat & tabule testamēti. Interpres Pauli καὶ τὴν κιβωτὸν τῆς διαθήκης περικεκαλυμμένην πάντοθεν χρυσίῳ ἐν ᾗ στάμνος χρυσῆ ἔχουσα τὸ μάννα, καὶ ἡ ῥάβδος ἀαρὼν ἡ βλαστήσασα, καὶ αἱ πλάκες τῆς διαθήκης. Faber. Et arcā testamēti circūtectā vndiqȝ auro cū qua vrna aurea hñs manna & virga Aaron q̄ germinauerat & tabule testamēti.

Stunica. In greco in qua legit. i. ἐν ᾗ nō cū qua id qđ Faber in exami. nō negat: sed tñ ait se hic maluisse dicere cū qua quā in qua ppter diaphoniā eorū q̄ de hoc loco scripta cōpiūtur quā p̄positio cū tolliti parit. Sic eñi scribit. 3. regū. In arca aūt dñi nō erat aliud nisi due tabule lapidee quas posuerat in ea Moyses in Oreb qñ pepigit dñs fedus cū filiis israel. Sed quāqȝ hec ita se hñt: nō tñ ob prepositiōis mutationē quā fecit Faber diaphōia ex hoc loco oino sublata est imo alia de nouo exorta est dissonātia cōstat eñi ex textu regum pxime allato tabulas testamēti intra arcā fuisse nō cū arca vt ex Fabri traductiōe apparet. De vrna vero aurea vt. lxx. interpretes traduxerūt nō eñi in hebreo vrna aurea appellat sed tñ vas sic legit Exodi. 16. Dixitqȝ dñs ad Moysem summe vas vnū & mitte ibi man quātū pōt cape gomor & repōe corā dño ad seruādū in gñatiōes vras. De virga qȝ Aaron. Leui. 17. sic habet. Dixitqȝ dñs ad Moysem refer virgā Aaron in tabernaculū testimonii vt seruet ibi in signū rebelliū filiorū israel. Ex quo patet vrnā illā aureā manna cōtinentem & virgā Aaron nō in arca sed extra arcā fuisse ac solū intra arcā tabulas testamenti fuisse positas. Apls vero qa vrna illa reposita erat corā dño. i. corā arca testamenti & qa virga Aaron itra tabernaculū erat testimonii & forte iuxta arcā sicut & vrna: oia illa in arca fuisse dixit. Appet aūt illa fuisse arce cōiūcta ex eo qđ sequit sup que erāt cherubiȝ glorie. qsi cherubim & ista qȝ sicut & arcā testamēti cōprehēderēt aliisqȝ ptegerēt. quāqȝ in greco ὑπεράνω αὐτῆς legit qđ arcā tñ referre videt nō ὑπεράνω αὐτῶν vt exēplaria vnde vet9 interpres trāstulit habuisse vident. Diu9 Ambro. cū ceteras Pauli epłas diligētissime